

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İŞLETME ANABİLİM DALI

FİNANS TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**TÜRKİYE'DE BİREYSEL EMEKLİLİK SİSTEMİ GÖSTERGELERİNİN
BELİRLEYİCİLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Kadir AKAN

ŞUBAT - 2023

TRABZON

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İŞLETME ANABİLİM DALI

FİNANS TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**TÜRKİYE'DE BİREYSEL EMEKLİLİK SİSTEMİ GÖSTERGELERİNİN
BELİRLEYİCİLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Kadir AKAN

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Ahmet KURTARAN

ŞUBAT - 2023

TRABZON

ONAY

Kadir AKAN tarafından hazırlanan “Türkiye’de Bireysel Emeklilik Sistemi Göstergelerinin Belirleyicileri” adlı bu Çalışma 14.04.2023 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından İşletme Anabilim Dalı Finans Tezli Yüksek Lisans Programı’nda **yüksek lisans tezi** olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyesi		Karar		İmza
Unvanı - Adı ve Soyadı	Görevi	Kabul	Ret	
Prof. Dr. Mustafa EMİR	Başkan	☐	☐	
Prof. Dr. Ahmet KURTARAN	Üye	☐	☐	
Doç. Dr. Kemal EYÜBOĞLU	Üye	☐	☐	

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım.

Prof. Dr. Tülay İLHAN NAS
Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca KTÜ-Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kılavuzu'na uygun olarak hazırlanan bu Çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını aksinin ortaya çıkması durumunda her tür yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ediyorum.

Kadir AKAN
24.02.2023

ÖNSÖZ

Sosyal güvenlik sistemine bağlı olup kamu tarafından işletilen emeklilik sistemi, 80’li yıllardan itibaren bireylerin taleplerini karşılamada yetersiz hale gelmiş ve bireysel emeklilik sistemi yaygınlaşmaya başlamıştır. Bireysel emeklilik sistemi; katılımcıların çalışma dönemlerinde yaptıkları tasarrufların emeklilik fonlarında değerlendirilerek emeklilik dönemlerinde ek gelir elde edilmesi temeline dayanmaktadır. Bireysel emeklilik sistemi, bireylerin emeklilik döneminde kaybedecekleri olası gelir kaybının telafisiyken, sistem içerisinde oluşturulan fonlar ülkelerin finansal piyasalarına uzun dönemli kaynak sağlamaktadır. Emeklilik fonlarının uzun vadeli olmaları ve Türkiye gibi gelişmekte olan ekonomilerin ihtiyacı olan finansal kaynaklarını bu fonlar ile sağlamaları ekonomideki kırılganlığı da azaltmaktadır. Bu özelliğinden dolayı devletler bireysel emeklilik sistemine katılımı ve bu sistemin yaygınlaşmasını teşvik etmektedir.

Bireysel emeklilik sistemi bireylerin tasarruf edebilme potansiyeli, tasarruf etme alışkanlığı ve tasarruflarını değerlendirebileceği olası seçeneklerden etkilenmektedir. Ekonomik sistem bireysel tasarrufların devamlılığını ve tasarrufların miktarını etkileyen bir faktör olması bireysel emeklilik sistemi göstergelerinin belirleyicileri için yapılan çalışmalarda incelenmesi gereken önemli bir faktördür.

Çalışmada, bireysel emeklilik sisteminin gelişiminde etkili olan seçilmiş makroekonomik ve finansal değişkenlerle ilişkisi ve etki derecesi test edilmeye çalışılmıştır.

Tez çalışmamın hazırlanma sürecinin her aşamasında bilgi ve birikimi ile değerli desteklerini benden esirmeyerek bana yol gösteren danışman hocam Prof. Dr. Ahmet KURTARAN’a; çalışmamın analiz kısmında yardımlarını esirgemeyen Doç. Dr. Kemal EYÜBOĞLU hocama teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca hayatımın her aşamasında desteklerini yanımda hissettiğim değerli aileme teşekkür ederim.

Şubat, 2023

Kadir AKAN

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	IV
İÇİNDEKİLER	V
ÖZET.....	VIII
ABSTRACT	IX
TABLolar LİSTESİ.....	X
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	XI
GRAFİKLER LİSTESİ	XII
KISALTMALAR LİSTESİ	XIII
GİRİŞ	1-2

BİRİNCİ BÖLÜM

1. SOSYAL GÜVENLİK SİSTEMİ	3-21
1.1. Türkiye’de Sosyal Güvenlik Sistemi ve Tarihsel Gelişimi	4
1.2. Sosyal Güvenlik Sisteminin Amacı	8
1.3. Sosyal Güvenlik Sisteminin Araçları	8
1.4. Türk Sosyal Güvenlik Sisteminin Yapısı	9
1.5. Sosyal Güvenlik Sisteminin Finansman Yöntemi ve Kaynağı	10
1.5.1. Kapitalizasyon (Fon Biriktirme) Yöntemi	11
1.5.2. Dağıtım Yöntemi	12
1.5.3. Karma Yöntem.....	13
1.6. Sosyal Güvenlik Sistemi Finansman Kaynağı	13
1.6.1. Primsiz Finansman Sistem	14
1.6.2. Primli Finansman Sistem	14
1.7. Sosyal Güvenlik Sisteminin Temel Sorunları	15
1.7.1. Demografik Yapının Değişmesi.....	16
1.7.2. Sağlık Hizmet Maliyetlerinin Yükselmesi.....	16
1.7.3. Politik koşullar	17
1.7.4. Kayıt Dışı İstihdam	18
1.8. Sosyal Güvenlik Sisteminde Yeniden Yapılanma	19

1.8.1. Tek Aşamalı Emeklilik Sisteminden Çok Aşamalı Sosyal Güvenlik Sistemine Geçiş	19
1.8.2. Emeklilik Yaşına İlişkin Düzenlemeler	20
1.8.3. Prim Oranlarının Belirlenmesi	21
1.8.4. Özel Emeklilik Sistemlerinin uygulanması.....	21

İKİNCİ BÖLÜM

2. BİREYSEL EMEKLİLİK SİSTEMİ	22-49
2.1. Türkiye’de Bireysel Emeklilik Sistemi	23
2.2. Türkiye’de Uygulanan Bireysel Emeklilik Sisteminin Özellikleri	26
2.3. Türkiye’de Bireysel Emeklilik Sisteminin Tarafları	27
2.3.1. Katılımcılar	27
2.3.2. Bireysel Emeklilik Dayanışma Kurulu	27
2.3.3. Hazine Müsteşarlığı	28
2.3.4. Sermaye Piyasası Kurulu	28
2.3.5. Takasbank	28
2.3.6. Emeklilik Gözetim Merkezi	28
2.3.7. Bireysel Emeklilik Şirketleri.....	29
2.3.8. Aracı Kurumlar	29
2.4. Türkiye’de Bireysel Emeklilik Sisteminin Görünümü.....	29
2.5. Otomatik Katılım Sistemi	34
2.6. Türkiye’de Otomatik Katılım Sistemi.....	34
2.7. Dünyada Bireysel Emeklilik Uygulamaları	37
2.7.1. Bireysel Emeklilik Sisteminin Katılımı Zorunluluk Esasına Bağlı Olduğu Ülkeler	37
2.7.1.1. Şili Bireysel Emeklilik Sistemi.....	38
2.7.1.2. Meksika Bireysel Emeklilik Sistemi	38
2.7.1.3. Arjantin Bireysel Emeklilik Sistemi	39
2.7.1.4. Macaristan Bireysel Emeklilik Sistemi.....	39
2.7.1.5. Polonya Bireysel Emeklilik Sistemi	40
2.7.2. Bireysel Emeklilik Sisteminin Katılımı Gönüllülük Esasına Bağlı Olduğu Ülkeler	41
2.7.2.1. ABD Bireysel Emeklilik Sistemi.....	41
2.7.2.2. Hollanda Bireysel Emeklilik Sistemi.....	42
2.7.2.3. İngiltere Bireysel Emeklilik Sistemi.....	42
2.7.2.4. Almanya Bireysel Emeklilik Sistemi.....	43
2.7.2.5. İsviçre Bireysel Emeklilik Sistemi	43

2.8. Emeklilik Yatırım Fonları	44
--------------------------------------	----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. BİREYSEL EMEKLİLİK SİSTEMİ GÖSTERGELERİNİN BELİRLEYİCİLERİ..... 50-66

3.1. Çalışmanın Amacı.....	50
3.2. Literatür Çalışması.....	50
3.3. Çalışmada Kullanılan Veriler.....	54
3.4. Çalışma Modelinin Belirlenmesi.....	55
3.5. Eşbütünleşme Testleri ve ARDL Sınır Testi Sonuçları	57
3.6. Toda Yamamoto Nedensellik Testi Sonuçları	65

SONUÇ ve ÖNERİLER..... 67

KAYNAKÇA 72

ÖZGEÇMİŞ..... 78

ÖZET

Kamu tarafından işletilen sosyal güvenlik sisteminin sağladığı emeklilik gelirine ilaveten katılımcıların emeklilik döneminde ek gelir elde edilebilmesi için kullanılan bireysel emeklilik sistemi, bireylerin tasarruflarını biriktirmekle birlikte bu tasarruflarını değerlendirmelerine olanak sağlamaktadır. Uzun dönemli tasarruf etmenin temel alındığı bireysel emeklilik sisteminde katılımcılar tarafından düzenli olarak ödenen katkı paylarının yatırıma yönlendirilmesi ile katılımcılar fon gelirleri elde edebilmektedir. Bu özelliği ile bireysel emeklilik sistemi katılımcıları için tasarruflarını değerlendirebileceği alternatif bir yatırım aracı olmaktadır. Bireysel emeklilik sistemi katılımcılarına tasarruflarını değerlendirebileceği yatırım aracı imkânı vermesinden dolayı bu sistemin makroekonomik ve finansal değişkenlerle incelenme ihtiyacı ortaya çıkmaktadır.

Çalışmada 2003 yılından itibaren sosyal güvenlik sisteminin bir parçası ve tamamlayıcısı olarak faaliyet gösteren bireysel emeklilik sisteminin gelişmesinde etkili olan değişkenlerin sistem üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Bireylerin tasarruflarını ve tasarruf etme alışkanlıklarını etkilediği düşünülen makroekonomik ve finansal değişkenlerden borsa endeksi, döviz kuru, faiz oran, tüketici fiyat endeksi (TÜFE) değişkenlerinin aylık değerleri kullanılmıştır. Bu değişkenlerin bireysel emeklilik sisteminin önde gelen göstergelerinden sertifika sayısı ve katkı payı tutarındaki değişimlere etkisi 2013/Ocak-2021/Aralık dönemlerine ait veriler kullanılarak incelenmiştir. Çalışmada, bağımlı değişken olarak alınan bireysel emeklilik sisteminin önde gelen göstergelerinin her birinin, bağımsız değişken olarak alınan makroekonomik ve finansal değişkenlerle ilişkisi iki farklı model oluşturularak incelenmiştir. Verilerin durağanlığının tespiti için yapılan ADF birim kök testi sonucunda kullanılması en uygun modelin ARDL sınır testi olduğu tespit edilmiştir. Çalışmanın sonucunda, uzun dönemde faiz oranının katkı payı tutarını negatif yönde etkilediği tespit edilmiştir. Değişkenler arası nedensellik ilişkisinin incelenmesi için kullanılan Toda Yamamoto Nedensellik Testi sonucunda bulunan ilişkiler tablo halinde gösterilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bireysel Emeklilik Sistemi, ARDL Sınır Testi

ABSTRACT

In addition to the retirement income provided by the social security system, which is publicly operated, individual annuity insurance which is used to generate side income during the retirement period of the participants, gives individuals a chance to accumulate their savings and take advantage of these savings. In the individual annuity insurance, which is based on the long-term savings, the participants can get the fund income by directing the contributions paid regularly by the participants to investment. The individual annuity insurance becomes an alternative investment tool for the participants through this feature. Because individual annuity insurance allows its participants to invest their savings, this system should be analyzed with the macroeconomic and financial variables.

In the study, the effect of the variables that are effective in the development of the private pension system, which has been operating as a part and complement of the social security system since 2003, on the system has been investigated. The monthly values of the stock market index, exchange rate, interest rate, consumer price index (CPI) variables, which are thought to affect the savings and saving habits of individuals, were used. The effects of these variables on the changes in the number of certificates and the amount of contributions, which are the leading indicators of the private pension system, were examined using the data for the 2013/January-2021/December periods. The relationship of each of the leading indicators of the private pension system, which is taken as a dependent variable in the study, with the macroeconomic and financial variables, which are taken as independent variables, has been examined by creating two different models. As a result of the ADF unit root test performed to determine the stationarity of the data, it was determined that the most appropriate model to be used was the ARDL bounds test. As a result of the study; It has been determined that the interest rate negatively affects the contribution amount in the long run. The relationships found as a result of the Toda Yamamoto Causality Test, which is used to examine the causality relationship between the variables, are shown in a table.

Keywords: Individual Annuity Insurance, ARDL Bound Test

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo Nr.	Tablo Adı	Sayfa Nr.
1	1926-1942 Yıllarında Kurulan Sandıklar ve Kanunlar	6
2	Türkiye’deki Sosyal Güvenlik Sistemi Mali Durumu 2021-2022	13
3	Dünyada Kullanılan Finansman Yöntemleri	15
4	OECD Ülkelerinin Nüfus Verileri	16
5	Türkiye’de Emeklilik Şartları	17
6	Çok Aşamalı Sosyal Güvenlik Özet Tablosu	24
7	Şirket Bazında Bireysel Emeklilik Verileri	32
8	OKS – BES Karşılaştırması.....	36
9	Fon kıyas Grupları Bazından Katılımcı Sayısı ve Birikim Tutarları	46
10	OECD Ülkelerinin Emeklilik Fon Tutarlarının GSYİH’ye Oranı	48
11	Çalışmada Kullanılan Veriler	55
12	ADF Birim Kök Testi Sonuçları.....	56
13	Model 1 İçin ARDL Tahmin Sonuçları (3, 0, 0, 2, 1)	59
14	Model 1 İçin Tanısal Test Sonuçları.....	60
15	Model 1 İçin Sınır Testi Sonuçları.....	61
16	Model 1 İçin ARDL Uzun Dönem İlişki Sonuçları	61
17	Model 1 İçin ARDL Hata Düzeltme Testi Sonuçları	62
18	Model 2 İçin ARDL Tahmin Sonuçları (2, 0, 1, 1, 7)	62
19	Model 2 İçin Tanısal Test Sonuçları.....	64
20	Model 2 İçin ARDL Sınır Testi Sonuçları.....	64
21	Toda Yamamoto Nedensellik Testi Sonuçları	65

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil Nr.	Şekil Adı	Sayfa Nr.
1	Model 1 İçin CUSUM ve CUSUM Kare Testi Sonuçları.....	60
2	Model 2 İçin CUSUM ve CUSUM Kare Testi Sonuçları.....	63



GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik Nr.	Grafik Adı	Sayfa Nr.
1	Türkiye ve Dünya Sağlık Harcamaları	17
2	BES Katılımcı Sayısı 2012-2021 Yılları Arası.....	30
3	BES Katkı Payı Tutarı 2012-2021 Yılları Arası.....	30
4	BES Sertifika Sayısı 2012-2021 Yılları Arası	31
5	Emeklilik Yatırım Fonları Toplam Değeri: Türkiye (Milyon TL)	47

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ADF	: Augmented Dickey–Fuller
AIC	: Akaike Information Criterion
ARDL	: Autoregressive Distributed Lag Bound Test
BAĞ-KUR	: Esnaf ve Sanatkârlar ve Diğer Bağımsız Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kurumu
BES	: Bireysel Emeklilik Sistemi
BİST100	: Borsa İstanbul 100 Endeksi
ECM	: Error Correction Model
EGM	: Emeklilik Gözetim Merkezi
EKK	: En Küçük Kareler
EVDS	: Elektronik Veri Dağıtım Sistemi
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
ILO	: International Labour Organization
İLKSAN	: İlkokul Öğretmenleri Sağlık ve Sosyal Yardım Sandığı
İMKB	: İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
KTP	: Katkı Payı Tutarı
MERVAK	: Merkez Bankası Mensupları Sosyal Güvenlik ve Yardımlaşma Sandığı Vakfı
OECD	: Organisation for Economic Cooperation and Development
OKS	: Otomatik Katılım Sistemi
OYAK	: Ordu Yardımlaşma Kurumu
POLSAN	: Polis Bakım ve Yardım Sandığı
SER.SAY	: Sertifika Sayısı
SGK	: Sosyal Güvenlik Kurumu
SPK	: Sermaye Piyasası Kurulu
SSK	: Sosyal Sigortalar Kurumu
TCMB	: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TDK	: Türk Dil Kurumu
TÜFE	: Tüketici Fiyat Endeksi
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
USD	: United States Dollar
VAR	: Value at Risk

GİRİŞ

İnsanlığın, doğadaki potansiyel tehlikelere karşı kendini koruma isteği, modern dünya düzeninin oluşmasına yol açmıştır. İnsanlık, toplu yaşamın yaşam standartlarını yükselttiğinin farkına vardıktan sonra, öncelikle aile ve kabile yapılarından devlet düzenine geçmiştir. Toplu yaşam ve devletleşme sürecinin ardından, insanlık sosyal bir çevrede yaşamaya alışmış ve sosyal güvenliği sağlamak devletlerin en temel görevi haline gelmiştir. Bu bağlamda, sosyal güvenlik hizmetleri bireyleri hem bugün hem de gelecekteki risklere karşı korumayı amaçlar. Günümüzde vatandaşlar, vergi ödemelerinin karşılığında kaliteli bir yaşam standardı talep etmektedirler.

Sanayi Devrimi'ne kadar, kırsal alanlarda sosyal güvenlik aile ve akraba bağlarıyla sağlanmaktayken. Sanayi devrimi sonrasında başlayan şehirleşme ile birlikte, sosyal güvenlik devletlerden talep edilen bir hak haline gelmiştir. Şehirleşme süreciyle birlikte çekirdek ailelerin sayısı artarken, insanların çalışmadıkları dönemlerde yaşadıkları gelir kayıpları bir özellikle kalabalık şehirlerde sosyal bir sorun haline gelmiştir. Çalışanların çalışma dönemlerinde kazandıkları gelirlerin bir kısmından vazgeçmeleri karşılığında devletler tarafından sosyal güvenlik hizmeti ve emeklilik hakkı sağlanması bu durumun çözümü noktasında atılan adımdır.

Sosyal güvenlik sistemi, temelde iş gücü içindeki bireylerin ödediği primlerle finanse edilen bir organizasyondur. Toplanan primler, sağlık sistemine, sosyal yardımlara ve emeklilik sistemi ödemelerine yönelik fon oluşturmak için kullanılır.

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemden 1970'lere kadar, dünya ekonomisindeki hızlı yükselişle birlikte sosyal güvenlik sistemi en refah dönemini yaşamıştır. Ancak, hızlı yükseliş trendinin azalmasıyla başlayan ekonomik durgunluk, sosyal güvenlik sisteminin işleyişini etkilemiştir. Artan işsizlik, prim ödeyenlerin sayısını azaltmış ve bu da sosyal güvenlik sisteminin düzgün çalışmasını engellemiştir. Sorunun çözümü için çalışanların ödedikleri prim miktarının artırılması geçici bir çözüm olarak kalmıştır.

Modernleşen dünyada sağlık ve tıp alanındaki gelişmeler, beslenmenin ucuzlaması ve kalitesinin artması, tüm sosyal hayatın kanunlarla korunması gibi faktörler, insan ömrünün ortalamasının yıllar içinde artmasına neden olmuştur. Bu artışın sonucunda emekli sayısı ve emekli olarak geçirilen süre de artmıştır. Prim ödenmesi zorunlu olan sürenin uzatılması, sosyal güvenlik sisteminin yükünü hafifletecek bir çözüm olarak düşünülebilir. Ancak, emeklilik dönemini gelir ve refah kaybı yaşamadan geçirmek isteyen bireyler için bu çözüm yeterli görülmemektedir.

Kaybedilen refahın geri kazanılması için bireylerin çalışma dönemlerinde yapacakları tasarrufların özel fonlarda değerlendirilerek emeklilik dönemlerinde refahlarını koruyabilecek bir gelire sahip olmalarını amaçlayan bireysel emeklilik sistemi, birçok ülkede sosyal güvenlik sisteminin tamamlayıcısı olarak uygulanmaya başlamıştır.

Bireysel emeklilik sistemi, katılımcılar tarafından ödenen katkı paylarının özel emeklilik fonlarında değerlendirilmesini sağlar. Emeklilik fonları, genellikle uzun vadeli finansal araçlardan oluşur ve finansal piyasalar için uzun vadeli kaynak sağlar. Bu nedenle, özel emeklilik fonları, uzun vadeli finansal kaynak ihtiyacı olan gelişmekte olan ülkeler için büyük bir öneme sahiptir. Bireysel emeklilik sistemi, bireylerin tasarruflarından sağlanan bu kaynakla ekonomiye uzun vadeli ve finansman maliyetini düşük fon sağlar.

Hem katılımcılar için hem de ekonomi için faydalı ve önemli bir yere sahip olan bireysel emeklilik sisteminin gelişimi ve etkinliği, makroekonomik ve finansal değişkenlerle sıkı bir şekilde ilişkilidir. Bu nedenle, bireysel emeklilik sisteminin başarısı ve etkinliğini anlamak için makroekonomik ve finansal değişkenlerle ilişkisinin incelenmesi güncelliğini koruyan ve önemli bir konu olma özelliği taşımaktadır.

Çalışmada, bireysel emeklilik sisteminin göstergelerine etkisi ve etki derecesini anlamak için seçilen makroekonomik ve finansal değişkenler incelenmiştir. Bireysel tasarrufların oluşmasında ve değerlendirilmesinde etkili olduğu düşünülen döviz kuru, faiz oranı, borsa endeksi ve TÜFE değişkenlerin BES sertifika sayısı ve BES katkı payı tutarındaki değişimlere olan etkisi, 2013-2021 yılları arasında aylık bazda analiz edilmiştir. Çalışma, 108 döneme ait verilerin kullanıldığı zaman serisi analizi yöntemlerinden ARDL sınır testi ile gerçekleştirilmiştir. Bağımsız değişkenlerin (döviz kuru, faiz oranı, borsa endeksi, TÜFE) sertifika sayısı ve katkı payı tutarı üzerindeki etkisi, iki ayrı modelde incelenmiştir.

Üç bölümden oluşan çalışmanın ilk bölümde, sosyal güvenlik sisteminin tarihçesi ve gelişimi dünya genelinde ve Türkiye özelinde ele alınmıştır. Sosyal güvenlik sisteminin amaçları, yapısı ve finansmanı gibi konulara da yer verilmiştir.

İkinci bölümde, bireysel emeklilik sisteminin tarihsel süreci ve seçilmiş ülkelerdeki uygulandığı ele alınmıştır. Ayrıca, Türkiye'deki bireysel emeklilik sisteminin gelişimi, emeklilik yatırım fonlarının görünümü ve OECD ülkeleri ile karşılaştırılması da bu bölümde incelenmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, bireysel emeklilik sisteminin önde gelen göstergeleri olan sertifika sayısı ve katılımcıların ödediği katkı payı tutarı ile seçilmiş makroekonomik ve finansal değişkenler arasındaki ilişki incelenmiştir. Elde edilen sonuçlar doğrultusunda, faiz oranı değişkeninin katkı payı tutarını uzun dönemde negatif yönde etkilediği tespit edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. SOSYAL GÜVENLİK SİSTEMİ

Tarih boyunca insanlar yarının belirsizliğine ve bilinmezliğine karşı kendini güvende hissederek oluşabilmesi muhtemel tehlikelere karşı hazır bulunmayı amaçlamıştır. Geçen zamanla insanların daha organize ve daha kalabalık toplumlar içinde yaşamaya başlaması bireyin kendinin ve yakınlarının güvence altında olma fikri bireysel olarak sağlanabilecek önlemlerden fazlasını gerektirmiştir. Birçok tanımı olmasına karşın sosyal güvenlik sistemi insanların kendini güvende hissetme ihtiyacının ürünüdür (Paksu, 2007: 3).

Günümüzde sosyal güvenlik sistemleri tüm dünya ülkeleri için vazgeçilmez bir sistem haline gelmiştir. Sosyal güvenlik fikri insanlık tarihinin her döneminde var olmuştur. Eski çağlarda kabile ve daha sonra da aile içi dayanışma-yardımlaşma sosyal güvenliğin doğal yolları olarak görülmektedir (Dirlik, 1988: 41). Sanayi devrimi sonrasında tarımda çalışan insan gücünün kent merkezlerine göç etmesi kent nüfuslarının artmasına neden olmuştur. İnsanların kırsal kesimlerden büyük kentlere göç etmeleri büyük aile yapısından çekirdek aileye geçmesine yol açmış bununla beraber kırsal hayatın getirdiği güvenceden de uzaklaştırmıştır. Sosyal ve ekonomik zorunluluklar insanların bireysel ya da çekirdek aile olarak yaşamak durumunda bırakmıştır.

Sanayi devrimi bugün yaşadığımız modern hayata geçişteki önemli dönüm noktalarındandır. Buhar gücünün üretimde kullanılması ile ürün sayısında artış, üretim maliyetlerinde ise azalış yaşanmıştır. Bu durum kırsal kesim ile kentler arasındaki nüfus dengesini bozmuş, yoksullaşan ve işsizleşen kitleleri oluşturmuştur. Kırsal bölgelerde geçimini sağlayamayan kitleler sanayileşen kentlere iş bulma amacı ile göç etmeye başlamıştır. Buharlı makinanın ortaya çıkışından yaklaşık yüz yıl sonra ilk milyon kişinin yaşadığı kentler ortaya çıkmıştır. Demografik yapının hızla değişmesi karşısında hazır olmayan kentlerde insanlar sosyal tehlikelerle karşı karşıya kalmıştır (Talas, 1992: 23).

Sanayi devriminin ilk yıllarında işçilerin sosyal bakımdan belirgin özelliği, varlığını sürdürmede güvensizlikle yaşayan, çok düşük gelir ve her türlü servetten yoksunluk olmuştur (Dirlik, 1988: 41). Bu durum çok geçmeden daha iyi bir hayat sürmek isteyen işçilerin işçi hareketlerine, işçi hareketlerinin sonucu olarak da sosyal devlet kavramının yeni bir boyut kazanmasına vesile olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı ile 70'li yıllar arasından sosyal güvenlik sistemi en refah yıllarını yaşamıştır. Dünya Savaşı'nın yarattığı yıkımların ortadan kaldırılması için sosyal devlet kavramına verilen önem ve ekonomide izlenen Keynesyen politikalar sosyal güvenlik sistemine refah yıllarını yaşatmıştır.

70'li yılların ikinci yarısına kadar ekonomik büyüme ile desteklenen sosyal güvenlik sistemi 70'li yılların ikinci yarısından sonra dünya ekonomisinde yaşanan krizlerin sonucu olarak ortaya çıkan büyümenin yavaşlaması, işsizliğin ve enflasyonun artması sonuçlarından olumsuz anlamda etkilenmiş, sosyal güvenlik sisteminde bozulmaları beraberinde getirmiştir.

İkinci Dünya Savaşı'nın yarattığı yıkımların düzeltilmesi için para arzında yaratılan bollaşma, enflasyonun artmasına neden olmuştur. Enflasyon ile mücadelede ilk olarak İngiltere'nin ve ABD'nin daha sonra Kıta Avrupası'nın da kamu harcamalarını azaltması, özellikle kamu yatırımlarının ve sosyal transfer harcamalarının kısılması ile daraltıcı para politikaları uygulanmaya başlamıştır (Ongun, 2012: 42). Enflasyonla mücadele kapsamında uygulanan daraltıcı para politikalarının olumsuz sonuçları sosyal güvenlik sistemi üzerinde etkisini göstermiştir. Artan işsizlik sosyal güvenlik sisteminin kapsayıcılığını azaltmıştır. Sosyal güvenlik sistemine prim ödeyerek sistemi fonlayan kişilerin azalması, buna rağmen sosyal yardımlardan faydalanan sayının artması sosyal güvenlik sisteminin ihtiyaçları karşılayamamasına neden olmuştur. Sistem harcamalarının sürekli artmaya devam etmesi sonucunda açık vermeye başlayan sosyal güvenlik sistemi bütçesi devletler tarafından yaratılan ek finansmanlarla sübvansede edilmeye çalışılmıştır.

1.1. Türkiye'de Sosyal Güvenlik Sistemi ve Tarihsel Gelişimi

Osmanlı Devleti'nin Avrupalı devletler gibi sanayileşememesi sosyal güvenlik sisteminin yeterince gelişememesinde etkili olmuştur. Osmanlı Devleti'nde Tanzimat Devri'ne (1839) gelinceye kadar modern anlamda bir sosyal güvenlik sistemi bulunmamaktadır. Tarıma dayalı ekonomisi olan Osmanlı Devleti'nde kırsal hayatın gerekliliği olarak aile içi yardımlaşma ön planda olmuştur. Osmanlı toplumunda sosyal güvenlik büyük kentlerde çalışma hayatında olan meslek teşekkülleri çerçevesinde gelişim göstermiş, mesleki yardımlaşma ve sosyal yardımlar ile sosyal güvenlik sistemi oluşturmuştur (Akkaya, 2000: 87).

Şu anki sosyal güvenlik sistemine benzemese de Osmanlı Devleti'nde sosyal güvenlik sistemine en yakın örnek lonca teşkilatları olmuştur. Meslek gruplarının kendi aralarında oluşturdukları loncalarda sakatlık, hastalık ve yaşlılık durumlarında kendilerinden olan meslek erbabına ve onun ailesine aralarında topladıkları yardımlar ile destek olmuşlardır. Toplanan yardımlar sosyal güvenlik sistemi için ödenen primleri olarak görülebilir.

Sosyal güvenlik sisteminin önemli parçalarından birisi de bireylerin emeklilik döneminde gelir elde edilmesidir. Osmanlı Devleti'nin önemli kademlerinde görev almış memurlara görevlerinden ayrıldıklarında hazineden tahsisat yapıldı. Bunun ilk örneği, Kanuni Sultan Süleyman zamanında görev yapan ve ilerleyen yaşından dolayı görevi bırakan Kasım Paşa'ya yapılan 200.000 akçe tahsisatında görülür. Bu tarihten sonra görevden ayrılan Osmanlı vezirlerine aynı tutarda ödeme yapılmıştır (ALPER, 2003: 22-23).

3 Kasım 1839 tarihinde ilan edilen Tanzimat Fermanı, Osmanlı Devleti'nde birçok yeniliğin başlangıcı olduğu gibi sosyal güvenlik sisteminin gelişebileceği ortamın sağlamasında önemlidir. 1865 yılında Dilaver Paşa tarafından yazılan Dilaver Paşa Nizamnamesi Ereğli Kömür Havzası'nda çalışan işçilerin çalışma şartlarını düzenlemiş bu özelliği ile sosyal güvenlik anlamından yazılan ilk resmî belge özelliği taşımaktadır. 100 maddeden oluşan nizamname cumhuriyetin kuruluşuna kadar uygulanmıştır. Nizamnamede; hastalananların tedavilerine ilişkin bazı önlemler, çalışma saatlerinin 10 saat ile sınırlandırılması, Müslüman ve Hristiyan işçilerin kutsal bayramlarında çalışmalarının zorunlu olmaması gibi düzenlemeler yer almaktadır (Dilaver Paşa Nizamnamesi (t.y.), https://tr.wikipedia.org/wiki/Dil%C3%A2ver_Pa%C5%9Fa_Nizamnamesi). Dönemin padişahı Sultan Abdülaziz'in onayından geçmemesine rağmen uygulanmaya başlayan Dilaver Paşa Nizamnamesi, madende çalışan işçilerin haklarını korunmasından daha çok, çalışmanın ve üretimin aksatılmadan sağlamlasına yönelik bir düzenleme olmuştur. Dilaver Paşa Nizamnamesinde yer alan çalışma zorunluluğu hükümleri 1869 tarihli Maadin Nizamnamesi'nde tekrardan ele alınmıştır. Dilaver Paşa Nizamnamesi'ne kıyasla iş güvenliği konusundaki yapılan düzenlemelerin bulunduğu Maadin Nizamnamesi'nde işçilerin ücretleri karşılığında kendi rızaları ile çalışacağı belirtilmiştir. Oluşması muhtemel iş kazalarının engellenmesi için madeni işletenlerin gerekli tedbirleri alması, iş kazası için yapılan tetkiklerde tedbirsizlikten kaynaklan bir neden var ise madeni işletenlerin tazminat ödemesini hükmeden maddeleri ile işçilerin sosyal güvenlik hakları gözetilmiştir (Akpınar ve Öğütoğulları, 2020: 135).

Cumhuriyetin erken döneminde sosyal güvenlik sisteminde yapılan düzenlemeler ve kurulan sandıklar mesleki dayanışma ve yardımlaşma özelliğini taşımaktadır. Bunlara; 895 numaralı İmalatı Harbiye Teavün ve Sigorta Sandığı (1926), 1683 numaralı Askeri ve Mülki Tekaüt Kanunu (1930), 2454 numaralı Devlet Demir Yolları ve Limanlar İdaresinin Memur ve Müstahdemleri Tekaüt Sandığı (1934), Telgraf ve Telefon İdaresi Biriktirme ve Yardım Sandığı (1933), 2097 numaralı Vilayet Hususi İdareleri Tekaüt Sandığı Kanunu (1933), 2921 numaralı İnhisar Umum Müdürlüğü Tekaüt Kanunu (1936), 3137 numaralı Deniz Yolları ve Akay İşletmeleriyle Fabrika ve Havuzlar İdareleri Memur ve Müstahdemleri Tekaüt Sandığı (1937), 3202 numaralı T.C. Ziraat Bankası Memurları Tekaüt Sandığı (1937), 5434 Emlak ve Eytam Bankası Memurları Tekaüt Sandığı Kanunu (1938), 3492 numaralı Köy Öğretmenler ve Köy Sağlığı Memurlar Tekaüt Sandığı (1940), 4222 numaralı İktisadi Devlet Teşekkülleri Memurlar Tekaüt Sandığı (1942) gibi düzenlemeler ve andıklar örnek verilebilir (<http://eski.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/kurumsal/kurumumuz/tarihce/tarihce>).

Cumhuriyetin kurulması ile başlayan sanayileşme sonucunda işçilerin çalışma şartlarını belirlenmesi için 1923 yılında Zonguldak ve Ereğli bölgesindeki madenlerde çalışan maden işçileri için düzenlenen Amele Birliği ve İhtiyat ve Teavün Sandığı, tütün fabrikasında çalışan işçiler için düzenlenen Samsun Tütün İşçileri Teavün Cemiyeti, İstanbul’da çalışan elektrik fabrikası işçilerinin kurdukları Yardımlaşma ve Teavün Sandığı (1946) bu dönemde kurulan işçi sandıklarına örnektir (Güvercin, 2004: 91).

Tablo 1: 1926-1942 Yıllarında Kurulan Sandıklar ve Kanunlar

Kanunlar	Sayısı	Sene
İmalatı Harbiye Teavün ve Sigorta Sandığı	895	1926
Askeri ve Mülki Tekaüt Kanunu	1683	1930
Vilayet Hususi İdareleri Tekaüt Sandığı Kanunu	2097	1933
Telgraf ve Telefon İdaresi Biriktirme ve Yardım Sandığı	2208	1933
Devlet Demir Yolları ve Limanlar İdaresinin Memur ve Müstahdemleri Tekaüt Sandığı	2454	1934
İnhisar Umum Müdürlüğü Tekaüt Kanunu	2921	1936
Deniz Yolları ve Akay İşletmeleriyle Fabrika ve Havuzlar İdareleri Memur ve Müstahdemleri Tekaüt Sandığı	3137	1937
T.C. Ziraat Bankası Memurları Tekaüt Sandığı Kanunu	3202	1937
Emlak ve Eytam Bankası Memurları Tekaüt Sandığı kanunu	5434	1938
Köy Öğretmenler ve Köy Sağlığı Memurlar Tekaüt Sandığı	3492	1940
İktisadi Devlet Teşekkülleri Memurlar Tekaüt Sandığı	4222	1942

Cumhuriyet ile başlayan sanayileşme hareketleri sonucunda sosyal güvenlik alanında kapsayıcı reformların yapılması bir ihtiyaç bir gereklilik olmuştur. 1936 yılında çalışma şartlarının belirlenmesine yönelik olarak 3008 sayılı İş Kanunu çıkarılarak bu alanda düzenlemler yapılmıştır. Modern anlamda ilk sosyal güvenlik kurumu, cumhuriyetin kuruluşundan 23 yıl sonra kurulmuştur. 16.07.1945 yılından kabul edilip, 01.01.1946 yılında yürürlüğe giren 4792 sayılı kanun ile İşçi Sigortaları Kurumu kurulmuştur. İşçi Sigortaları Kurumu’nun kurulmasından sonra 1945’e kadar kurulan birçok yardımlaşma sandığı bu kurumun altında birleştirilmiştir. İşçi Sigortaları Kurumu’nun kurulmasından sonra sosyal güvenlik alanında birçok kanun çıkarılmıştır. Bunlar; 4772 sayılı İş Kazaları, Meslek Hastalıkları ve Analık Sigortaları Kanunu, 1950 yılında yürürlüğe giren 5417 sayılı İhtiyatlık Sigortası Kanunu, 1951 yılında yürürlüğe giren 5502 sayılı Hastalık ve Analık Sigortası Kanunu, 1957 yılında kabul edilen 6900 sayılı Maluliyet, İhtiyarlık ve Ölüm Sigortası Kanunudur. Ayrıca 1949 yılına 5434 sayılı Emeklilik Sandığı Kanunu çıkarılarak memurların sosyal güvenliği tek bir çatı altında birleştirilmiş ve T.C. Emeklilik Sandığı Genel Müdürlüğü kurulmuştur (<http://eski.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/kurumsal/kurumumuz/tarihce/tarihce>).

Cumhuriyetten sonra yapılan anayasalar içinde 1961 Anayasası’nda devletin vatandaşlarına sosyal güvenlik haklarının sağlaması zorunlu tutulmuştur. Türkiye’de sosyal güvenlik sistemi 1961 Anayasası’na kadar yeterince gelişmemiş, sosyal güvenlikle yararlanan vatandaşların sayısı yüzde

2'yi geçmemektedir (ŞAKAR, 2017: 32). 1961 Anayasası'nın 48. maddesindeki "Herkes, sosyal güvenlik hakkına sahiptir. Bu hakkı sağlamak için sosyal sigortalar ve sosyal yardım teşkilatı kurmak ve kurdurmak devletin ödevlerindendir." kanun maddesi ile vatandaşların sosyal güvenliği anayasal bir hak olarak kabul edilmiştir. 1921 ve 1924 anayasaları ise kurulmak üzere ve yeni kurulan bir ülkenin anayasaları olduğundan içeriği devletin kurucu yapılarının düzenlenmesine yönelik olmuştur. 1961 Anayasası'ndan sonra 1982 Anayasası'nda da Türkiye Cumhuriyeti, sosyal hukuk devleti olarak tarif edilmektedir. 1982 Anayasası'nın 60. maddesinde sosyal güvenlik hakkı, "Herkes, sosyal güvenlik hakkına sahiptir. Devlet, bu güvenliği sağlayacak gerekli tedbirleri alır ve teşkilat kurar." diye tarif edilmektedir (Karabulut, 2016: 192). Belirtilen kanun maddesi ile sosyal güvenlik Türkiye Cumhuriyeti'nde Anayasal korunmaya alınmıştır.

Türkiye'nin planlı kalkınma döneminin başlangıcı olan birinci beş yıllık kalkınma planında (1962), sosyal güvenlik alanında yapılması ve alınması gereken tedbirlere değinilmiştir. Birinci kalkınma planı ile 17.07.1964 tarih 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanununu çıkarılmıştır. Birbirinden ayrı uygulanan sosyal güvenlik kanunlarının birleştirilmesi yönelik yapılan çalışmaların neticesinde Sosyal Sigortalar Kurumu kurulmuştur. Bu kanun ile Türkiye'de sanayi ve hizmetler kesiminde çalışanların tümü sosyal güvenlik kapsamına alınmaları hedeflenmiş, sosyal güvenliğin kapsayıcılığı artırılmak istenmiştir (Şenocak, 2010: 427).

Sosyal güvenlik kapsayıcılığının artırılması ve sosyal güvenlik sisteminde faydalananların sayısını artırmaya yönelik çalışmalar neticesinde 1971 yılında BAĞ-KUR kurulmuştur. BAĞ-KUR'un kurulması ile geniş bir kesimi temsil eden esnaf, sanatkâr ve kendi adına çalışanların sosyal güvenlik sisteminden faydalanması ve sisteme dahil edilmesi kolaylaştırılmıştır.

Türkiye'de sosyal güvenlik alanında gerçekleştirilen önemli gelişmelerden bir diğeri 1974 yılında gerçekleşmiştir. Çalışma şartlarının dünya genelinde standardize edilmesi için kurulan kısa adı ILO olan Uluslararası Çalışma Örgütü'ne katılımın Bakanlar Kurulu tarafından imzalanması ile gerçekleşmiş böylece Türkiye'de sosyal güvenlik sistemi anlayışının dünya standartlarında uygulanması ve gelişmesinin önü açılmıştır (Güvercin, 2004: 92).

Sosyal devlet olma anlayışı ile 2022 sayılı kanun 1976 yılında yürürlüğe girmiştir. İlgili kanunda; sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıfları tarafından belirlenen ihtiyaç sahiplerine ihtiyaç halleri devam ettiği müddetçe devlet tarafından 65 yaş aylığı olarak tabir edilen aylık bağlanmasına karar verilmiştir. İlgili kanuna 2013 yılında 65 yaşını doldurmamış ve başkalarının yardımı olmaksızın hayatını devam ettiremeyen, 18 yaşını doldurmuş kişilere de aylık bağlanması yönünde madde eklenerek bu kapsama giren kişilerin de sosyal güvencesi sağlanmaya çalışılmıştır (65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2022.pdf>).

Türkiye 1990'lı yıllara gelene kadar birçok siyasi ve ekonomik sorunla karşılaşmıştır. Bu sorunların getirdiği olumsuzluklar sosyal güvenlik anlamında da görülmüştür. 1990'lı yıllarda yaşanan ekonomik krizlerin üstesinden gelinmesi için IMF ile kredi anlaşmaları imzalanmıştır. 1994 yılında Dünya Bankası ile yapılan kredi anlaşmasından sonra Türkiye'nin sosyal güvenlik sistemindeki aksamaların tespiti ve çözüm önerileri için ILO ile çalışma yapılmıştır. ILO tamamladığı çalışmada, sosyal güvenlik sisteminin mevcut koşullar ile devam edemeyeceği, gerekli revizyonlar yapılmaz ise sistemin hazineye yükünün 1994'te GSYİH %1,8 iken 2050 yılında %10'a çıkacağını ön görmüştür (Alpar, 2000: 8).

Türkiye'de 2000'li yılların başı 90'lı yılların ekonomik ve sosyal sıkıntılarının devam ettiği yıllar olmuştur. Yaşanan sorunların çözüm için uygulamaya alınan yapısal reformlara sosyal güvenlik sistemi için yapılanlarda dahildir. Sosyal Güvenlik Kurumunun kurulması bu alanda yapılmış ve en kapsayıcı reformlardan biridir. 16 Mayıs 2006 tarihli 5502 sayılı Sosyal Güvenlik Kurumu Kanunu kapsamında SSK, BAĞ-KUR ve Emekli Sandığı tek çatı altında birleştirilerek Sosyal Güvenlik Kurumunu oluşturmuşlardır. Peşi sıra kabul edilen 5502 ve 5510 sayılı kanunlar ile sosyal güvenlik sistemi haklarından faydalanabilecek kişilerin ve haklarının tanımları yapılmıştır (Çalışır, t.y.: 5).

1.2. Sosyal Güvenlik Sisteminin Amacı

Sosyal güvenlik sistemlerinin en önemli hedefi, insan odaklı ve kapsayıcı olmasıdır. Sistemin işletildiği ülkede yaşayan bireylere asgari şartlarda da olsa sosyal güvenlik hizmetinin verilmesi hedeflenir. Bunun yanında sosyal güvenlik sistemi tarafından sağlanan sağlık hizmetleri ve emeklilik hakları ile bireylerin rahat bir hayat sürmesi sağlanır. Türkiye'de 1982 anayasasının 60 maddesinde belirtildiği gibi sosyal güvenlik sistemini “Herkes sosyal güvenlik hakkına sahiptir. Devlet bu güvenliği sağlayacak gerekli tedbirleri alır ve teşkilatı kurar” şeklinde tabir eder. Ek olarak, SGK'nin sitesinde SGK, sosyal güvenlik sisteminin amacını “İnsanların hayat boyunca yaşam kalitesini etkileyen en önemli unsur sosyal güvence içinde olmaktır. Sosyal güvenlik, insanların gelirlerine bakılmaksızın toplum huzurunu ve refahını bozan sosyal tehlikelerin verdiği zararlardan “insan hakkı” ve esas itibarıyla de “devlet görevi” olarak primli ya da primsiz sistemlerin kullanılması, kişilerin sosyal tehlikelerin zararlarından kurtarılma güvencesidir.” şeklinde belirtmiştir (<http://eski.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/kurumsal/kurumumuz>).

1.3. Sosyal Güvenlik Sisteminin Araçları

Modern anlamda sosyal güvenlik sistemi, kapsamına aldığı bireylerin refah içinde hayatlarını sürdürmelerini sağlamayı amaçlamaktadır. Bu amaca ulaşılmasında sosyal sigorta, sosyal yardımlar ve sosyal hizmetler olarak üç yöntem kullanılmaktadır. Sosyal sigorta kurumları sistemin katılımcıları tarafından ödenen primler ile finanse edilirken, Sosyal yardımlar ve sosyal hizmetler ile

ihtiyaç sahibi bireylerin ihtiyaçlarının karşılanması hedeflenir. Bu doğrultuda devlet hazinesinden aktarılan kaynaklarla ya da yardım kuruluşlarına yapılan bağışlarla sosyal yardımların ve sosyal hizmetlerin devamlılığı sağlanır (Tuncay, 2000: 5).

Sosyal sigortalar için ödenen primler bireylerin gelecekte yaşayabileceği tehlikelere karşı aldıkları önem olarak ifade edilebilir. Sosyal güvenlik sisteminde emeklilik hakkı ödenen primler ile elde edilmektedir. Sosyal güvenlik sistemi katılımcıları sistemden emeklilik hakkı kazanmaları için sisteme belli bir dönemde düzenli ödeme gerçekleştirmesi beklenir. Gelirlerinin bir kısmını sosyal güvenlik sistemine ödeyen sosyal güvenlik sistemi katılımcısı dolaylı olarak gelecekte kazanacağı emeklilik hakkı için bu günden tasarruf etmektedir. Sosyal güvenlik için ödenen primlerin tavan prim sınırı ile belirtilen miktardan daha yüksek bir prim yatırmayı engellemesi daha fazla tasarruf edebilecek bireylerin tasarruflarını bu yolla değerlendirememesine neden olmaktadır. Sistemin bu yöndeki eksikliği sosyal güvenlik sistemini tamamlayıcı munzam sandıklar ve özel emeklilik fonları ile giderilmekte, tasarruf edecek kişilerin tasarruflarını değerlendirebilmesine olanak sağlamaktadır. Emeklilik dönemlerinde elde ettiği ek gelir ile refahını artırmak isteyen bireyler sosyal güvenlik sisteminin tamamlayıcı kurumlarda tasarruflarını değerlendirerek bu hedeflerine ulaşabilirler (Onay, 2016: 25).

1.4. Türk Sosyal Güvenlik Sisteminin Yapısı

Sosyal güvenlik sisteminin sosyal yardım ve sosyal hizmetler aşaması kendi gelir ve kazançları ile temel ihtiyaçlarını karşılayamayacak olan vatandaşları kapsamaktadır. Bu aşamada bulunan ihtiyaç sahibi vatandaşların sosyal güvenliği sosyal hizmetler ve yardım kuruluşları tarafından sağlanmaktadır. Sosyal devlet olma anlayışı ile yapılan bu yardımların finansmanı hazine tarafından sağlanmasının yanında yardım kuruluşları ve gönüllüler tarafından gerçekleştirilir.

Sistemin sosyal sigorta aşamasını sosyal güvenlik sisteminden faydalanmak için sisteme prim ödemesi yapan sosyal güvenlik sistemi katılımcıları oluşturmaktadır. Sosyal Güvenlik Kurumuna yapılan ödemeler ile sistemin finansmanı sağlanmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti'nde 5510 numaralı kanunda belirtilen çalışanların tümü sosyal güvenlik sisteminde katılımı zorunludur. Çalışanlar güvenlik sistemi içinde üç şekilde bulunmaktadır. Çalışanlar sistem içerisinde 4-a, 4-b ve 4-c olarak sınıflandırılır (Alper, 2015: 9).

4-a Sigortası: 2006 yılından önce SSK olarak bilinen Sosyal Sigortalar Kurumu adı altında işçi statüsünde çalışanlar için var olan sigorta türüdür. Bu sınıfta işverenler, çalışanların adına brüt maaşından kesim yaparak SGK'ye prim ödemeleri gerçekleştirilir (Alper, 2015: 9).

4-b Sigortası: 2006 yılından önce BAĞ-KUR adı altında esnaf ve sanatkâr gibi kendi adına çalışanlar için var olan sigorta türüdür. Kişiler devlete kendi gelirinden devletin belirttiği bir kısmını sigorta prim olarak ödemeleri ile sosyal güvenlik sistemi haklarından faydalanmaktadır (Alper, 2015: 9).

4-c Sigortası: 2006 yılından önce Emekli Sandığı adı altında devlet adına devlet kadrolarında çalışan kişiler için var olan sigorta türüdür. Bu çalışanlar adına devlet, maaşlarından keserek sigorta prim ödemesini gerçekleştirir (Alper, 2015: 9).

Sosyal güvenlik sistemi içerisinde, SGK'nin sunduğu hizmetleri destekleyici – tamamlayıcı kurumların sosyal güvenlik sisteminin bir parçası olarak kurulup hizmet vermesi ile emeklilik dönemlerinde ek gelir elde etme amacı bulunan vatandaşların katılmasına olanak sağlanmıştır. Tamamlayıcı güvenlik sistemi üç şekilde gruplandırmak mümkündür. Birinci grupta devlet kurumları çalışanları tarafından oluşturulmuş sandıklar yer almaktadır. Bunlara örnek olarak, ordu mensupları tarafından katılım zorunlu olan OYAK, Polis Bakım ve Yardımlaşma Sandığı olan POLSAN, İlkokul Öğretmenleri Sağlık ve Sosyal Yardım Sandığı İLKSAN verilebilir. İkinci grup ise vakıf statüsündeki munzam sandıklardır. Belli bir kurumda çalışanların emeklilik dönemlerinde toplu ödeme veya aylık maaş ödemesi ile emeklilik yaşantısında maddi destek vermeyi amaçlayan kurumlardır. Buna örnek olarak, kısa adı MERVAK olan Merkez Bankası Mensupları Sosyal Güvenlik ve Yardımlaşma Sandığı Vakfı verilebilir. Tamamlayıcı güvenlik sisteminin üçüncü grubunu katılımı gönüllülük esasına göre olan isteyen vatandaşlar tarafından katılması serbest olan özel sigorta şirketleri tarafından oluşturulan fonlar ve hizmetler yer almaktadır. Bireyler hayat sigortası ve özel sağlık hizmeti veren firmalar ile yapılan sözleşmeler ile bu aşamadan faydalanabileceklerdir (Ayhan, 2011: 128).

1.5. Sosyal Güvenlik Sisteminin Finansman Yöntemi ve Kaynağı

Finansman sözcük anlamı olarak TDK'de bir girişime işleyebilmesi, gelişebilmesi için gereken para ve krediyi sağlama işi olarak geçmektedir. Sosyal güvenlik sisteminin etkin bir şekilde hizmet verebilmesi için doğru ve güçlü finansal kaynakları bulunmalıdır. Nüfusun artışı ve nüfusun yaşlanması, sosyal hayatta karşılaşılabilecek tehlikelerin artması gibi nedenler etkin ve devamlılığı olan sosyal güvenlik sistemine ihtiyacı zorunlu hale getirmiştir. Bu yüzden sosyal güvenlik sistemi için bulunan bu kaynaklar devamlılık arz etmelidir. Sisteme sağlanan kaynakların devamlılığı kadar bu kaynakların etkin bir politika ile kullanılması, doğru finansman yönteminin seçilmesi gerekmektedir. Ülkelerin ekonomik yapıları birbirinden farklı olduğundan her ülke kendi şartlarına uygun finansman kaynağını ve finansman yöntemini seçerek vatandaşlarına verimli ve adaletli sosyal güvenlik hizmetini sağlamayı amaçlamaktadır (Boyacıoğlu ve Öçal, 2018: 913).

Sistemin finansman kaynağının seçimi temel olarak iki şekilde yapılabilir. Birinci yöntemde sosyal devlet olmanın getirdiği sorumluluk çerçevesinde, sistemin finansmanı hazineden ödenek ayırması ile sağlanır. Bir diğer finansman yönteminde sistem işçi ve işverenlerin ödedikleri primler üzerinden finanse edilir. Sistemin finansmanına ülkelerin sahip oldukları ekonomik ve demografik yapıları gözетerek karar verilir (Güzel vd., 2012: 80).

Kapsayıcılığı geniş, verimli ve adaletli bir sosyal güvenlik sisteminin finansman kaynağının seçiminde dikkat edilmesi gereken hususlar (Alper, 2015: 8);

1. Milli gelirden sosyal güvenlik için ne kadar pay ayrılacak?
2. Sistemin işletilmesi için gerekli olan kaynak hangi yöntem ile sağlanacak? (prim toplayarak – vergiler ile).
3. Sosyal güvenlik sisteminin işletilmesi için elde edilen kaynak hangi yöntem kullanılarak sistemin işleyişi sağlanacak?
4. Sosyal güvenlik sisteminin işleyişi sağlanırken tasarruf, yatırım ve iktisadi büyüme gibi ekonomik göstergelerin olumsuz etkilenmemesi nasıl sağlanacak?

Sosyal güvenlik sistemi finansman kaynağının seçilmesinden sonra finansman yönteminin seçilmesi gerekmektedir. Finansman yönteminin seçiminde de ülkelerin ekonomik yapısı belirleyici olmaktadır. Sisteminin işleyişini aksatmayacak finansman yönteminin seçilmesi ilerleyen dönemde sosyal güvenlik sisteminde kriz yaşanmasının önüne geçecektir. Sosyal güvenlik sisteminin finansman yöntemi üç şekilde olabilir. Bunlardan ilki katkı-fayda sürecini merkezine alan kapitalizasyon yöntemi ikincisi, kısa vade de sistemin dengesini sağlayan, dönemselliği merkezine alan dağıtım yöntemi üçüncüsü ise her ikisinin bir arada kullanıldığı karma yöntemdir (Güneş ve Yakar, 2004: 129).

1.5.1. Kapitalizasyon (Fon Biriktirme) Yöntemi

Kapitalizasyon ya da fon biriktirme yöntemi, ileride oluşabilecek muhtemel risk ve tehlikelerin yaratacağı zararları karşılayabilmek için sürekliliği olan fonların oluşturulma esasına dayanır. Toplanacak ve fonda biriktirilecek ödemeler, bireylerin tümünün dahil olduğu bir fon havuzunda olabileceği (toplu kapitalizasyon) gibi her bir bireyin bireysel hesaplarda biriktirilen fonlarla da oluşturulabilir. Bireysel fon biriktirme süreci (bireysel kapitalizasyon) bireyin adına bireyin elde ettiği gelirden ya da bireyin kendi adına ödediği primlerin fon hesabında biriktirilmesidir. Genel olarak özel emeklilik sistemi içerisinde kullanılan bu yöntem sosyal güvenlik sistemi içinde riskin dağıtılmasına ters bir durum oluşturacaktır. Toplu kapitalizasyon sisteminde sosyal güvenlik sistemi için sağlanan tüm ödemeler ortak fonlarda toplanır ve ileride oluşabilecek riskler bu ortak fonlardan karşılanır, böylelikle oluşan giderler sisteme dahil olan tüm katılımcılara paylaştırılmış olur (Güzel vd., 2012: 80).

Kapitalizasyon yönteminde toplanan tüm ödemeler uzun vadeli emeklilik fonlarında biriktirilmektedir. Bu fonların finansal piyasalara aktarılması buradan sağlanan fon kazancının sisteme ek gelir getirilmesi de bu yöntemin hedeflerindendir. Finansal piyasalar içerisinde değerlendirilen emeklilik fonlarından elde edilen gelirler fonun güçlenmesine katkı sağlayacaktır. Toplanan ödemeler ile oluşturulan fonlar, finansal piyasalara uzun dönemli kaynak sağlayarak, ekonominin büyümesine de katkı sağlayacaktır (Boyacıoğlu ve Öçal, 2018: 914).

Kapitalizasyon yöntemi yaşlılık, malullük ve ölüm gibi uzun süreli riskleri karşılayan sigortalar için uygun bir modeldir. Ancak sosyal güvenlik sisteminin işletilmesi için toplanan ödemelerin toplandığı dönem de tüketilmemesi, gelecek dönemlerde yaşanacak değer kaybı, enflasyonun yükselmesi gibi değer kaybettirici durumlar sosyal güvenlik sisteminde krize yol açabilir. Bahsedilen bu risk ortamının olası olması kapitalizasyon yöntemin uygulanmasında ekonominin istikrarlı ve krizlere dayanıklı finansal sistemi gerekli kılar. Ekonomik istikrarını sağlayamamış ülkelerin sosyal güvenlik sistemine büyük zararlara yol açabilecek olan kapitalizasyon yönteminin bu ülkelerde kullanılması riskli bir tercih olacaktır (Özmen, 2015: 14).

1.5.2. Dağıtım Yöntemi

Kapitalizasyon yöntemi ile oluşturulan fonların enflasyon karşısındaki olası değer kaybı dezavantajının bulunmadığı dağıtım yöntemi; belli bir dönemde toplanan tüm sosyal güvenlik ödemelerinin, ödemelerin toplandığı dönemde kullanılması temeline kurulmuştur. Dağılım yönteminde sisteme yapılan ödemeler ile sistemde kullanılacak fonlar oluşturur. Buraya kadar kapitalizasyon yöntemi ile aynı olan sistem oluşturulan fonun toplandığı dönemde harcanması ile kapitalizasyon yönteminden farklılaşmaktadır. Kapitalizasyon yönteminde sisteme yapılan ödemeler ile oluşturulan fon finansal piyasalarda kullanılarak fonun ek bir getiri ile büyümesi hedeflenir. Yaşanabilecek ekonomik krizler, enflasyon, paranın alım gücünün azalması gibi olumsuz durumlarda fonun sistemde bulunan katılımcılara sağlayacağı faydasını kaybettirebileceğinden risk faktörünü beraberinde getirir. Dağıtım yönteminde bu durum, gelecekte elde edeceği haklar için prim ödemelerini gerçekleştiren bireyler önceki dönemlerde prim ödeyenlerin finansmanı sağlanmış olur. Yani bir çalışanın bugün ödediği primler ile sistemi finanse eder, finanse edilen sistem de hem gerekli olan sosyal güvenlik harcamalarını hem de kendisini daha önce finanse eden kişilere hizmet sağlamış olur, böylece bir dönemde toplanan fonlar aynı dönemde tüketilmiş olur (Güzel vd., 2012: 81).

Dağıtım yönteminin en önemli unsuru gelir- gider dengesidir. Belirli bir dönem içinde sosyal güvenlik sisteminin gelirleri sosyal güvenlik sistem giderlerinden az olursa sosyal güvenlik sisteminin bütçesi açık vermeye başlayacaktır. Böyle bir durumda sistemin devamlılığı için hazineden ek finansman ayrılacaktır. Bu duruma Türkiye'deki sosyal güvenlik sistemi örnek olarak gösterilebilir. Dağıtım yöntemi kullanılan Türk sosyal güvenlik sisteminde sistemin açığının karşılanması için 2021 bütçesinde devlet hazinesinden sistemin 19,6 Milyar TL ayrılmıştır (Sosyal

Güvenlik Kurumu[SGK], 2022: 41). Gelir- gider dengesinde gelirlerin artması durumunda ise ödenen prim miktarının azalması ya da sistem tarafından yapılan yardım ve ödemelerde artışlar görülebilecektir.

Tablo 2: Türkiye’deki Sosyal Güvenlik Sistemi Mali Durumu 2021-2022

Yıllar (MilyonTL)	Toplam Gelirler	Toplam Giderler	Fark	Bütçe Transferleri	Açık Finansmanı
2012	142.928	160.223	-17.294	58.728	17.249
2013	163.013	182.688	-19.675	71.263	20.348
2014	184.328	204.400	-20.071	77.335	21.269
2015	220.102	231.545	-11.443	79.038	11.947
2016	255.880	276.535	-20.655	108.073	20.244
2017	288.559	312.734	-24.174	128.182	25.019
2018	369.211	384.961	-15.750	150.530	16.261
2019	424.176	464.121	-39.944	196.797	41.480
2020	472.626	540.095	-67.469	248.846	71.979
2021	633.206	654.819	-21.613	252.083	19.670

Kaynak: <https://veri.sgk.gov.tr/>

Dağıtım yöntemi, kapitalizasyon yönteminde uygulanan fonların finansal piyasalarda değerlendirilmenin getirdiği ekonomik riskleri içermediğinden, ekonomik istikrarını sağlayamayan ülkelerde kullanılması uygundur. Sosyal güvenlik sisteminde yaşanabilecek olumsuzluklar (demografik yapının getirdiği nüfusun yaşlanması, kayıt dışı istihdam ya da siyasi istikrarsızlığın getirdiği popülist politikalar) sonucunda sistemdeki açığı artıracak, hazine üzerinde baskı oluşturacak ya da ödenecek primlerin yükselmesine neden olacaktır (Boyacıoğlu ve Öçal, 2018: 917).

1.5.3. Karma Yöntem

Sosyal güvenliğin finansmanında kullanılabilecek üçüncü yöntem karma yöntemdir. Sosyal güvenlik sisteminin uygulanmasında öngörülen risklerine göre kapitalizasyon yöntemi ya da dağıtım yönteminin beraber kullanılmasıdır. Karma finansman yöntemini işleyişi uygulanan ülke, ekonomisinin mevcut durumuna göre de değişebilmektedir (Boyacıoğlu ve Öçal, 2018: 917).

1.6. Sosyal Güvenlik Sistemi Finansman Kaynağı

Sosyal güvenlik sisteminin finansmanı görüş olarak primli ve primsiz olarak iki şekilde sağlanmaktadır. Primsiz sistem olarak da isimlendirilebilen birinci görüş; sosyal güvenliğin bir kamu sorunu olduğu ve bu sorunun devlet tarafından vatandaşlarına sunulması gerektiği görüşüdür. Bu görüşte devlet sosyal güvenlik sisteminin işletilmesi için hazinesinden her dönem belli bir miktar

ödenek ayırmaktadır. Hazinesinin en büyük gelir kaleminin vatandaşlarından alınan vergi olmasından dolayı sosyal güvenlik sisteminin finansmanı vatandaşların sorumluluğuna verilmiş olur. İkinci yöntemde ise sosyal güvenlik sisteminin finansmanı sosyal sigorta için ödenen primler ile karşılanmaktadır. Bu görüşte vatandaşların sosyal güvenliğini sağlaması kendi sorumluluğu olduğu bunun içinde sosyal güvenlik sigorta primi ödemesi gerektiği fikri üzerine kurulmuştur. Primli finansman görüşünde, işçi ve işverenlerden toplanan primler sosyal güvenlik sistemi için gerekli olan finansmanı kaynağını oluşturmaktadır (Paksu, 2007; 35).

1.6.1. Primsiz Finansman Sistem

Sosyal güvenlik sisteminin finansman kaynağının toplanan vergiler ile sağlandığı yöntemdir. Sosyal güvenliğin toplumsal bir ihtiyaç ve bu ihtiyacın sosyal devlet olma anlayışı ile tüm vatandaşlarına sağlanması düşüncesiyle yürütülen sistemin finansmanı toplanan vergiler ile sağlanır.

Primsiz finansman sistemin temelinde ulusal birlik ve dayanışma kavramları yer almaktadır. Gerekli olan sosyal güvenlik imkânlarının tüm ulusun sorumluluğunda olarak görülmekte ve bunu hazineden sağlanan kaynak ile finanse etmektedir. Primsiz finansmanın uygulamalarına örnek olarak, Yeni Zelanda ve Danimarka sosyal güvenlik sistemleri verilebilir. Mücadele edilmesi gereken toplumsal sorunların yer aldığı Beveridge Raporunda (1942) İngiltere’de fakirliğin ve muhtaçlığın giderilmesi için kapsamlı modern bir sosyal güvenlik sistemin varlığının altını çizerek sosyal güvenliğin vatandaşların gelirlerinden bağımsız olarak asgari düzeyde sağlanması vurgulanmıştır (Özmen, 2015: 12).

1.6.2. Primli Finansman Sistem

Primli sistemde vatandaşlar sosyal güvenlik haklarından faydalanmak için sosyal güvenlik sistemine prim ödemektedirler. Sosyal güvenlik sisteminin bütçesi büyük ölçüde işçi ve işverenlerden alınan primler ile oluşmakta ve ödenen primler sosyal güvenlik sisteminin finansmanında kullanılmaktadır. Çalışanlar, çalışma hayatlarında ve gelecekte yaşayabilecekleri tehlikeler için prim ödemektedirler. İşverenin de yanında çalıştırdığının çalışanların sosyal güvenliğini sağlamak için prim ödemesi yapması gerekmektedir (Güzel vd., 2012: 76).

Primli finansman sisteminin öngörülen temel özelliği devlet tarafından kurulan ve sosyal güvenlik sistemini işletmesi için görevlendirilen kurumun kendi bütçesini oluşturması ve bu bütçe ile gelir – gider dengesini sağlamasıdır. Ancak bu dengenin kurulamadığı, giderlerin gelirlerden fazlaştığı durumlarda devlet sistemin kurucusu ve yöneticisi olarak açığı hazineden finanse etmektedir. Bu durum Türkiye sosyal güvenlik sistemi için bir süreklilik haline gelmiştir. Geline nokta devlet finansman desteği vermeden sistemin devamlılığı sağlanamayacak noktaya ulaşmıştır (Özmen, 2017: 602).

Tablo 3: Dünyada Kullanılan Finansman Yöntemleri

Ülke	Uygulanan Plan	Finansman Yöntemi
Şili	Bireysel Prim Hesapları	Kapitalizasyon Yöntemi
Danimarka	Kamu Prim Sistemi	Dağıtım-Kapitalizasyon Yöntemi
Almanya	Eyalet Prim Biriktirme	Dağıtım Yöntemi
Meksika	Bireysel Prim Hesapları	Kapitalizasyon Yöntemi
Belçika	Sosyal Güvenlik Primleri	Dağıtım Yöntemi
Türkiye	Kamu Prim Hesapları	Dağıtım Yöntemi
İsviçre	Eyalet Primleri	Dağıtım yöntemi
Fransa	Eyalet Prim Hesapları	Dağıtım Yöntemi
Almanya	Eyalet Prim Biriktirme	Dağıtım Yöntemi
Yunanistan	Sosyal Güvenlik Sistemi	Dağıtım Yöntemi
Peru	Özel Prim Sistemi	Kapitalizasyon Yöntemi
Portekiz	Sosyal güvenlik Primleri	Dağıtım Yöntemi
İtalya	Sosyal Güvenlik Primleri	Dağıtım Yöntemi
Brezilya	Özel Sosyal Güvenlik	Kapitalizasyon Yöntemi

Kaynak: Boyacıoğlu ve Öçal, 2018: 915

1.7. Sosyal Güvenlik Sisteminin Temel Sorunları

İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünya ekonomisinin hızlıca toparlanması Keynesyen iktisadi politikalar ile gerçekleşmiştir. Devletlerin Keynesyen iktisadi politikaların gereği olan tam istihdamı sağlama ve milli geliri artırma çabaları sonucunda sosyal güvenlik sistemine yapılan harcamalarda artışa geçilmiştir. Sosyal güvenlik sistemi yapılan harcamalar ve yatırımlar ile 70’li yılların ortalarına kadar en refah dönemini yaşamıştır. 70’li yılların ortalarına gelindiğinde dünyada başlayan ekonomik ve politik sıkıntılar, enflasyon ve işsizlikte artışa neden olmuştur. Dünya savaşından sonra en büyük ekonomik daralma bu dönemde meydana getirmiş, ekonomide yaşanan bu kötü gidiş, savaş sonrası refahı dönemini yaşayan sosyal güvenlik sistemi için de krizlerin başlamasında etkili olmuştur (Akyıldız, 1999: 198).

Sosyal güvenlik sisteminde yaşanan bozulmaların aşılması için sisteminin reformlar ile düzeltilme zorunluluğunu gerekmiştir. Ancak şu bilinmelidir ki sosyal güvenlik sisteminde yaşanan krizler sadece iktisadi krizlerden meydana gelmemektedir. Sosyal güvenlik sisteminde gerekli reformları yapabilmek için sistemin krize girmesine yol açan nedenlerin bilinmesi gerekmektedir. Sosyal güvenlik sisteminin krize girmesine neden olan önemli etkenler; demografik yapının değişmesi, sağlık hizmeti maliyetlerinin yükselmesi, yönetsel yanlışlar, kayıt dışı istihdam olarak belirtilebilir (Demir, 2013: 59).

1.7.1. Demografik Yapının Değişmesi

Gelişmiş ülkelerin demografik yapısı incelendiğinde 65 yaş üstü nüfusun sayısı sağlıklı beslenme, gelişmiş ve toplumun geneline ulaşan sağlık hizmetleri gibi nedenler ile her geçen yıl artmaya devam etmektedir. Dünya Bankası verilerine göre OECD ülkeleri içerisinde ortalama insan ömrü 1972’de 70 iken 2020 yılında bu ortalama 80’e çıkmıştır. Yine OECD ülkeleri içinde 1972 yılında 53,4 milyon olan 65 yaş üstü insan sayısı 2020 yılında 133,6 milyon olmuştur. Bununla beraber OECD ülkeleri içerisinde doğum hızında da hızlı bir düşüş yaşanmaktadır. 1972 yılında 1,2 olan doğum hızı 2021 yılında 0,2’ye gerilemiştir. Bu veriler incelendiğinde, sosyal güvenlik sistemi içerisindeki aktif-pasif oranındaki dengenin pasif oranlı değişmeye devam edeceği aşikârdır. Bu durum sosyal güvenlik sistemini fonlayan aktif katılımcıların her geçen sene daha fazla pasif katılımcıyı fonlaması gerekecektir. Bu demografik dengenin yıllar içinde bozulması ile sistem finansal açıdan krizlere karşı korunmasız kalmaktadır (<https://data.worldbank.org/indicator>).

Tablo 4: OECD Ülkelerinin Nüfus Verileri

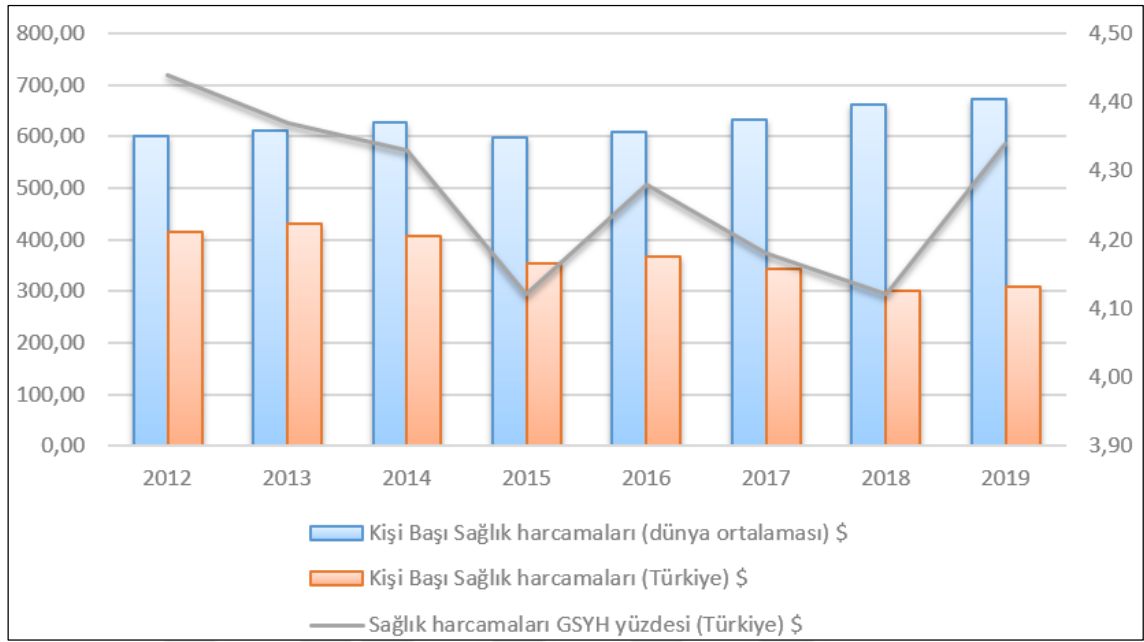
Yıllar	Nüfus Artışı (Yıllık %)	Ortalama Yaşam süresi (Yıl)	Doğurganlık Oranı (Kadın Başına Doğum)	65 Yaş Üstü Nüfusun Toplam Nüfusa Oranı (%)
2012	0,62	79,50	1,77	14,90
2013	0,64	79,66	1,75	15,22
2014	0,67	79,91	1,75	15,55
2015	0,66	79,81	1,75	15,88
2016	0,67	79,96	1,74	16,19
2017	0,63	80,01	1,71	16,48
2018	0,60	80,10	1,69	16,78
2019	0,51	80,29	1,66	17,08
2020	0,56	79,70	1,62	17,40
2021	0,21	..	..	17,73

Kaynak: <https://databank.worldbank.org/reports.aspx?source=2&country=OECD#>

1.7.2. Sağlık Hizmet Maliyetlerinin Yükselmesi

Sağlık sisteminde yaşanan teknolojik gelişmeler ve sağlık hizmetlerine ulaşımın kolaylaşmış, kaliteli sağlık hizmeti talepleri sağlık hizmetlerinin maliyetini yükseltmiştir. Bununla beraber sosyal güvenlik sistemi içerisindeki aktif-pasif oranındaki dengenin pasif oranda değişmesi, yaşlanan nüfusun ve ortalama sağlık hizmetlerini kullanımı daha fazla olan grubun artışına neden olmaktadır. Dünya Bankası’nın verilerine bakıldığında da sağlık hizmetlerindeki maliyet artışı görülmektedir. OECD ülkeleri içindeki ülkelerin sağlık hizmeti için GSYİH’den ayırdıkları pay yüzdesi 9,35 iken 2019 yılında 12,53’e yükselmiştir. Kişi başına düşen harcama ise dolar bazından 2000 yılında 2.151 dolar iken 2019 yılında 4.947 dolara çıkmıştır. (<https://data.worldbank.org/indicator>).

Grafik 1: Türkiye ve Dünya Sağlık Harcamaları



Kaynak: <https://data.worldbank.org/indicator>

1.7.3. Politik koşullar

Günümüzde kaliteli ve olabildiğince uygun koşullarda sosyal güvenlik hakkına sahip olmak bireylerin önemli talepleri arasında yer almaktadır. Özellikle ekonomik istikrarını sağlayamamış, sosyal güvenlik sisteminde uygulanan kuralların tam ve etkin olmadığı ülkelerde politik getiri (rant) sağlamak için sosyal güvenlik sistemi içinde değişiklikler yapılmaktadır. (Özmen, 2015: 54). Türkiye’de de sosyal güvenlik anlamında popülist politik kararlar alınmış olup sistemin aktif pasif dengesini pasif oranlı olarak artmasına yol açılmıştır. 27.02.1992 tarihinde kabul edilen 3774 sayılı kanun ile emeklilik yaşında değişikliğe gidilerek erken emekliliğin önü açılmıştır. Kadınlarda 38 erkeklerde 43 yaşında emekli olabilme hakkında tanınan kanun sosyal sigorta sistemi içerisinde uzun yıllar devam edecek bir gider oluşturmuştur, çıkarılan kanun ile birçok vatandaşa prim ödeme süresinden daha uzun emeklilik hakkı sağlanmıştır (https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc075/kanuntbmmc075/kanuntbmmc07503774.pdf).

Tablo 5: Türkiye’de Emeklilik Şartları

Kanun Tarihi	Kanun Numarası	Emeklilik Yaşı		Emeklilik İçin Gereken Gün Sayısı
1.04.1950	5417	Kadın	60	
		Erkek	60	
1.04.1954	6391	Kadın	60	5000
		Erkek	60	

Tablo 5: (Devamı)

Kanun Tarihi	Kanun Numarası	Emeklilik Yaşı		Emeklilik İçin Gereken Gün Sayısı
1.06.1957	6900	Kadın	60	5000
		Erkek	60	
1.03.1965	506	Kadın	55	5000
		Erkek	60	
1.03.1969	1186	Kadın	--	5000
		Erkek	--	
26.05.1976	1992	Kadın	--	5000
		Erkek	--	
10.01.1986	3246	Kadın	55	5000
		Erkek	60	
20.02.1992	3774	Kadın	--	5000
		Erkek	--	
8.09.1999	4447	Kadın	58	7000
		Erkek	60	
23.05.2002	4759	Kadın	59	7000
		Erkek	60	

Kaynak: Sosyal Sigortalar Genelgesi. <http://www.maligundem.com/gundem/yazdir.asp?ID=119>

1.7.4. Kayıt Dışı İstihdam

Sosyal güvenlik sisteminin etkin bir finansal yapıda olması için aktif ve pasif katılımcılar arasındaki oranın aktif katılımcıların ağırlıklı bir seviyede olması gerekmektedir. Bu dengenin sağlanmasında, aktif olarak sisteme prim ödeyerek ya da işveren tarafından primi ödenen kişilerin sayısının artışı sistemi finansal açıdan rahatlatacak bir etkidir. Belli bir dönemde 15 yaş ve üstü bireyler ülkenin iş gücü potansiyelini oluşturmaktadır. Aktif iş gücü içinde çalışan ancak sosyal güvenlik kurumlarına çalıştığına dair bildirim yapılmayan, ya da eksik bildirim yapan bireyler sosyal güvenlik sistemi içinde kayıt dışı istihdam olarak nitelendirilmektedir. Kayıt dışı istihdamın var olmasının sosyal güvenlik sistemi açısından olumsuz sonuçları olduğu kadar sosyal güvenlik sisteminden faydalanmayan bireyleri de etkileyen olumsuz sonuçları vardır. Sosyal güvenlik sistemi açısından incelendiğinde kayıt dışı istihdam vergi ve prim kaybı demektir. Aktif çalışma döneminde olan bireylerin sosyal güvenlik sistemine dahil edilmemesi sistemin aktif-pasif dengesini etkilemektedir. Bireylerin çalışma dönemlerinde sosyal güvenlik sisteme sağladığı fonlar ile sistemin pasif katılımcı giderleri karşılamaktadır. Kayıt dışı istihdam sosyal güvenlik sistemini finansal açıdan potansiyelinden uzaklaştırmaktadır. Sosyal güvenlik sistemi içerisinde kayıt dışı istihdamın artması her bir pasif katılımcının maliyetinin daha fazla kişi tarafından karşılanması bu da aktif katılımcı başına düşen maliyetlerin artması yol açacaktır. Sosyal güvencesi olmadan çalışan birey aynı zamanda sosyal güvenlik sistemin sağladığı haklardan ve olanaklardan da feragat etmektedir. Sosyal güvencesi olmayan bireylerin sosyal güvenliğinin devlet tarafından sosyal hizmet ve sosyal

yardımlarla sağlanıyor olması sosyal güvenlik sistemini olumsuz yönde etkileyen faktörlerdendir (Demir, 2013: 72).

1.8. Sosyal Güvenlik Sisteminde Yeniden Yapılanma

Sosyal güvenlik sistemi içerisindeki temel sorunların yıllar içerisinde katlanarak çoğalması sosyal güvenlik sistemini krizlere açık hale getirir. Sorunların büyüyerek kriz haline gelmesi geçici çözümlerin yetersiz kaldığını gösterir. Geline nokta tüm sosyal güvenlik sistemleri içerisinde daha geniş kapsamlı reformların yapılması kaçınılmaz hale gelir. Aktif pasif dengesinin sağlanabilmesi için gelirleri artırıcı giderleri azaltıcı düzenlemeler ile sistemin devamlılığının tahsis edilmesi önemlidir. Sosyal güvenlik sistemi içerisindeki dengenin yeniden tahsisi için en öncelikli konular, emeklilik yaşının yükseltilmesi ve sigortalılık sürelerinin yeniden belirlenmesi, ödenecek prim miktarının ve finansman yönteminin yeniden belirlenmesi, çok aşamalı sosyal güvenlik sisteminin hayata geçirilmesi olarak belirlenebilir (Danışoğlu, 2002: 219).

1.8.1. Tek Aşamalı Emeklilik Sisteminden Çok Aşamalı Sosyal Güvenlik Sistemine Geçiş

Günümüzde sosyal güvenlik sistemi ülkelerin sosyal devlet olma anlayışı ile vatandaşlarına sunduğu, temel ihtiyaçların giderilmesine dayanan bir sistemdir. Ancak 70’li yıllardan günümüze değişen demografik yapı, sosyal güvenlik harcamalarının artması, ekonomik kriz neticesinde artan işsizlik, aktif pasif dengesi kurulamaması gibi durumlar sistemin işleyişini bozmuştur. Sosyal güvenlik sisteminin bireyler için vazgeçilemez bir hak ve ihtiyaç haline gelmesi sistem tarafından sağlanan olanakların azalmasına rağmen işlemlerini sağlamıştır. Kamu tarafından işletilen sosyal güvenlik sistemlerinin azalan olanakları geri kazanılması için sistem içerisinde değişikliğe gidilmesin gerekmiştir. Bu konuda yapılan değişikliklerden bir tanesi de tek aşamalı sosyal güvenlik sisteminden çok aşamalı bir sosyal güvenlik sistemine geçilmesidir.

Sosyal güvenlik sisteminin katılımcılara sağladığı emeklilik hakkı vatandaşların çalışma dönemlerinin sonrasında elde edecekleri geliri ifade etmektedir. Yaşlı nüfusun gün geçtikçe artması bu haktan faydalanan kişilerin sayısını artırdığı gibi uzayan yaşam süresi, emekli olarak geçirilen süreyi de artırmaktadır. Sistemin pasif katılımcıları olarak ifade edilen bu kesimin oluşturduğu maliyetin karşılanması aktif katılımcıların ödedikleri primler ile gerçekleşmektedir. Bahsedildiği gibi demografik yapıda değişiklik ve insan ömrünün uzaması, pasif katılımcıların artmasına dolaylı olarak maliyetlerin artmasına neden olmaktadır. Bu maliyetlerin karşılanması için aktif katılımcıların ödemesi gereken primlerin ya da vergilerin artmasına gerekecektir. Artan maliyetlerin karşılanamama durumunda sistemin kurucu ve işleticisi olarak devlet destek vererek sistemi finanse etmektedir. Ancak bu durumda hazine üzerinde maliyete neden olacak, bütçe dengesi bozulacaktır. Hazinesinin gelir kaynağının vatandaşlardan alınan vergiler olması sosyal güvenlik sistemindeki sorunun tüm vatandaşlara etki edeceği bir ortamı yaratmaktadır. Sistemin devamlılığı için Gelir-gider

dengeğini sağlamak isteyen devlet, sistem tarafından sağlanan hakların azaltılmasına emeklilik ödemelerinin düşürölmesine karar verecektir. Böylelikle emeklilik dönemlerinde arzuladıkları gelire ve refah düzeyine ulaşamayacaktır. Bireylerin arzu ettikleri gelirin ve refahın sağlanması, mevcut sosyal güvenlik sisteminin üzerindeki artan yükün hafifletilmesi için tek aşamalı sosyal güvenlik sisteminden çok aşamalı sosyal güvenlik sistemine geçilmiştir (Özmen, 2015: 57).

Son yıllarda birçok ölke tarafından uygulanan çok aşamalı sosyal güvenlik sisteminin ilk aşaması devlet tarafından işletilen, katılımın zorunlu olduğu aşamadır. Sosyal devlet olmanın gerekliliği olarak bu aşamada devlet herkese asgari oranda hizmet sağlama amacı ile hareket etmektedir. Sistemin bu aşamasında toplanan primler ile sistemin işletilmesi için gerekli olan sosyal yardımlar, sağlık harcamaları ve emeklilik giderleri finanse edilmektedir. Sistemin ikinci aşamasını çalışanların ve işverenlerin katılımı ile oluşturulan, özellikle meslek grupları arasında oluşturulan munzam sandıkları yer almaktadır. Bu aşama katılımcıların emeklilik dönemlerine kadar devam eden sürede katılımı sağlanmaktadır. Üçüncü aşama sosyal güvenlik sistemi ise bireylerin kendi inisiyatifleri ile katılabildikleri, özel emeklilik şirketleri tarafından işletilen tamamlayıcı sosyal güvenlik kurumları yer alır (TÜSİAD, 1997: 47).

1.8.2. Emeklilik Yaşına İlişkin Düzenlemeler

Birçok ölke sosyal güvenlik sisteminde yaşanan krizlerden çıkış yolu olarak emeklilik yaşının yükseltilmesi ilk uygulamaya alınan ve en etkili yöntemlerden olarak görölmektedir. Gelişmiş ölkelerin sosyal güvenlik sistemi uygulamalarına bakıldığında emeklilik hakkının kazanıldığı yaş aralığı genellikle 60-65 yaş olarak görönmektedir. İnsan ömrünün uzaması emekli sayısını ve emeklilikte geçirilen sürenin artmasına neden olmuştur. Emekli sayısının artması ve emeklilikte geçirdikleri sürenin artması emeklilik yaşının yeniden belirlenmesi gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Birçok ölke sosyal güvenlik sistemi içerisinde emekli olma yaşını yükselterek sistemin aktif-pasif dengesini korumaya çalışmıştır. Buna rağmen gelişmekte olan ve gelişmemiş ölkelerin emeklilik yaşının 50-60 arasında olması sosyal güvenlik sistemi için gerekli olan kaynağın ortalama 10 yıl kadar erken kesilip pasif katılımcı sayısının artması demektir (Akpınar, 2007; 68).

Sosyal güvenlik sistemi toplumun genelini ilgilendiren bir konu olması politik vaatler ile seçim dönemlerinde her zaman konu olmuştur. Sosyal güvenlik sisteminin kuralları oturmuş ölkelerde radikal kararların alınması kolay olmasa da sistemi oturmamış sık sık yeni düzenlemeler ve kanunlar ile tekrardan yapılandırılan ölkelerde emeklilik yaşı gibi radikal kararların alınması daha kolaydır. Türkiye 1992 yılında emeklilik sisteminde yapılan düzenleme ile erken emekliliğin önünü açmış 38 yaşında emeklilik hakkı tanınmıştır. Sistemin fonlanması için hazineye büyük bir yük getiren bu kararın oluşturduğu krizlerin aşılması için başvuru olan değişikler arasında emeklilik yaşının 60-65 yaş aralığına çekilmesi yer almıştır.

1.8.3. Prim Oranlarının Belirlenmesi

Primler sosyal güvenlik sisteminin en büyük gelir kaynağıdır. Sosyal güvenlik sistemi için yapılan sağlık harcamalarının artması, sistemdeki pasif statüdeki katılımcı sayının artması sosyal güvenlik sisteminin daha fazla kaynak ihtiyacı duymasına neden olmaktadır. Vatandaşlar için devamlılığı zorunlu olan sosyal güvenlik sisteminin işletilme bilmesi için oluşan açıklar devlet bütçesi tarafından karşılanır. Devlet hazineden aktarılan kaynaklarla kapatılmaya çalışılması sosyal güvenlik sistemi içerisindeki sorunun tüm ülkeye yansımaya vesile olmaktadır. Sosyal güvenlik sisteminin bütçesinin sistemin işleyişini aksatmayacak şekilde düzenlenmesi için ödenmesi gereken ihtiyaca uygun, sosyal güvenlik sisteminin devamlılığını aksatmayacak şekilde prim oranları ile belirlenmesi gerekmektedir.

Teoride sosyal güvenlik sisteminin tüm finansmanı toplanan primler ile kapatılması mümkündür ancak yanlış belirlenecek prim oranları iş gücü maliyetlerini yükseltecektir. İş gücü maliyetleri, istihdamın artmamasına hatta azalmasına ya da kayıt dışılığın artmasına yol açmasına, primlerin tahsil edilmesinin zorlaşmasına, hedeflenen prim gelirinin elde edilmemesi sonuç olarak da sistemin finansmanının etkin sağlanamamasına neden olacaktır (Özmen, 2015: 147).

1.8.4. Özel Emeklilik Sistemlerinin uygulanması

Sosyal güvenlik sisteminin yeniden yapılandırılmasında yapılabilecek değişikliklerden biri de özel emeklilik sisteminin yaygınlaştırılması olacaktır. Özel emeklilik sistemi dâhilinde yaratılan emeklilik fonlarının yatırıma yönlendirilmesi ülke ekonomileri için önemli bir kaynağı ifade eder. Yatırıma yönlendirilen emeklilik fonlarının ekonominin büyümesine, yaratılan istihdam ile işsizliğin giderilmesine katkı sağlayacağı dolaylı olarak sosyal güvenlik sistemi içerisindeki aktif katılımcı sayının artırılmış olması hedeflenir.

Sosyal güvenlik sistemi içerisinde eklenecek alternatifler ile ilk aşamada kamu tarafından işletilen sosyal güvenlik sisteminin üzerindeki yükü azaltacaktır. Sosyal güvenlik sisteminin ikinci aşamasını oluşturan münzam sandıklar ve bunun devamında kurulan özel emeklilik fonları ve bireysel emeklilik sistemine katılım bireylerin tek beklentilerini ilk aşama emeklilik sistemi ile sınırlı kalmamasını sağlayacaktır. Özel emeklilik fonlarında tasarruflarını biriktiren bireyler, özel emeklilik fonlarının finansal piyasalarda değerlendirilmesi ile ek gelir elde edebileceklerdir.

Çalışmanın birinci bölümünde sosyal güvenlik sisteminin ilk aşamasını temsil eden sosyal güvenlik sistemi anlatılmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde sosyal güvenlik sisteminin tamamlayıcısı olarak faaliyet gösteren bireysel emeklilik sistemi üzerinde durulacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

2. BİREYSEL EMEKLİLİK SİSTEMİ

Sosyal güvenlik sisteminin tanımında olduğu gibi bireysel emeklilik sisteminin tanımı ile alakalı birçok kaynakta farklı tanımlar bulunmaktadır. Bireysel emeklilik sistemi içerisindeki faaliyetlerin takip edildiği Emeklilik Gözetim Merkezi'ne göre; "kişilerin aktif çalışma yaşamları süresince yaptıkları tasarrufları uzun vadeli yatırıma yönlendirerek emeklilik dönemlerinde yaşam standartlarını koruyabilecekleri bir gelir elde etmelerini sağlayan özel emeklilik sistemidir" ifadesi yer almaktadır (<https://www.egm.org.tr/bireysel-emeklilik/bireysel-emeklilik-nedir/>). Bireysel emeklilik sisteminin Türkiye'de faaliyete başlamasının ve işleyişinin belirlendiği 4632 sayılı Bireysel Emeklilik Tasarruf ve Yatırım Sistemi Kanunu'nda ise; "Bu kanunun amacı, kamu sosyal güvenlik sisteminin tamamlayıcısı olarak, bireylerin emekliliğe yönelik tasarruflarının yatırıma yönlendirilmesi ile emeklilik döneminde ek bir gelir sağlanarak refah düzeylerinin yükseltilmesi, ekonomiye uzun vadeli kaynak yaratarak istihdamın artırılması ve ekonomik kalkınmaya katkıda bulunulmasını teminen, gönüllü katılıma dayalı ve belirlenmiş katkı esasına göre oluşturulan bireysel emeklilik sisteminin düzenlenmesi ve denetlenmesidir." ifadesi yer almaktadır.

Bireylerin, emeklilik dönemlerinde refahının artırmak, gelir azalışının önlemek ve hayat standartlarının çalışma döneminde olduğu gibi azalmadan devam edebilmesine katkı sağlama amacıyla katıldığı bireysel emeklilik sistemi, mevcut sosyal güvenlik sisteminin tamamlayıcısı olarak sistemde faaliyet gösterir.

Dünya ekonomisinde yaşanan krizler ve daralma 70'li yılların sonrasında mevcut sosyal güvenlik sistemlerinin yetersiz kalmasına, bireylerin emeklilik dönemlerinde arzu ettikleri refah seviyesinde bir hayat yaşayamamasına neden olmuştur. Sosyal güvenlik sistemin içerisinde yaşanan bozulmaların yarattığı olumsuz tablonun toplum üzerindeki olumsuz etkileri 80'li yıllarda görülmeye başlamıştır. Sosyal güvenlik sisteminde aktüel dengenin bozulması, emeklilerin gelir kaybına yol açtığı gibi, yapılan düzenlemeler ile çalışanların muhtemel emeklilik sürelerinin uzamasına neden olmuştur. Yaşanan sorunların çözümü noktasında ülkeler 80'li yıllardan itibaren tek aşamalı emeklilik sisteminin yerine çok aşamalı sosyal güvenlik sistemine geçmeye başlamışlardır.

Tek aşamalı emeklilik sistemi içerisindeki katılımcıların en büyük sorunu olarak görülen emeklilik gelirlerinin yetersiz kalması çok aşamalı sosyal güvenlik sistemi içerisindeki ikinci ve üçüncü aşamaların uygulanması ile çözülebilecektir. İkinci aşamada emeklilik sistemi işverenlerin-

mesleki kuruluşların organizasyonu ile sağlanmasına dayalıdır. Bu aşama katılamayan ya da daha fazla tasarruf yapabilecek kişiler üçüncü aşamayı oluşturan özel emeklilik ya da bireysel emeklilik sistemine katılım sağlarlar (Arslan vd., 2019: 35).

Katılımı gönüllük esasına dayanan bireysel emeklilik sisteminde katılımcılar düzenli olarak katkı payı ödemeleri gerçekleştirmektedirler. Ödenen katkı payları katılımcılar adına açılan hesaplarda biriktirilerek katılımcılara ilerleyen, özellikle emeklilik dönemlerinde kullanılabileceği bir gelir vaat eder. Bireysel tasarrufların artırılmasında etkili olan bireysel emeklilik sisteminde bireyler bu alışkanlığı ileride elde edeceği gelir beklentisi ile gerçekleştirmektedirler. Bireysel tasarrufların ekonomiye kazandırılması istenen bir durumdur. Bireysel emeklilik sistemi, katılımcı tasarruflarını ekonomiye kazandırılmasını oluşturduğu emeklilik fonlar ile sağlamaktadır. Emeklilik fonları vasıtası ile finansal sisteme kaynak aktarımı sağlanarak ekonominin ihtiyaç duyduğu finansman bireysel tasarruflar ile sağlanmış olur. Katılımcıların tasarruflarının finansal sistem içerisinde değerlendirilmesi ile elde edilecek fon kazancı, katılımcıların tasarruflarına ek geliri elde etmesini sağlar (Gün, 2019: 4).

Sosyal güvenlik sisteminin finansman yöntemleri bölümünde de bahsedildiği gibi özel emeklilik fonlarının finansmanında fon biriktirme (kapitalizasyon) yöntemi kullanılmaktadır. Katılımcılar tarafından ödenen katkı paylarının bireysel hesaplarda takip edilmesi, katılımcıların katkı payı ile oluşturulan fonların finansal piyasalarda kullanılması ve bu sayede katılımcının tasarruflarına ek fon geliri sağlanması özellikleri ile bireysel emeklilik sisteminin finansmanında kapitalizasyon yöntemi kullanılmaktadır.

2.1. Türkiye’de Bireysel Emeklilik Sistemi

20. yüzyıl ile sağlık alanında yaşanan teknolojik gelişmeler, beslenmedeki çeşitlilik, insan hayatını koruyucu kanunlar ve birçok etken insan ömrünün uzamasında etkili olmuştur. Her geçen sene yaşlı nüfusun artması sosyal güvenlik sistemlerinden emeklilik hakkı kazanan kişilerin sayısının artmasına yol açmıştır. Emeklilik hakkından faydalanan kişilerin sayısının Türkiye’de de dünyaya benzer şekilde artması ve sosyal güvenlik sistemi içerisinde yaşanan krizler alternatif sistem uygulamaları ile çözülmeye çalışılmıştır. Bu alternatif sistemler içerisinde bireysel emeklilik sistemi çok aşamalı emeklilik sisteminin bir parçası olarak uygulamaya alınmıştır. Bireyler arzu edilen emeklilik standartlarına tek bir emeklilik sistemine katkı payı ödemesi yaparak ulaşamayacaklarından emeklilik sisteminin diğer aşamalarına katılarak alternatif gelir elde edebileceklerdir. Türkiye’de bu sistemin birinci aşamasını katılımı zorunluluk esasına dayalı olup, işletilmesi devlete bağlı sosyal sigortalar kurumu oluşturmaktadır. Sistemin ikinci aşaması, katılımı ülkeden ülkeye değişmekle beraber birinci aşamayı destekleyen, daha çok mesleki birliktelik çerçevesinde tamamlayıcı bir emeklilik türüdür. Sistemin üçüncü aşamasında ise bireysel emeklilik sistemi yer almaktadır (Demirpehlevan, 2010: 10).

Tablo 6: Çok Aşamalı Sosyal Güvenlik Özet Tablosu

	ÖZELLİKLERİ	AVANTAJLARI	DEZAVANTAJLARI
1. AŞAMA	• Devlet kurumları tarafından işletilen en geniş kapsamlı emeklilik planıdır. • Katılımın zorunlu olması • Devlet tarafından vaat edilen asgari ve azami emeklilik geliri vaadi mevcuttur.	• Kapsamlı koruma sağlıyor olması • Kuşaklar arası dayanışma içermesi • Bireysel finansal sorunların olumsuz etkisinin azaltılması • Enflasyona karşı güvence altında olması • Satış maliyeti içermemesi	• Demografik değişimlerin etkilerinin sistemi olumsuz etkileyebilecek olması. • Politik/Siyasi etkenlere açık olması • Kişilerin gelirlerinin dikkate alınmadan ortalama gelir gruplarına göre prim ödemelerinin sağlanması
2. AŞAMA	• Birinci aşamada yer alan sosyal güvenlik sisteminin tamamlayıcısıdır. • Meslek grupları arasında kurulmakta (munzam sandıklar.) • Katılımın meslek odasının aldığı karara göre değişir (isteğe bağlı/zorunlu) • Finansmanı Kapitalizasyon veya dağıtım sistemi ile yapılabilir.	• Demografik değişimlerden etkilenmez • Emeklilik dönemlerinde ek gelir sağlayarak refahı artırır. • Çalışan kurumlarına bağlılıklarını artırır.	• Toplanan fonların kötü yönetilme riski • Kötü yönetilen fonların işveren kurum ile çalışanı karşı karşıya getirmesi • İşverenin iflası durumunda fonların piyasa dalgalanmalarının etkisine açık olması • Yatırıma yönlendirilen tutarların ekonomik değişimlerden doğrudan etkilenecek olması
3. AŞAMA	• Birinci ve ikinci aşamaya destek olarak işletilmesi • Katılımın isteğe bağlı olması • Finansmanın kapitalizasyon yöntemine göre yapılması • Fon tercihinin katılımcı tarafından yapılabilecek olması	• Fon yönetiminde alınacak iyi kararların gelir olarak katılımcıya dönecek olması • Demografik değişimlerden etkilenmemesi • Devlet tarafından destekleniyor olması • Ülke ekonomisi için yararlı olabilecek olması	• Fon yönetiminde alına bilecek kötü kararlar • Tasarruf alışkanlığı gelişmemiş bireylerin sistemden erken çıkıp muhtemel gelirden mahrum olması

Kaynak: Demirpehlevan, 2010: 11

Türkiye’de uygulanan sosyal güvenlik sisteminin bozulmasında yıllar içinde uygulanan popülist politik yaklaşımlar etkili olmuştur. Sosyal güvenlik sistemindeki bütçe açığı seneler içinde artarak hazineden karşılanmaya devam etmiştir. 90’lı yılların ikinci yarısından sonra sosyal güvenlik sistemindeki finansal sorunlar sistemin kendi içinde yapılacak reformlar ile çözülemeyecek duruma gelmiştir. Aktif-pasif dengesinin pasif yönlü bozulması sosyal güvenlik sistemindeki sorunların çözümü konusunda reformist adımların atılması ile giderilebileceğinden ILO ile sistemin sorunları üzerinde bir çalışma yapılmıştır. ILO hazırladığı çalışmayı Mart 1996 yılında teslim etmiştir. Rapor doğrultusunda Hazine Müsteşarlığı, yapılması gereken reformlar için komisyon kurarak sosyal güvenlik sisteminde atılması gereken adımları hükümete sunmuştur. Tüm bu çalışmalar neticesinde 4447 sayılı kanun 1999 yılında kabul edilmiştir (Alpar, 2000: 8).

Aynı yıl Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, Sosyal Güvenlik Kuruluşları, Hazine Müsteşarlığı, Sermaye Piyasası Kurulu, ilgili sektör temsilcilerinin katılımı ile bireysel emeklilik komisyonu kurularak, bireysel emeklilik sisteminin Türkiye’de faaliyetine başlayabilmesi için Bireysel Emeklilik Tasarruf ve Yatırım Sistemi Kanunu Tasarısı Taslağı hazırlanmıştır. Bakanlar Kurulu’na 16 Mayıs 2000 yılında sunulan kanun tasarısı 28 Mart 2001 yılında mecliste görüşülüp onaylandıktan sonra 7 Ekim 2001 yılında yürürlüğe girmiştir.

Vatandaşların yeni tanıştığı bu sisteme katılımı artırmak amacı ile 10 Temmuz 2001 Vergi Kanunu'nda değişikliğe gidilerek sisteme takılanlara vergi teşvik uygulanmıştır (<https://www.egm.org.tr/bireysel-emeklilik/tarihce/>).

Kanuni zemini hazırlanan bireysel emeklilik sistemi için mevzuat ve çalışmalar devam etmiş, sistemin güvenli ve etkin bir biçimde çalışmasını sağlamak amacı ile 4632 sayılı kanunun, 20/A maddesi ve ilgili mevzuat uyarınca, Hazine Müsteşarlığı'nın görevlendirme ve yetkilendirmesi ile 10 Temmuz 2003 yılında Emeklilik Gözetim Merkezi kurulmuştur (<https://www.egm.org.tr/kurumsal/egm-hakkinda/>).

Emeklilik Şirketleri Kuruluş ve Çalışma Esasları Hakkında Yönetmelik ile bireysel emeklilik sistemi içinde çalışabilecek olan kurumların belirlenmesine yönelik düzenlemeler 28 Şubat 2002 yılında yayınlanmıştır. Bu yönetmelik ile bireysel emeklilik sistemi içerisinde işlem yapacak kuruluşların, kuruluşuna ve faaliyete geçme konusunda düzenlemeler yapılmıştır. Yine aynı düzenlemede bireysel emeklilik sistemi kapsamında toplanan katkı paylarının hangi emeklilik yatırım fonlarında kullanılabileceği, fonların değerlendirilmesi, fon portföylerindeki varlıkların saklanması gibi usuller belirlenmiştir (Paksu, 2007: 18).

Bireysel emeklilik sistemini düzenleyen kanunun yürürlüğe girmesi, gerekli mevzuat ve düzenlemelerinin tamamlanması ile 27 Ekim 2003 yılında bireysel emeklilik sistemi sosyal güvenlik sisteminin üçüncü ayağı olarak sosyal güvenlik sistemine dâhil olmuştur.

Sistemin katılımcı toplamaya başladığı 27 Ekim 2003 tarihinde yasal mevzuatların gerekliliğini yerine getirmiş ve katılımcı toplamak için SPK'den yetki alan 6 firma bulunmakta olup bunlar; Yapı Kredi Emeklilik A.Ş., Ak Emeklilik A.Ş., Anadolu Hayat Emeklilik A.Ş., Garanti Emeklilik ve Hayat A.Ş., Koç Allianz Hayat ve Emeklilik A.Ş. ve Oyak Emeklilik A.Ş. bunlara 17 Kasım 2003'te Vakıf Emeklilik A.Ş. ile Ankara Emeklilik A.Ş. 1 Aralık 2003'te Başak Emeklilik A.Ş. ile Doğan Emeklilik A.Ş. 15 Aralık 2003'te ise Commercial Union Hayat ve Emeklilik A.Ş. eklenerek bireysel emeklilik sisteminin yürürlüğe girdiği ilk senede 11 emeklilik firması hizmet vermeye başlamıştır. Çalışmamızın yapıldığı 2022 yılında bu sayı 15'e çıkmıştır (<https://www.egm.org.tr/bireysel-emeklilik/tarihce/>).

Bireysel emeklilik sisteminin yürürlüğe girmesinden sonra katılımların artırılması hedeflenmiş, bu hedef doğrultusunda devlet tarafından katılımcıları sisteme dâhil etmede teşvik edici düzenlemeler yapılmıştır. Bu amaç ile 2012 yılında 4632 sayılı kanunda düzenlemelere gidilmiştir. Daha önce teşvik amacı ile yürürlükte bulunan vergi muafiyeti kaldırılmış yerine %25 devlet katkısı modeline geçilmiştir. Birikimlerini belirlenen süreden önce sistemden çekenler için uygulanan kesintide değişikliğe gidilmiş, 4632 maddesin ile bireysel emeklilik fonlarında değerlendirdiği yatırımın menkul kıymet olarak sayılıp vergiye ve stopaja tabi tutulması kaldırılmış, elde edilen

gelirden gelir vergisi alınmaya başlanmıştır. 2012 yılında aynı düzenlemede, işverenlerin bireysel emeklilik sistemine katılımları teşvik etmesi için uygulanan vergi muafiyeti de %10'dan %15'e çıkarılmıştır (<https://www.egm.org.tr/bireysel-emeklilik/tarihce>).

Bireysel emeklilik sistemine ihtiyaç duyulan ilginin sağlanamaması, fon büyüklüğünün diğer ülkeler ile kıyaslandığından daha düşük seviyelerde bulunması nedeniyle 2016 yılında bireysel emeklilik sisteminde değişikliğe gidilmiştir. Vatandaşların bireysel emeklilik sistemi ile tanışmasını sağlamak, tasarruf alışkanlığının kazanılmasını ve bireysel tasarrufların sisteme dahil edilme amacı ile 4632 sayılı kanuna eklenen maddelerle, işverenlerine çalışanlarını işe başladığı tarih itibari ile emeklilik planına dahil etme zorunluluğu getirilmiştir. Otomatik Katılım Sistemi olarak belirtilen bu sistem ile işverenler çalışanların ücretlerinden asgari %3'lük kısmı keserek emeklilik fonlarına aktarılması sağlanmıştır. Otomatik katılım sisteminin zorunlu katılım sistemi ile farkı sisteminden istendiğinde çıkılabiliyor olmasıdır (<https://www.egm.org.tr/bireysel-emeklilik/tarihce>).

22 Ocak 2022 yılında 31272 sayılı Resmî Gazete'de yayınlan 4632 sayılı kanunda da yapılan değişiklikle devlet katkısı pay oranı %25'ten %30'a yükseltilmiştir. Ayrıca yıl içinde ödenen katkı paylarının toplamı yıllık brüt asgari ücret tutarından fazla ise aşan tutara devlet katkısı uygulanması maddesi eklenmiştir (<https://www.egm.org.tr/bireysel-emeklilik/tarihce>).

2.2. Türkiye'de Uygulanan Bireysel Emeklilik Sisteminin Özellikleri

Günümüzde birçok ülkede sosyal güvenlik sisteminin tamamlayıcısı olarak bireysel emeklilik sistemi uygulanmaktadır. Her ülkenin ekonomik, politik ve demografik şartlarının ve olanaklarının birbirinden farklı olması bireysel emeklilik sisteminin ülkeler arasında farklı kurallar ve yöntemler ile uygulanmasına neden olmuştur. Bireysel emeklilik sisteminin uygulandığı ülkelerde, sisteme katılmada, sistemden emekli olmada, sistemin işletimi için gerekli olan kesintilerde ve sisteme katılımının sağlanması için uygulanan teşviklerde farklılıklar bulunmaktadır.

Türk sosyal güvenlik sistemi içerisinde tasarruf etmek ve tasarruflarını değerlendirmek isteyen vatandaşların tasarruflarını, kanunda belirtilen emeklilik fonlarında değerlendirmesi, toplanan fonların yatırıma yönlendirilerek ekonomiye uzun vadeli kaynak yaratarak istihdamın artırılması ve ekonomik kalkınmaya katkıda bulunulması amaçlanmaktadır (Bireysel Emeklilik Tasarruf ve Yatırım Sistemi Kanunu [BETYSK], 2001: madde.1).

Bireysel emeklilik sistemi 2016 yılına kadar sadece gönüllük esasına dayalı olarak faaliyet göstermekteyken 2016 yılında kanunda yapılan değişiklik ile işverenler vasıtası ile çalışanların otomatik katılım sistemine alınma süreci başlatılmıştır (BETYSK, 2001: madde 4).

Bireysel emeklilik sisteminin taraflarında katılımcı ve aracı kurum arasında yapılacak sözleşmeler Sermaye Piyasası Kurumu tarafından belirlenen esas ve usullere uygun olarak yapılmalıdır (BETYSK, 2001: madde 4).

Katılımcılar sistemde bulunan emeklilik fon çeşitleri içinden bir veya birden fazla fona katkı payı ödeyebilir. Katılımcılar bağlı bulundukları emeklilik şirketinde en az bir sene kaldıktan sonra hesabından biriken katkı payı toplamını başka bir emeklilik şirketine taşıyabilir. Bu husustaki esas ve usuller Sermaye Piyasası Kurumu tarafından belirlenir (BETYSK, 2001: madde 5).

56 yaşını tamamlayan ve en az 10 sene sisteme katkı payı ödemesi yapan katılımcılar sistemden emekli olamaya hak kazanır. Hak kazanan katılımcılar sistemde biriken yatırımının tamamını çekebilir, oluşan fonu bozmayarak belirli dönemlerde maaş ödemesi alabilir ya da yıllık gelir sigortası çerçevesinde kendisine maaş bağlanmasını talep edebilir. (BETYSK, 2001: madde 6).

Sermaye Piyasası Kurumu tarafından uygunluk görüşü alınarak sisteme ilk defa giriş yapan katılımcılardan aidat talep edilebilir. Sözleşmede ve yapılan reklamlarda açık olarak belirtilmek şartı ile katkı payı, fon varlıkları veya fon gelirleri üzerinden yönetim gideri ve fon işletim masrafı kesintisi yapılabilir (BETYSK, 2001: madde 5).

Bireysel emeklilik sistemi katılımcılara şeffaf olmak zorundadır. Katılımcılar bireysel emeklilik hesaplarındaki tutarları ve buna ilişkin her türlü bilgiyi telefon, internet (takasbank ve ilgili emeklilik şirketi) ortamından takip edebilir olmalıdır (Paksu, 2007: 25).

2.3. Türkiye’de Bireysel Emeklilik Sisteminin Tarafları

2.3.1. Katılımcılar

Emeklilik döneminde refahını artırmak, tasarruf etmek ve tasarruflarını değerlendirmek isteyen bireyler, kanunlar çerçevesinde kurulmasında herhangi bir engel bulunmayan emeklilik şirketleri ile bireysel emeklilik sözleşmesi imzaladıklarında katılımcı olarak isimlendirilir. Katılımcılar, sistemde bulundukları müddetçe katkı payı ödemekle mükelleflerdir. 56 yaşını doldurmuş ve sisteme 10 sene katkı payı ödeyen katılımcılar emeklilik hakkı kazanır.

2.3.2. Bireysel Emeklilik Dayanışma Kurulu

Bireysel Emeklilik Dayanışma Kurulu bireysel emeklilik sisteminin gelişmesi, var olan sorunların çözümü, alınması gereken önlemler gibi konularda politika üretmek ve mevzuatlara yönelik tavsiye niteliğinde kararları almakla görevli organdır. Üç ayda bir toplanan kurul Hazine Müsteşarı’nın başkanlığında, en az genel müdür seviyesinde temsil edilecek temsilciler ile toplanır.

Toplantı, Maliye Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ve Sermaye Piyasası Kurulu tarafından görevlendirilecek temsilcilerden oluşur (Bireysel Emeklilik Danışma Kurulunun Çalışma Esas ve Usulleri Hakkında Yönetmelik, 2001: madde 3).

2.3.3. Hazine Müsteşarlığı

Hazine ve Maliye Bakanlığı tarafından yetkilendirilen, sistemin düzenlenmesi denetlenmesi, uygulanmasını sağlamayı amaçlayan en üst devlet kurumdur.

2.3.4. Sermaye Piyasası Kurulu

Bireysel emeklilik sisteminde emeklilik fonları hakkında düzenlemelerin yapılması için fonların türlerini belirlenmesi ve kurulmasını, yine bu fonları denetleme ve düzenleme ile ilgili görev Sermaye Piyasası Kurulu'nun yetkisine verilmiştir. Fon portföylerinin yönetimi, fonların birleşme ve devir esaslarını belirleyerek kamuyu güvenliğini sağlama amacı ile iç ve dış denetimleri gerçekleştirmek Sermaye Piyasası Kurulu'nun görevlerindendir (Emeklilik Yatırım Fonlarının Kuruluş ve Faaliyetlerine İlişkin Esaslar Hakkında Yönetmelik[EYF-FİE] 2013: madde 4).

2.3.5. Takasbank

Sistemde toplanan fonların saklandığı kuruluştur. Saklama hizmeti kapsamında para ve sermaye piyasası araçları, kıymetli madenler ve diğer varlıklar Takasbank hesaplarında saklanır.

Bireysel emeklilik sisteminin paydaşları açısından en önemli ve gerekli özelliklerinden olan sistemin şeffaf bir biçimde işleme görevi de Takasbank'ın sorumluluğundadır. Katılımcılar için tutulan kayıtlara çevrimiçi ortama ulaşılması, kamuoyuna bilgi sağlama görevleri Takasbank'ın üstlendiği görevlerdendir (EYF-FİE, 2013: madde 28).

2.3.6. Emeklilik Gözetim Merkezi

Bireysel emeklilik sisteminde bulunan emeklilik şirketleri ve aracılarının, görev ve sorumluluğunu belirleme amacı ile Hazine Müsteşarlığı tarafından yetkilendirilen kurumdur. Katılımcıların haklarını ve menfaatlerini koruma amacı ile sistemin işleyişini denetleme görevi verilen Emeklilik Gözetim Merkezi, denetim sonucundaki bilgileri kamuoyu ile paylaşmaktadır. Emeklilik Gözetim Merkezi, fon performansları ve bunlara ilişkin bilgileri işleyerek istatistiki bilgileri üretmek kamuoyunu bilgilendirmektedir (Emeklilik Gözetim Merkezi Çalışma Esasları Yönetmeliği, 2008: madde 7).

2.3.7. Bireysel Emeklilik Şirketleri

Bireysel emeklilik sistemi içinde katılımcılar ile doğrudan ilişki kuran taraftır. 4632 numaralı kanunda belirtilen şartları sağlayan anonim şirketlerdir. Katılımcıların katılabilmesi amacı ile SPK tarafından belirlenen esaslar ile fon türleri oluşturmak ve bu fonlara katkı payı toplamakla görevlidirler (BETYSK, 2001: madde 8).

2.3.8. Aracı Kurumlar

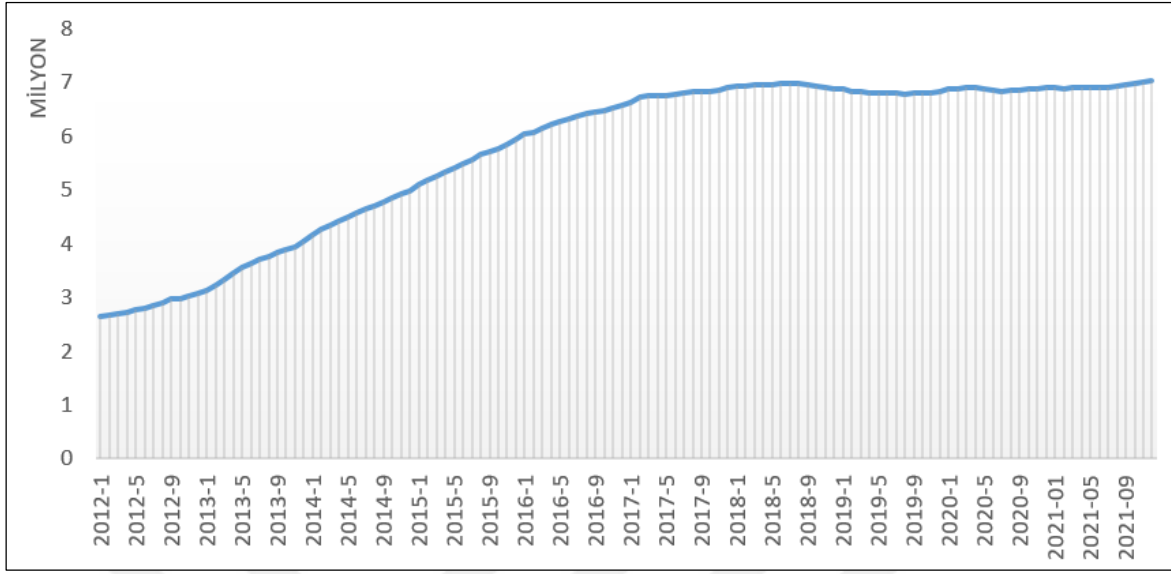
Bireysel emeklilik şirketleri tarafından yetkilendirilen, sisteme katılımcı bulmak ve sözleşme imzalama görevi bulunan tüzel ya da gerçek kişilerdir. Katılımcılara, namına çalıştıkları emeklilik şirketlerinin fonlarını tanıtmak ve katılımlarını sağlamayı amaçlar (Özmen, 2016: 17).

2.4. Türkiye’de Bireysel Emeklilik Sisteminin Görünümü

Türkiye’de kamu kurumları tarafından işletilen sosyal güvenlik sisteminin tamamlayıcısı olarak 2003 yılında faaliyete başlayan bireysel emeklilik sistemi, yürürlükte bulunduğu 19 sene içerisinde devlet tarafından yaygınlığının artırılması amacı ile teşvik edici düzenlemeler yapılmış ve yapılmaya devam edilmektedir. Tüm bu desteklemeler ve teşvikler sonucunda elde edilen gelişmelere bu başlıkta incelenmiştir.

Bireysel emeklilik sisteminin yürürlüğe girdiği 2003 yılında katılımcı sayısı 16.368 kişidir. Bu tarihten itibaren geçen bir senede sisteme katılan katılımcı sayısı 11 emeklilik şirketinde 316.309 kişiye ulaşmıştır. 2021 yılı sonu itibari ile aktif bulunan şirket sayısı 15’e ulaşmış, katılımcı sayısı ise 7.092.020 kişi olarak görülmektedir.

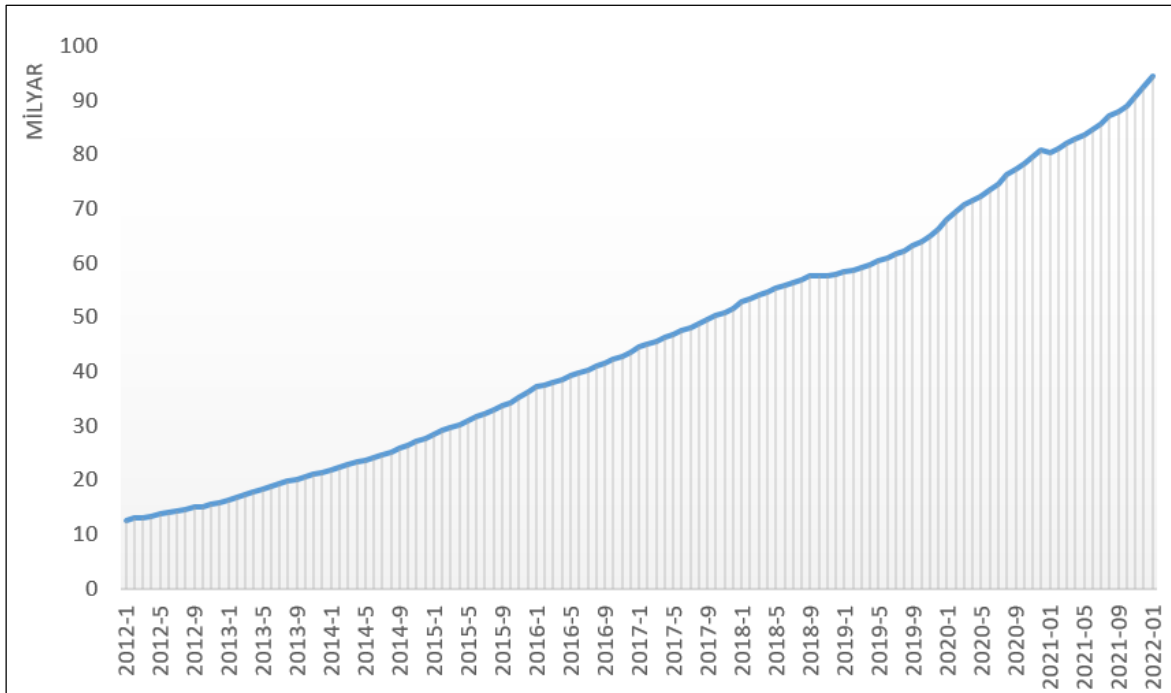
Grafik 2: BES Katılımcı Sayısı 2012-2021 Yılları Arası



Kaynak: <https://www.egm.org.tr/bilgi-merkezi/istatistikler/>

Yine sisteminin yürürlüğe girdiği ilk hafta katılımcılar tarafından ödenen katkı paylarının toplamı 6.539.363 TL'dir. Sistemin birinci yılının sonunda katılımcılar tarafından ödenen katkı paylarının toplamı 291.622.041 TL iken EGM'den alınan verilerde 2021 sonu itibarı ile bu rakam 92.506.828.839 TL'ye ulaştığı görülmektedir.

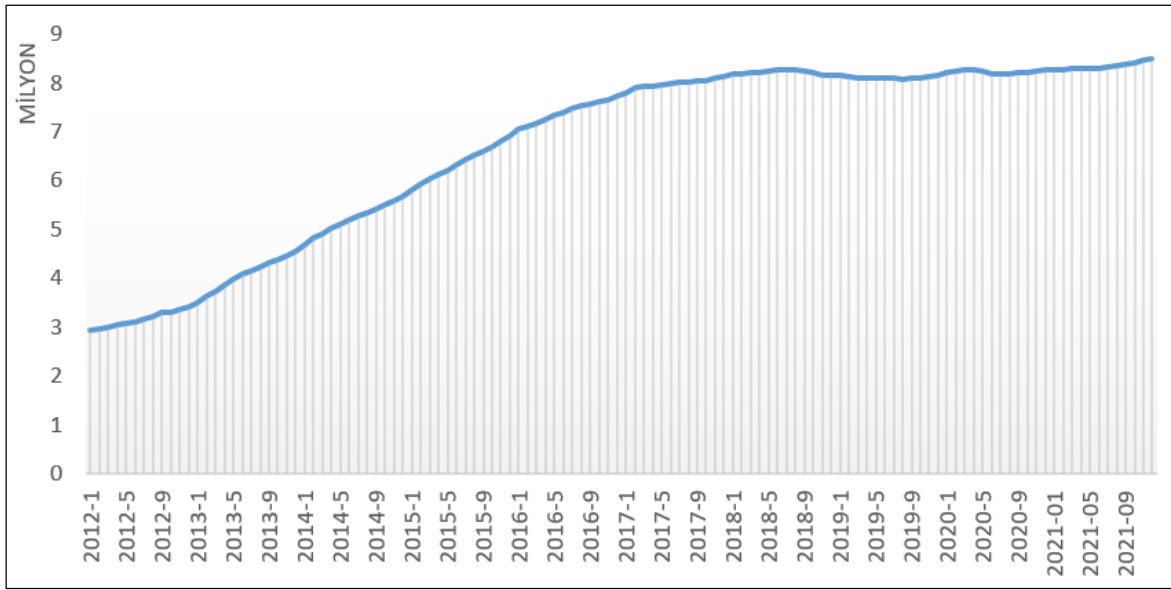
Grafik 3: BES Katkı Payı Tutarı 2012-2021 Yılları Arası



Kaynak: <https://www.egm.org.tr/bilgi-merkezi/istatistikler/>

Sertifika sayısı; Bireysel emeklilik sistemine katılan katılımcıların sahip olduğu sözleşme sayısını gösterir. Katılımcılar birden fazla sözleşmeye sahip olması bir den fazla sertifikaya sahip olduğu anlamına gelir. Aşağıdaki Grafik 4’te 2012-1 ile 2021-12 dönemleri arası sertifika sayısının gelişimi gösterilmiştir. 2012-1 dönemin bireysel emeklilik sistemindeki katılımcı sayısı 2.645.856 iken katılımcıların sahip olduğu sertifika sayısı 2.944.271 adettir. Bu sayı 2021-12 dönemine gelindiğinde katılımcı sayısı 7.092.020’e sertifika sayısı ise 8.501.670’e yükselmiştir.

Grafik 4: BES Sertifika Sayısı 2012-2021 Yılları Arası



Kaynak: <https://www.egm.org.tr/bilgi-merkezi/istatistikler/>

Takip eden senelerde sisteme katılımı artırmak için bir takım teşvik düzenlemeleri yapılmıştır. Bu düzenlemelerin en önemlilerinden birisi devlet katkısı olarak nitelendirilebilir. Devlet katkısı yürürlüğe 2012 yılında girmiştir. Devlet katkısının yürürlüğe girmeden önceki son sene olan 2011 yılında katılımcı sayısı 2.641.843 kişi, katılımcıların ödediği katkı paylarının toplamı 12.393.688.644 TL, toplam sözleşme sayısı ise 2.939.878 adettir. Devlet katkısının sistemde yarattığı bir senelik etki sonucunda 2012 yılı sonu itibari ile katılımcı sayısı 3.128.130 kişi olmuş, katkı payı tutarları ise toplam 16.177.757.755 TL’ye çıkmıştır. Sözleşme sayısı ise aynı dönemde 3.496.377 adete yükselmiştir (<https://www.egm.org.tr/bilgi-merkezi/istatistikler/>).

Bireysel emeklilik sisteminde bulunan katılımcıların yaş aralıklarının incelendiğinde 25 yaş altında sisteme katılanların sayısı 2004 yılında yayınlanan Bireysel Emeklilik Raporu’nda toplam katılımcıların yaklaşık %6’sına denk gelirken bu oran 2021 yılsonu itibari ile %7 olmuştur. 25-44 yaş arasındaki nüfusun içinde sisteme katılanların sayısı 2004 yılında %76, 2021 yılında bu oran %53’e gerilemiştir. Sistemdeki yaş grupları arasındaki en büyük değişim 55 yaş üzerindeki grupta

gerçekleşmiştir 2004 yılında %2 olan oran 2021 yılında %14 olarak kayıtlara geçmiştir (Sigortacılık ve Bireysel Emeklilik Sistemi Faaliyetleri Hakkında Rapor, 2022: 22).

Türkiye'nin bölgeleri arasında da sisteme katılım oranlarında farklılık gözükmemektedir. 2004 yılında sisteme katılan katılımcıların bölgelere dağılımı sırasıyla; Marmara Bölgesi %46,79, İç Anadolu Bölgesi %16,27, Ege Bölgesi %14,92, Akdeniz Bölgesi %11,27, Karadeniz Bölgesi %5,80, Güneydoğu Anadolu Bölgesi %2,65, Doğu Anadolu Bölgesi %2,31 iken 2021 yılında bu oranlar Marmara Bölgesi %40,55, İç Anadolu Bölgesi %16,82, Ege Bölgesi %15,35, Akdeniz Bölgesi %11,56, Karadeniz Bölgesi %8,30, Güneydoğu Anadolu Bölgesi %4,37 ve Doğu Anadolu Bölgesi %3,04 olmuştur (Bireysel Emeklilik Sistemi 2004 raporu, 2015: 61).

Türkiye'de fon kurma, kurulan fonları işletilme ve katılımcılardan katkı toplama mevzuat çerçevesinde kurulan emeklilik şirketleri tarafından yapılmaktadır. Tablo 7'de 31.12.2021 tarihinde faaliyetlerine devam eden emeklilik şirketlerine ait bilgiler yer almaktadır.

Tablo 7: Şirket Bazında Bireysel Emeklilik Verileri

Emeklilik Şirketi	Katılımcı Sayısı	Katkı Payı Tutarı	Katılımcıların Fon Tutarı	Devlet Katkısı Fon Tutarı	Emekli Olan Katılımcı Sayısı
Aegon Emeklilik ve Hayat A.Ş.	35.251	66.826.989	₺140.641.761	₺14.184.278	1.194
AgeSA Hayat ve Emeklilik A.Ş.	659.585	17.020.628.530	₺38.425.341.071	₺3.668.608.503	32.616
Allianz Hayat ve Emeklilik A.Ş.	87.270	2.953.702.280	₺6.800.616.642	₺536.633.440	5.694
Allianz Yaşam ve Emeklilik A.Ş.	749.641	13.129.288.035	₺30.096.170.037	₺2.028.502.267	18.572
Anadolu Hayat Emeklilik A.Ş.	1.130.798	17.283.296.432	₺37.123.351.950	₺4.383.230.352	42.469
Axa Hayat ve Emeklilik A.Ş.	33.470	475.107.403	₺1.000.608.445	₺138.722.504	143
BNP Paribas Cardif Emeklilik A.Ş.	179.048	2.100.866.213	₺4.864.937.527	₺520.415.454	4.128
Bereket Emeklilik ve Hayat A.Ş.	84.125	291.523.931	₺782.197.325	₺121.831.191	100
Cigna Sağlık Hayat ve Emeklilik A.Ş.	63.519	550.235.117	₺1.040.964.920	₺171.586.444	1.114
Fiba Emeklilik ve Hayat A.Ş.	91.875	1.378.395.560	₺3.607.561.350	₺330.061.916	3.725
Garanti Emeklilik ve Hayat A.Ş.	1.134.664	13.392.272.828	₺28.134.834.814	₺3.385.001.379	25.260
Katılım Emeklilik ve Hayat A.Ş.	346.279	2.271.392.461	₺4.634.215.771	₺709.892.025	304
Metlife Emeklilik ve Hayat A.Ş.	187.240	1.621.518.253	₺2.839.178.134	₺418.363.428	1.405
NN Hayat ve Emeklilik A.Ş.	252.901	3.188.638.064	₺7.371.380.078	₺822.950.171	8.667
Türkiye Hayat ve Emeklilik A.Ş.	2.056.354	19.054.739.844	₺38.711.469.902	₺5.088.023.524	18.910
Groupama Hayat A.Ş.					2.974
Sektör Toplamı	7.092.020	94.778.431.940	₺205.573.469.727	₺22.338.006.876	167.275

Kaynak: <https://www.egm.org.tr/bilgi-merkezi/istatistikler/>

Tablo 7 katılımcıların fon tutarları açısından incelendiğinde, sektör genelinde 2021 yılı sonu verilerinde 205.573.469.727 TL fon tutarına ulaşıldığı görülmektedir. Çalışmanın başlangıç yılı olan 2012 de ise bu rakam 14.302.300.040 TL’dir. Katılımcı fon tutarının en yüksek olduğu ilk üç şirket Türkiye Hayat ve Emeklilik A.Ş. (38.711.469.902 TL), AgeSA Hayat ve Emeklilik A.Ş. (38.425.341.071 TL), Anadolu Hayat Emeklilik A.Ş. dir. (37.123.351.950 TL) Bu üç şirketin toplam katılımcı fon tutarının %55,5 ine sahip olduğu görülmektedir. Şirket bazında bakıldığında 2021 yılsonu itibari ile katılımcı fon tutarının en düşük şirket ise 140.641.761TL ile Aegon Emeklilik ve Hayat A.Ş.’dir.

Bireysel emeklilik sistemine katılımları teşvik etmek amacı ile 2012 yılında mevcut katkı payı tutarlarına yüzde 25 devlet desteği eklenmesine karar verilmiştir. Tablo 7 devlet katkısı fon tutarları olarak incelendiğinde; sektör toplamında 2021 yılı sonunu itibari ile 22.338.006.876 TL olduğu görülmektedir. Devlet katkısı fon tutarının şirketlere göre dağılımında ise 5.088.023.524TL ile en yüksek devlet katkısı fon tutarına sahip emeklilik şirketinin Türkiye Hayat ve Emeklilik A.Ş. olduğu görülmektedir. Sıralamada 4.383.230.352 TL ile ikinci Anadolu Hayat Emeklilik A.Ş. üçüncü 3.668.608.503 TL ile Agesa Hayat ve Emeklilik A.Ş.’dir. 2021 yılsonu verilerinde 14.184.278 TL ile Devlet katkısı fon tutarın en düşük olduğu şirket Aegon Emeklilik ve Hayat A.Ş. görülmektedir.

Katkı payı tutarlarının 2021 yılsonundaki görünümüne bakıldığında; mevcut şirketlerin katkı payı fon tutarının toplamı 94.778.431.940 TL dir. Şirket bazında yine en yüksek fon tutarı 19.054.739.844 TL ile Türkiye Hayat ve Emeklilik A.Ş. de olarak görünmektedir. Anadolu Hayat Emeklilik A.Ş. 17.283.296.432 TL fon tutarı ile ikinci sırada, 17.020.628.530 TL katkı payı tutarı ile Avivasa Hayat ve Emeklilik A.Ş. üçüncü sırada yer almaktadır. Katkı payı fon tutarının en düşük olduğu emeklilik şirketi 66.826.989 TL ile Aegon Emeklilik ve Hayat A.Ş. dir.

2021 sonu itibari ile toplamda 7.092.020 kişi bireysel emeklilik sisteminde yer almaktadır. 2.056.354 kişi ile en fazla katılımcı bulunduran şirket Türkiye Hayat Emeklilik A.Ş. dir. Halk Hayat ve Emeklilik A.Ş., Vakıf Emeklilik ve Hayat A.Ş., Ziraat Hayat ve Emeklilik A.Ş. 24 Ağustos 2020 tarihi itibarıyla Türkiye Hayat ve Emeklilik A.Ş. adı altında birleşmiştir. Birleşme tarihinden önceki dönemde Halk Hayat ve Emeklilik A.Ş. nin 607.368, Vakıf Emeklilik ve Hayat A.Ş. nin 583.845, Ziraat Hayat ve Emeklilik A.Ş. nin 706.932 katılımcı bulunmaktadır. Yine aynı dönem verileri incelendiğinde Türkiye Hayat ve Emeklilik A.Ş. nin sistemden emekli sayısı 18.910 olarak gözükmektedir. Sitemde en çok katılımcı ya sahip üçüncü (1.130.798 kişi) emeklilik şirketi Anadolu Hayat ve Emeklilik A.Ş den emekli olan sayısı 42.469 dir. Türkiye Hayat ve Emeklilik A.Ş nin bu veride geride kalma nedeni faaliyete geçiş yılı (2020) olarak yeni bir sayılabilecek bir emeklilik şirketi olmasıdır.

2.5. Otomatik Katılım Sistemi

Bireysel emeklilik sisteminin uygulanışında sisteme katılım ister zorunlu olsun, isterse isteğe bağlı-gönüllülük usulünde olsun, sistem ile hedeflenen refahın yaratılması bireylerin tasarruf alışkanlıkları ile gerçekleşmektedir. Bireysel emeklilik sisteminin zorunlu olmadığı ülkelerde insanların bireysel emeklilik sistemi ile tanıştırmak ve sisteme katılmalarını sağlamak amacı ile otomatik katılım sistemi uygulamaları başlamıştır. Otomatik katılım sisteminin kamu kurumları tarafından işletilen zorunlu emeklilik sistemlerinden ayıran özellik, sistemden çıkışın çalışanın isteğine dayalı olarak istediği zaman gerçekleştirebilecek olmasıdır.

Otomatik katılım sisteminin uygulanmasında ülkelerin mevcut sosyal güvenlik sistemlerinin durumuna göre farklılıklar görünmektedir. Bazı ülkelerde sadece çalışanların gelirinden kesilen katkı payları ile sisteme katılımı hedeflenmişken, bazı ülkelerde işverenlerinde sisteme katılması sağlanmıştır. ABD, İtalya, Şili ülkelerinde otomatik katılıma katkı payı ödemelerine ara verilmesi mümkün değilken, İngiltere ve Yeni Zelanda katkı payı ödemelerine ara verilmesi mümkündür (Akın, 2016: 3).

Otomatik katılım sistemi ilk olarak 1998 yılında ABD’de uygulanmaya başlamıştır. ABD’de mevcutta uygulanan özel emeklilik sisteminde katılım oranı %37 iken otomatik katılım sisteminin uygulamaya alınmasından sonra bu oran %86 seviyelerine çıkması uygulamanın başarısını göstermiş ve diğer ülkelerinde otomatik katılım sistemini uygulamaya alınmasında öncü etken olmuştur. Otomatik katılım sistemi uygulayan ülkelerin elde ettiği faydalar neticesinde özel emeklilik fonlarına otomatik katılımı destekleyici uygulamaların olduğu ülkelerin sayıları yıllar içinde artış göstermiştir (Akın, 2016: 3).

2.6. Türkiye’de Otomatik Katılım Sistemi

1 Ocak 2017 tarihinde 4632 sayılı Bireysel Emeklilik Tasarruf ve Yatırım Sistemi Kanunu’nda yapılan düzenleme ile çalışanların çalışma hayatlarının bir bölümünde tasarruf etmeye teşvik amacı ile düzenlemeye gidilmiştir. Bu amaç doğrultusunda ile özel emeklilik sisteminin çalışanlar arasında tanıtılmasını mümkün kılan otomatik katılım sistemi yürürlüğe girmiştir.

Yürürlüğe giren kanunun gereği olarak işverenler, çalışanların gelirlerinin en az %3 oranında kesinti yapılması yapılan kesintinin otomatik katılım sistemi fonlarına aktarılması gerekmektedir.

Otomatik katılım sisteminin zorunlu bireysel emeklilik sisteminden ayıran en önemli fark istenildiği zaman sistemden çıkılabilmesidir. Otomatik katılım sisteminden çıkışların azaltılması, sistemin teşviki için devlet katkısı sistemi uygulanmaktadır. Sistemde bir takvim yılının doldurulması halinde katkı payı tutarının %30 devlet katkısı olarak hesaba yansıtılır. Devlet

katkısından yararlanabilmek için sistemde belirlenen asgari sürede kalınması gerekmektedir. (3 yıl için % 15'ini, 6 yıl için % 35'ini, 10 yıl için %60'ını, emekli olma, vefat etme ya da maluliyet halinde %100'üne). Ayrıca yine sistemin teşviki için sisteme ilk defa girenlere bir defaya mahsus 1000 TL ilave devlet katkısı katılımcı hesaplarına yatırılır. Sisteme katılım kanunen 45 yaşının altında çalışanlar için zorunludur. 20 Ocak 2022 tarihinde ilgili kanun maddesinde göre talep ederlerse 45 yaş üzerinde olan kişilerin de sisteme dahil olabilmek sisteminin teşvik edici devlet desteklerinden yararlanmalarının önü açılmıştır (Emeklilik Gözetim Merkezi, <https://www.egm.org.tr/otomatik-katilim/oks-nedir/>).

Otomatik katılım sisteminin uygulanması ile gönüllülük esaslı hizmet veren bireysel emeklilik sisteminin tanıtılması ve yaygınlaştırılması amaçlanmaktadır. Aynı bireysel emeklilik sisteminde olduğu gibi çalışanların bugünden yaptıkları tasarrufların değerlendirilerek emeklilik dönemlerinde kendilerine ek bir gelir sağlaması amaçlanmaktadır. Sistemin kişilere sağlamayı amaçladığı yararlar kadar finansal sisteme uzun vadeli kaynak sağlama, istihdam artıma ve ekonomik kalkınmaya katkıda bulunma amaçları da mevcuttur.

Otomatik katılım sistemine katkı paylarının aktarımı, işveren kişiler, şirketler ve kurumlar aracılığı ile sağlanmaktadır. Yasal olarak çalışanlarının uygulamaya katılım şartlarını sağlayan işverenler, Sigortacılık ve Özel Emeklilik Düzenleme ve Denetleme Kurumu tarafından yetkilendirilmiş en az bir emeklilik şirketi belirlemek ve bu emeklilik şirketiyle sözleşme yapmakla yükümlüdür. İşverenin anlaştığı emeklilik şirketinde kendisine adına oluşturulan sertifika ile katkı payı ödemeleri yapılan katılımcıların, katkı paylarının hangi fonda değerlendirileceği kendi tasarrufundadır. Seçim hakkını kullanmayan katılımcıların katkı payları işverenlerin belirlediği fonlarda biriktirilir. Ayrıca emeklilik şirketlerinin fon giderleri katılımcı hesaplarından yapılan kesintiler ile sağlanmaktadır (Emeklilik Gözetim Merkezi, <https://www.egm.org.tr/otomatik-katilim/oks-nedir/>).

Katılımcılar, sistemde kaldıkları süre içinde katkı payı ödemelerine ara verebilir, istediği dönemde yeniden katkı payı ödemelerine devam edebilirler. Bu süre zarfından sisteme 10 sene boyunca katkı payı ödemesi yapıp 56 yaşını dolduran katılımcılar sistemden emekli olma hakkı kazanırlar. Sistemde emeklilik hakkı kazanılması durumunda katılımcılar, toplu para ödemesi, aylık maaş alma ya da birikimlerinin bir kısmı veya tamamı ile yıllık gelir sigortası satın alarak, düzenli gelir elde edebilmeleri mümkündür.

Otomatik katılım sistemi aynı bireysel emeklilik sisteminde olduğu gibi devlet kontrolünde şeffaf ve güven ortamında işletilmesi gerekmektedir. Bu şartların sağlanması için devletin ilgili kurumları olan Sigortacılık ve Özel Emeklilik Düzenleme ve Denetleme Kurumu, Sermaye Piyasası Kurulu, Emeklilik Gözetim Merkezi, Takasbank yetkilendirilmiştir (Emeklilik Gözetim Merkezi, <https://www.egm.org.tr/otomatik-katilim/oks-nedir/>).

Genel anlamda otomatik katılım sistemi ile bireysel emeklilik sisteminin sağlayacağı bireysel fayda ve ekonomik katkıların yaygınlaştırılması hedeflenmektedir. Aynı kanunsal alt yapıda ve benzer özelliklere sahip olmalarının yanında belirgin farklar da içermektedir. Aralarındaki farklar ve benzerlikler aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 8: OKS – BES Karşılaştırması

Sisteme Katılım	BES	OKS
	Gönüllü	Zorunlu
Emeklilik şartı	Sisteme giriş tarihinden itibaren en az 10 yıl sistemde kalınması ve 56 yaşın doldurulması	Sisteme giriş tarihinden itibaren en az 10 yıl sistemde kalınması ve 56 yaşın doldurulması
Yabancı uyrukluların sisteme katılımı	Katılabilir	Katılamaz
Devlet katkı tutarı	Ödenen katkı paylarının %30'u	Ödenen katkı paylarının %30'u Başlangıç dönemi bitiminde sistemde kalma halinde, bir defaya mahsus başlangıç devlet katkısı 1.000 TL hesaplanır. Emeklilik hakkını en az 10 yıllık gelir sigortası olarak kullanmayı tercih etme durumunda, birikimlerin %5'i.
Azami devlet katkısından yararlanabilmek için ödenebilecek katkı payı tutarı	2022 için 68.850,00 TL	2022 için 68.850,00 TL
Devlet katkısına hak kazanma şartları	Sistemde en az 3 yıl kalma durumunda %15'i,	Sistemde en az 3 yıl kalma durumunda %15'i,
	Sistemde en az 6 yıl kalma durumunda %35'i	Sistemde en az 6 yıl kalma durumunda %35'i
	Sistemde en az 10 yıl kalma durumunda %60'ı	Sistemde en az 10 yıl kalma durumunda %60'ı
	Emeklilik, vefat ve maluliyet hallerinde %100'ü	Emeklilik, vefat ve maluliyet hallerinde %100'ü
Katkı payı tutarı	Planda belirtilen asgari tutar ya da üzerindeki herhangi bir tutar	Prime esas kazancın %3'ü
Sistemden ayrılma durumunda getiriler üzerinden uygulanacak gelir vergisi (stopaj) oranı	10 yıldan az süreyle sistemde kalarak ayrılma durumunda %15,	10 yıldan az süreyle sistemde kalarak ayrılma durumunda %15,
	10 yıl süreyle sistemde kalmakla birlikte emeklilik hakkı kazanmadan ayrılma durumunda %10,	10 yıl süreyle sistemde kalmakla birlikte emeklilik hakkı kazanmadan ayrılma durumunda %10,
	Emeklilik, vefat, maluliyet nedeniyle ayrılma durumunda %5	Emeklilik, vefat, maluliyet nedeniyle ayrılma durumunda %5
Sistemden ayrılma hakkı	Var (İstenildiği zaman)	Var (İstenildiği zaman)
Sunulan fon türleri	Hisse Senedi Fonu	Başlangıç Fon
	Borçlanma Araçları Fonu	Standart Fon
	Katılım Fonu	Diğer Fonlar
	Karma Fon	Muhafazakâr/ Temkinli
	Para Piyasası Fonu	Dengeli
	Kıymetli Madenler Fonu	Atak/Dinamik/Büyüme

Tablo 8: (Devamı)

Sisteme Katılım	BES	OKS
	Gönüllü	Zorunlu
	Endeks Fon	Agresif
	Fon Sepeti Fonu	
	Değişken Fon	
	Standart Fon	
	Yaşam Döngüsü/Hedef Fon	

Kaynak: <https://www.egm.org.tr/otomatik-katilim/oks--bes-karsilastirmasi/>

2.7. Dünyada Bireysel Emeklilik Uygulamaları

Bireysel emeklilik sistemi, temelde uygulayıcı ülkenin sosyal güvenlik sistemi içerisinde yaşanan sıkıntıların çözümü noktasında bireylere, emeklilik dönemlerinde ek gelir sağlaması hedeflenmiştir. Her ülkede sistemin uygulamasında ve işletilmesinde farklılıklar bulunsa da sistem genel olarak emeklilik döneminde gelir elde etmek isteyen katılımcıların tasarruflar ile oluşturulan kaynakları emeklilik fonları vasıtası ile değerlendirilmesine dayanır.

Bireysel emeklilik sistemi, bireylere emeklilik dönemlerinde ek gelir sağlamanın yanında ülke ekonomisi içinde önemli bir finansal kaynağı temsil etmektedir. Emeklilik fonlarının uzun vadeli fonlama yöntemine dayalı olması ekonomiye önemli bir kaynak aktarımı olarak görülmektedir. Fonlarda toplanan katkı payların yatırıma yönlendirilerek finansal piyasalarda verimli kullanılması, ülke ekonomisinin gelişmesine ve büyümesine destek olacağı gibi, kriz dönemlerinde finansal piyasalara da destek olacaktır (Tuğsel, 2007: 41). Bu özelliğinden dolayı dünyada birçok ülke tarafından sosyal güvenlik sistemlerinin tamamlayıcısı- destekleyicisi olarak uygulanan bireysel emeklilik sistemi, uygulanan ülkelerin ekonomik sisteminin durumuna göre farklılıkları içerisinde barındırmaktadır. Sistemde en dikkat çeken ayrım, sistemin bazı ülkelerde katılımın zorunlu iken bazı ülkeler de gönüllülük esasına dayanıyor olmasıdır (Arslan vd., 2019: 28).

2.7.1. Bireysel Emeklilik Sisteminin Katılımı Zorunluluk Esasına Bağlı Olduğu Ülkeler

Bireysel emeklilik sistemin uygulanmasında vatandaşlarının katılımını zorunlu tutan ülkelerin benzer özelliği olarak ekonomilerinin gelişmekte olmasıdır. Gelişmekte olan ülke ekonomilerinin uzun vadeli fonlara ihtiyaç duyması ve sosyal güvenlik sistemlerinde sık yaşanan krizlerin aşılmasında başvuru olan bireysel emeklilik sistemine katılımlar zorunlu kılmıştır. Vatandaşlarının bireysel tasarruf alışkanlığı daha az olan bu ülkelerde sistemin zorunlu olarak işletilmesindeki bir amaç da bireyleri devlet tarafından tasarrufa teşvik etmektedir, bu sayede toplanan fonlar ile de emeklilik dönemlerinde ek gelire kavuşacak bireylerin refahının yükselmesi hedeflenmektedir. (Arslan vd., 2019: 29).

Güney Amerika ve Doğu Avrupa ülkelerinde kullanımı yaygın olan zorunluluk esasına dayanan sistemin önemli temsilcileri olan Şili, Meksika, Arjantin, Polonya ve Macaristan çalışmamızda katılımı zorunlu olan bireysel emeklilik sistemine sahip ülkelere örnek olarak incelenmiştir.

2.7.1.1. Şili Bireysel Emeklilik Sistemi

Şili, dağıtma yöntemine dayalı emeklilik sistemi uygulamasını 1980 yılında terk ederek, fon biriktirme yönteminin esas alındığı özel emeklilik sistemine geçiş yapmıştır. Yapılan bu sosyal güvenlik reformu uygulanmaya başlamasından sonra yarattığı etki ile literatüre Şili modeli olarak girmiştir (Arslan vd., 2019: 30).

Şili devleti, sosyal güvenlik sisteminde yaptığı reform ile özel emeklilik sistemini sosyal güvenlik sisteminin tamamlayıcısı olarak faaliyet göstermesini değil, emeklilik sisteminin tamamının özelleştirilmesini hedeflemiştir. Özelleştirmesi sağlanan emeklilik sistemin de toplanan katkı payı ödemeleri “Administradora de Fondos de Pensiones” isimli fonlarda değerlendirilmektedir. Toplanan katkı paylarının yönetimi ve idaresi özel emeklilik şirketlerine bırakılmıştır (Sezgin ve Yıldırım, 2016).

Şili’deki emeklilik sistemi üç farklı aşamada yürütülmektedir. Birinci aşamada, sistemde yapılan reform öncesi emeklilik sistemine katılanları kapsamaktadır. Değişikliğin yapıldığı tarihten sonra bu program katılıma kapatılmıştır. İkinci aşamada asgari şartları sağlayamayan vatandaşları içermektedir. Emekli olmak için gerekli şartları sağlayamayan kişilere, sosyal devlet sorumluluğu çerçevesinde yaşlılık aylığı sağlanmaktadır. Üçüncü aşama 65 yaşını doldurmuş vatandaşların emekli maaşlarının asgari emekli maaşının yarısında az olması durumunda uygulanacak destekleri içermektedir (Tapia, 2008: 13).

2.7.1.2. Meksika Bireysel Emeklilik Sistemi

Meksika Devleti emeklilik sistemini düzenleme amacı ile yaptığı çalışma neticesinde 1995 yılında bireysel emeklilik sistemine geçmiştir. İki yıl sonra ise yapılan bir başka düzenlemeyle meslek gruplarına göre sisteme katılım zorunlu hale getirilmiştir. Yapılan çalışma ve düzenlemeler sonucunda özel sektör çalışanlarının tamamına yakını bireysel emeklilik sistemi içerisinde yer almaya başlamıştır. Uygulanan sistemde çalışanların maaşlarının yaklaşık %2’sini iki ayda bir olarak katkı payı olarak ödeyerek emeklilik hesaplarında biriktirilmektedir. Toplanan katkı payları emeklilik şirketleri tarafından emeklilik fonlarında değerlendirilerek katılımcılara fon geliri sağlanır. Meksika devleti, sisteminin denetimini yaparak işletilmesini özel emeklilik şirketlerine bıraktığı sistemin en önemli iki hedefi; vatandaşların tasarruf alışkanlığını artırmak bu sayede elde edilen

tasarrufları finansal sisteme aktarmak ve tüm vatandaşlarına asgari şartlarda emeklilik geliri sağlamaktır (Uyar, 2011: 86).

2.7.1.3. Arjantin Bireysel Emeklilik Sistemi

Arjantin, 1990 yılında ekonomik reformlar gerçekleştirerek kapalı bir ekonomik modelden liberal bir ekonomik modele geçiş yapmıştır. Bu süreçte emeklilik sisteminde de düzenlemelere gidilmiştir. Emeklilik sisteminde yeniliğe gitmeden önce ülkede mevcutta bulunan sosyal güvenlik sisteminde karmaşık bir sistemin hakim olduğu, devlet memurları için ayrı işçiler için ayrı emeklilik kurumları faaliyet gösterdiği görülmektedir. Düzensizliğin giderilmesi için 1994 yılında emeklilik sisteminde bir dizi reform yapılarak bireysel tasarruf hesapları oluşturulması ve bu tasarrufların özel emeklilik şirketleri ile işletilmesi sağlanmıştır.

Çok aşamalı emeklilik sistemine geçen Arjantin’de sosyal güvenlik sistemin birinci aşaması, devlet tarafından yönetilen temel emeklilik kurumlarını içermektedir. Yapılan değişiklik ile emeklilik sisteminin ikinci aşamasına katılım zorunlu hale getirilmiştir. Bireyler devlet tarafından işletilen ya da özel emeklilik şirketleri tarafından işletilen şirketlerden birini seçmektedirler. Çalışanların sistem içine faaliyet gösteren herhangi bir emeklilik şirketini seçme hakları mevcuttur. Yeni oluşturulan bu sisteme istisnalar dışında katılım zorunludur. Emeklilik yaşı kadınlar için 60 erkekler için 65 olarak belirlenmiş ayrıca sisteme 30 yıl boyunca prim ödemelerinin yapılması zorunlu hale getirilmiştir (Altan, 2005: 42).

2.7.1.4. Macaristan Bireysel Emeklilik Sistemi

Macaristan, çok aşamalı emeklilik sistemine 1998 yılında yaptığı düzenlemeler ile geçen ilk orta ve doğu Avrupa ülkesidir. Macaristan emeklilik sisteminde yapılan değişiklikler ile bireysel emeklilik sistemine katılım zorunlu hale getirilmiştir. Üç aşamalı emeklilik sisteminin birinci aşaması devlet kurumları tarafından işletilmektedir. Tüm çalışanlar için zorunlu olan birinci aşama emeklilik sisteminin finansmanı, işverenler ve çalışanların katkıları ile sağlanmaktadır. Birinci aşamada emeklilik yaşı 62 olarak belirlenmiştir. Sistemin ikinci aşaması katılımın zorunlu olduğu çalışanlar ve işverenler tarafından emeklilik şirketlerine ödenen primler ile finanse edilen tamamlayıcı emeklilik sistemidir. Bu aşamadaki emeklilik sistemine katılım iş hayatına 1998 yılından önce başlayanların tercihine bırakılmış ancak bu tarihten sonra iş gücüne katılanlar için zorunlu tutulmuştur. Sistemin üçüncü aşaması ise gönüllülük esasına dayanan emeklilik fonları oluşturmaktadır. İkinci ve üçüncü aşamadaki emeklilik sisteminin işletilmesi özel kurumlar tarafından yapılmakta, denetlenmesi ve kontrol edilmesi devletin finansal denetleme kurumu sorumluluğuna bırakılmıştır. Devlet, emeklilik şirketlerine sistemde faaliyetlerine başlama ve devam etmelerine yönelik lisans verme ve yenileme, sistemde toplanan veriler ile dönemlik raporların

kamuoyu ile paylaşılması gibi sistemin şeffaf yönetilmesini sağlayacak işlemleri yerine getirmektedir (Tapia, 2008: 50).

İşletilen emeklilik sisteminde 4 farklı ana emeklilik fonu bulunmaktadır. Bu fonlar; büyük şirketler tarafından kurulmuş özel şirket fonlar, sendika üyeleri için kurulmuş fonlar, meslek odaları için kurulmuş mesleki fonlar ve açık fonlar olarak tanımlanabilir (Aydın, 2008: 96).

2.7.1.5. Polonya Bireysel Emeklilik Sistemi

Polonya’da bireysel emeklilik sistemi, 1999 yılında üç aşamalı bir sistem olarak uygulanmaya başlanmıştır. Sistemin birinci aşamasında devlet kurumları tarafından işletilen emeklilik sistemi yer almaktadır. Bu aşama, dağıtım sistemi ile finanse edilmekte olup, çalışanların tümü için katılım zorunludur. Yeni sistemin ikinci aşamasında devlet denetimine tabi olarak kurulan ve işletilen katılımı zorunlu emeklilik fonları yer almaktadır. Üçüncü aşama, gönüllük esasına dayanan finansal kurumlar tarafından idare edilen emeklilik fonları ile sağlanmıştır.

Sistemde katılımlar yaş aralığına bağlı olarak düzenlenmektedir. 1999 yılında yapılan düzenlemeler 1948 yılından sonra doğanları kapsamaktadır. 30 yaşının altındaki bireyler hem kamu hem de özel emeklilik sistemine katılım yapması zorunlu olarak belirlenmiştir. 50 yaşının üzerindeki bireyler ise eski emeklilik sistemi içinde emeklilik haklarından yararlanmaya devam edeceklerdir (İncidüzen, 2008: 100).

Yapılan düzenleme ile Polonya’da emeklilik yaşı erkeklerde 65 kadınlarda 60 olarak belirlenmiştir. Sistemden emekli olmak için çalışılması gereken asgari süre olarak erkeklerde 25 sene, kadınlarda ise 20 olarak belirtilmiştir. Sistemin ikinci aşamasında 30 yaş altı çalışanlar devletin onayını alan herhangi bir emeklilik fonda katılım yapması zorunludur. Katılımcılar istedikleri fonu seçmekte ve gerekli şartların sağlanması durumunda fon değişikliğine yapma hakkına sahiptir. Bu aşamadan emekli olunduğunda elde edilen gelir vergiden muaf tutulmuştur. Sistemin üçüncü aşamada katılım gönüllülük esasına dayandığı emeklilik sistemi bulunmaktadır. İkinci aşamada yer alan vergi avantajı üçüncü aşamada geçerli değildir. Sistemin üçüncü aşamasında elde edilen gelirler vergilendirilmektedir.

Polonya emeklilik sisteminde özel emeklilik fonlarının işletilmesi özel şirketlere bırakılmış olsa da sistemin işletilmesindeki kuralların konması ve denetimleri devlet kurumları tarafından yapılmaktadır. Bu kurallar dâhilinde özel emeklilik fonlarında asgari fon gelirlerine ilişkin garanti mevcuttur. Bir fon devletin taahhüt ettiği asgari getiriyi sağlayamıyorsa getirinin asgari şartlara ulaştırılması devlet garantisindedir. Fonun getirisi belirlenen asgari getiriyi sağlamaması durumunda öncelikle fonun rezerv hesaplarına bakılarak eksikliğin giderilmesine çalışılır. Eksikliğin

giderilmemesi durumunda fonu işleten şirketin sermayesinde eksikğin tamamlanması beklenir bununla yetersiz olması durumunda devlet hazinesinden eksik tamamlanır (Uygun, 2006: 70).

2.7.2. Bireysel Emeklilik Sisteminin Katılımı Gönüllülük Esasına Bağlı Olduğu Ülkeler

Bireysel emeklilik sistemine katılımın gönüllülük esasına bağlı olduğu ülkelerde, bu sistem mevcut sosyal güvenlik sistemini tamamlayıcı bir rol üstlenmektedir. Bu sisteme bağlı ülkelerdeki bireyler, kendi istekleri doğrultusunda emeklilik dönemlerinde daha iyi bir mali güvenceye sahip olmak amacıyla bireysel emeklilik sistemine katılım sağlamaktadırlar. Özellikle Kuzey Amerika ve Avrupa ülkeleri gibi, çalışanların gelirlerinden tasarruf etme alışkanlıklarının gelişmiş olduğu ülkelerde bireysel emeklilik sistemi sosyal güvenlik sisteminin bir tamamlayıcısı olarak uygulanmaktadır (Girgin, 2007: 42).

Bireysel emeklilik sisteminde katılımı gönüllülük esasına bağlı olan ülkelere ABD, Hollanda, İngiltere, Almanya ve İsviçre'nin emeklilik sistemleri incelenmiştir. Bu ülkeler aynı zamanda dünyadaki en büyük emeklilik fonlarına sahip olan ülkeler olarak da sistemin önemli uygulayıcılarıdır.

2.7.2.1. ABD Bireysel Emeklilik Sistemi

Dünyanın en büyük emeklilik fon varlığına sahip ülkesi olan ABD'nin emeklilik sistemine katılımın gönüllülük esasına dayalıdır. ABD, bireysel emeklilik sisteminin en eski uygulayıcı ülkelerindendir. Sosyal güvenlik sistemine katılımda vatandaşlarına maaş esaslı ve katkı esaslı olarak iki tür emeklilik planı sunmaktadır (Girgin, 2007: 47).

Maaş esaslı emeklilik programlarına yapılacak katkı payı ödemeleri işverenler tarafından yapılmaktadır. İşverenler çalışanlarına ödeyecekleri maaşların bir kısmını keserek anlaşılmaya vardığı bir emeklilik şirketi fon hesabına yatırır. İşverenler, maaşlardan kesilecek katkı payı tutarını belirleyerek anlaşma sağladığı emeklilik şirketine düzenli ödemeler gerçekleştirir (Tapia, 2008: 82).

Katkı payı esasına dayanan emeklilik sisteminde ise ABD vatandaşları, gerekli şartları sağlayan; banka, finans kuruluşu, portföy şirketleri, hayat sigortası şirketleri gibi kanunen emeklilik fonu oluşturma ve işletme hakkına sahip şirketlerinin oluşturdukları bireysel emeklilik hesaplarından herhangi birinde katılım sağlaması ile gerçekleşmektedir. Bu emeklilik hesaplarına aktarılan katkı payları vergiden muaf tutulmaktadır. Vergilendirilmede tanınan bu imtiyaz için yatırılacak azami tutar; 2021 yılı için 19.500 ABD doları olarak belirlenmiştir. Ayrıca 50 yaşın üzerindeki vatandaşlara 6500 dolarlık ek ödeme yapma hak verilmiştir. Katılımının zorunlu olmadığı bu sistemden çıkışın belirlenen zamandan önce yapılması durumunda %10'luk bir kesinti yapılmaktadır (Macunoğlu, 2022: 51).

ABD, emeklilik sistemine katılımı artırmak amacı ile 1998 yılında otomatik katılım sistemini uygulamaya sokmuştur. İlk defa ABD uygulanmaya başlayan bu sistemde çalışanlar işe başlama tarihleri itibari ile otomatik katılım sistemine katılımı sağlanmış olunması hedeflenmiştir. Emeklilik sisteminin kapsamını genişletmeyi amaçlayan bu sistemde aksini belirtmeyen çalışanlar sisteme katkı payı ödemelerine devam edecektir. Emeklilik fonlarında değerlendirilen katkı paylarının çalışanlar tarafından hak edilmesi için sisteme en az iki sene katkı payı ödemesi gerçekleştirme şartı aranmaktadır (Macunoğlu, 2022: 51).

2.7.2.2. Hollanda Bireysel Emeklilik Sistemi

Hollanda’da 1996 yılında yapılan emeklilik reformu ile üç aşamalı emeklilik sistemi yürürlüğe girmiştir. Sisteminin birinci aşaması katılımın zorunlu olan temel sosyal güvenlik sistemidir. Bu aşamada emeklilik yaşı olarak belirlenmiş 65 yaşını dolduranlar için en düşük emeklilik maaşı garanti edilmiştir (Demirpehlivan, 2010: 49).

Sistemin ikinci aşamasında meslek gruplarına göre düzenlenen emeklilik sistemi bulunmaktadır. İşverenler çalışanlarına ikinci aşamada emeklilik hizmeti sağlayacak bir plan sunuyorsa çalışanın bu aşamaya katılımı sağlanır. Hollanda da çalışanların %90’ı ikinci aşama emeklilik sistemine katılımı sağlanmış bulunmaktadır. Katılımında vergi avantajı sağlanan bu emeklilik planlarında, kazanılan gelir de vergilendirilmez.

İsteğe bağlı katılımın olduğu üçüncü aşamada özel emeklilik şirketlerin ya da hayat sigortası şirketlerinin oluşturdukları emeklilik fonları katılımın sağlanması ile gelir elde etmek isten vatandaşlar için dönemsel gelir sağlamaktadır (Yılmaz, 2008: 23).

2.7.2.3. İngiltere Bireysel Emeklilik Sistemi

İngiltere emeklilik sistemi üç aşamalı yapıya sahiptir. Kamu ve özel emeklilik sistemlerinin beraber işletildiği sistemin birinci aşamasını kamu tarafından işletilen temel emeklilik sistemi oluşturur. Katılımı zorunlu olan birinci aşama emeklilik sisteminde katılım işveren ya da bireysel olarak yapılmaktadır. Sistemin bu aşaması dağıtım yöntemi ile finanse edilir. Emeklilik sisteminin birinci ayağından emekli olmak için 65 yaşını doldurmuş olma şartı aranmaktadır (Uyar, 2011: 93).

Sistemin ikinci aşamasına katılımın işverenler tarafından sağlanmaktadır. İşverenlerin inisiyatifinde olan mesleki emeklilik programlarının oluşturulup oluşturulmaması işverenlerin tercihinin bırakılmıştır.

İngiltere’de uygulanan emeklilik sisteminin üçüncü aşamasını Bireysel emeklilik programları oluşturmaktadır. Devletten alınan emeklilik gelirlerinin düşük olduğunu düşünen tüm vatandaşların

katılımına 1988 yılında açılan özel emeklilik sistemi, bu tarihten önce kendi işini işletenler tarafından kullanılmakta iken emeklilik dönemlerinde ek gelir elde etmek isteyenlerin için mevcuttaki emeklilik sisteminin tamamlayıcısı olarak hizmet vermektedir (Akpınar, 2007: 37).

2.7.2.4. Almanya Bireysel Emeklilik Sistemi

Almanya’da yürürlükte bulunan sosyal güvenlik sisteminde yaşanan finansal sorunların önlenmesi amacı ile 2001 yılında üç aşamalı bir emeklilik sistemine geçilmiştir. Yeni getirilen sistemde özel emekliliğe katılımın devlet tarafından teşviki ile katılımcılara vergi muafiyeti uygulanmaktadır. (https://www.allianz.com.tr/tr_TR/seninle-guzel/ulkelere-gore-emeklilik-yaslari.html#/azye-customer-application-form). Devlet tarafından işletilen sistemin birinci aşamasına çalışanların tümünün katılımı zorunludur. Dağıtım yöntemi ile finanse edilen birinci aşama emeklilik sisteminden emekli yaşı kademeli olarak artırılmaktadır. Emeklilik hakkı için 1947 yılından önce doğanlardan 65 yaşını doldurmuş olma şartı aranırken, artırılan emekli olma yaşı 1964 yılından sonra doğan erkekler için 67 kadınlarda ise 66’ya çıkarılmıştır (Akpınar, 2007: 38).

Sistemin ikinci aşamasını mesleki dayanışma grupları oluşturmaktadır. Mesleki dayanışma esasları ile oluşturan fonlara katılım zorunlu olmamakla beraber ödenecek katkı paylarında belli oranlarda vergi muafiyeti uygulanmaktadır. Yapılan düzenleme ile sistemin üçüncü aşamasını bireysel emeklilik sistemi oluşturmaktadır. Bireysel emeklilik sistemine katılım zorunlu olmadığı bu aşamada katılımlar hayat sigorta poliçeleri ve özel emeklilik fonlarına katılım ile sağlanmaktadır (Akpınar, 2007: 38).

2.7.2.5. İsviçre Bireysel Emeklilik Sistemi

İsviçre’de uygulanan emeklilik sistemi, üç aşamalı bir yapıya sahiptir. Birinci aşama, devlet tarafından idare edilen kamu emeklilik fonlarını içerir ve zorunlu katılımı kapsar. Bu aşamada emeklilik yaşı erkekler için 65, kadınlar için 62’dir.

İkinci aşama, mesleki emeklilik planı olarak adlandırılan bir sistemdir. Bu aşamada, devletin sağladığı en yüksek maaştan daha fazla kazanan herkesin 23 yaşından itibaren katılımı zorunludur. Fon biriktirme yöntemine göre finanse edilen bu aşamada, kar amacı gütmeyen kuruluşlar, kooperatifler ve anonim şirketler fonları kullanmaktadır (Yılmaz, 2008: 18).

Üçüncü aşama ise gönüllük esasına dayanan bir bireysel emeklilik sistemidir. Bu aşamada katılımcılar, sigorta şirketleri veya bankalarla sözleşme yaparak bireysel emeklilik planına dahil olurlar. Bu aşama, kamu emeklilik planından beş yıl önce emeklilik imkânı sağlar ve katılımcılara vergi avantajı sunar. Bu aşamadan emekli olan katılımcıların elde ettikleri gelir vergilendirilmez (Yılmaz, 2008: 19).

2.8. Emeklilik Yatırım Fonları

Kamu tarafından yürütülen sosyal güvenlik sisteminin bireylerin ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kalması, sosyal güvenlik sistemini rahatlatacak ve sistemi destekleyecek adımların atılmasını zorunlu kılmıştır. Bu noktada sosyal güvenlik sisteminin tamamlayıcısı olarak özel emeklilik sistemi yaygınlaşmıştır. Dünyada ve Türkiye’de çok aşamalı emeklilik sisteminin ikinci ve üçüncü aşamalarında özel emeklilik sistemi ve özel emeklilik sistemine dahil olan katılımcıların ödedikleri katkı payları ile oluşturulan emeklilik yatırım fonları yer almaktadır. Katılımcılar çalışma dönemlerindeki tasarruflarını ikinci ve üçüncü aşama emeklilik sistemi içerisinde kurulan emeklilik yatırım fonlarına aktararak değerlendirmeyi hedefler. Katılımcıların bu hedeflerine paralel olarak emeklilik yatırım fonları topladıkları katkı paylarını yatırıma yönlendirilerek fon geliri elde etmeyi hedefler. Katılımcıların tasarruflarını değerlendirme amacının yanında ekonomide ihtiyaç duyulan fon arzının sağlanmasında emeklilik yatırım fonları önemli bir yere sahiptir. Ancak fonların yatırıma yönlendirilmesi yatırım riskini de beraberinde getirmektedir. Risk faktörünün azaltılmasına yönelik olarak toplanan katkı payları kurallar çerçevesinde oluşturulan fonlar ile yatırıma yönlendirilirken, katkı payı toplama ve kurulan fonların işletilmesi devlet kurumları tarafından denetlenen özel emeklilik şirketleri tarafından gerçekleştirilmektedir (Dalğar, 2006:103).

Türkiye’de kamu kurumları tarafından uygulanan sosyal güvenlik sisteminin finansmanı dağıtım yöntemi ile uygulanmaktadır. Özel emeklilik sistemi kapsamında olan bireysel emeklilik ve otomatik katılım sistemlerinde toplanan katkı payları ise sistemin esası itibari ile fon biriktirme yöntemine göre işletilmektedir. Vatandaşların özel emeklilik sistemine ödedikleri katkı payları Sermaye Piyasası Kurulu tarafından belirtilen fonlarda değerlendirilerek katılımcılara fon getirisi sağlanmaktadır. Toplanan katkı paylarının finansal sisteme dahil edilebilmesi yasalarca belirlenmiş emeklilik yatırım fonları ile sağlanmaktadır.

Sermaye Piyasası Kurulu’nun 13.03.2013 tarih ve 28586 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan Emeklilik Yatırım Fonlarının Kuruluş ve Faaliyetlerine İlişkin Esaslar Hakkında Yönetmeliğin 6. Maddesine göre fon türleri aşağıdaki şekilde tanımlanmıştır (SPK, Emeklilik yatırım fonuna ilişkin rehber, https://spk.gov.tr/data/61e4b9501b41c60d1404d879/EYF%20REHBER%C4%B0_29.09.2022.pdf).

- Hisse Senedi Fonu: fon için oluşturulan portföyün, fon toplamının en az %80’inin hisse senetlerinde değerlendirilmesi gerekmektedir.
- Borçlanma Araçları Fonu: Fonu: fon için oluşturulan portföyün, fon toplamının en az %80’inin kamu ya da özel sektör borçlanma araçlarında değerlendirilmesi gereken fonlardır.

- Katılım Fonu: Fon için oluşturulan portföyün fon toplamının, kira sertifikaları, katılma hesapları, ortaklık payları, altın ve diğer kıymetli madenlerden oluşan fonlardır. Katılımın fonunda faiz geliri yoktur. Para ve sermaye piyasası araçlarından oluşan fondur.
- Karma Fon: Fon için oluşturulan portföyün fon toplamı %20 den az olmayacak şekilde oluşturulacak ve fon toplamının %80'i hisse senedi, altın, kamu ve özel sektör borçlanma araçları, kira sertifikası ve diğer kıymetli madenlerden oluşturulacaktır.
- Para Piyasası Fonu: Portföy oluşturan fonların vadesi süresinin dolmasına en fazla 184 kalmış olan yüksek likiditeye sahip para ve sermaye piyasası araçlarından oluşturulur. Oluşturulan portföyün günlük olarak hesaplanan ağırlıklı ortalaması en fazla 45 gün olmalıdır.
- Kıymetli Madenler Fonu: Fon için oluşturulan portföyün fon toplamı %80 den az olmayacak şekilde altın ve diğer kıymetli madenler içeren fonlardan oluşmalıdır.
- Endeks Fon: Fon için oluşturulan portföyün fon toplamı %80 den az olmayacak şekilde kurul tarafından uygun görülmüş varlıklar ile oluşturulabilen, baz alınan endeks ile fonun birim pay değeri arasındaki korelasyon katsayısının en az 0,9 olmasını ve endeksteki artış kadar bir getiri elde etmeyi hedefleyen fondur.
- Fon Sepeti Fonu: fon için oluşturulan portföyün fon toplamı %80 den az olmayacak şekilde borsa ve yatırım fonlarından oluşur.
- Katkı Fonu: Bireysel Emeklilik Sisteminde Devlet Katkısının yatırıma yönlendirilmesi için kurulmuştur fon türüdür. Fon için oluşturulan portföyün %70'i borçlanma araçlarından, kira sertifikalarından veya gelir ortaklığı senetlerinden oluşturulur.
- Değişken Fon: Değişen piyasa koşullarına göre kurulca belirlenen hisse senedi özel ve kamu sektörü bonolarına yatırım yapılarak sermaye kazancı elde edilmesi hedeflenen fonlardır.
- Standart Fon: Sisteme yeni giren ve herhangi bir fon terciinde bulunmayan katılımcıların katıldıkları fondur. Fon için oluşturulan portföyün fon toplamının en az %60'ı Türk Lirası borçlanma araçlarına, hisse senetlerine ya da kira sertifikalarından oluşturulmaktadır.
- Yaşam Döngüsü/Hedef Fon: Fona katılımcılarının özellikleri dikkate alınarak bir yatırım stratejisi oluşturulur. Stratejinin oluşturulmasında katılımcının risk isteği, yaşı, emeklilik tarihi gibi özellikleri dikkate alınır.
- OKS Başlangıç Fonu: İşverenleri aracılığıyla emeklilik sistemine dahil edilen çalışanların gelirlerinden kesilen katkı paylarının yatırıma yönlendirildiği fon çeşididir. Fon un en az %50'si Türk Lirası borçlanma araçlarından, hisse senetlerinden ya da kira sertifikalarından oluşturulmaktadır.
- OKS Standart Fon: İşverenleri aracılığıyla bireysel emeklilik sistemine dahil edilen çalışanların bir yılını doldurmuş olmaları ve herhangi bir fon terciinde bulunmamaları durumunda gelirlerinden kesilen katkı payları standart fon ile yatırıma yönlendirilir. Fon

un en az %50'si Türk Lirası borçlanma araçlarına, hisse senetlerine ya da kira sertifikalarından oluşturulmaktadır.

Tablo 9: Fon kıyas Grupları Bazından Katılımcı Sayısı ve Birikim Tutarları

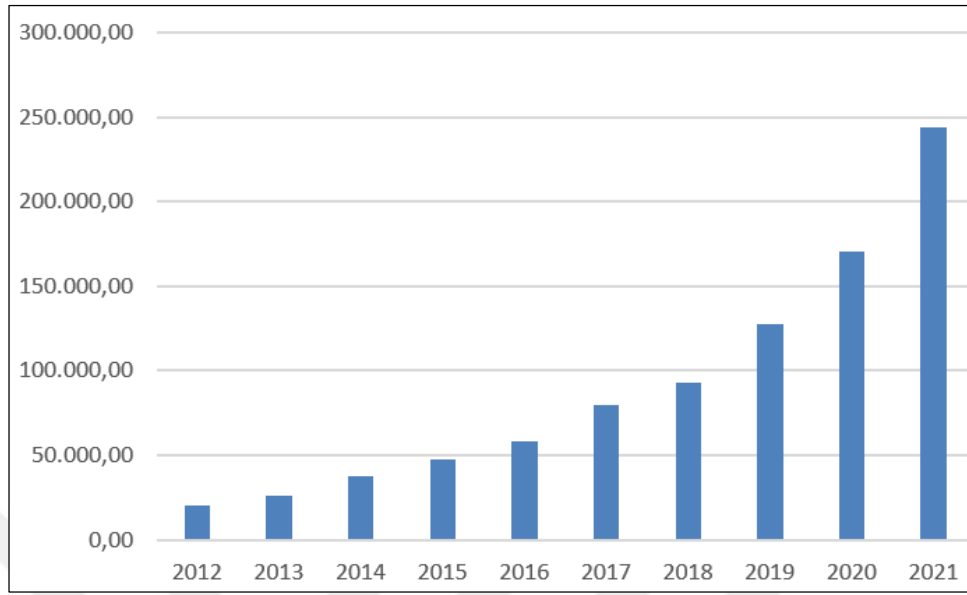
Kıyas Grubu	Ünik Katılımcı Sayısı	Fon Tutarı (Milyon TL)
Altın	803.928	33.251
Altın - Katılım	1.681.962	30.574
Başlangıç	1.399.349	860
Başlangıç Katılım	1.485.210	863
Borçlanma (TL)	1.874.855	10.866
Değişken - Agresif	65.318	723
Değişken - Atak / Dinamik / Büyüme	1.001.754	8.387
Değişken - Dengeli	743.726	6.829
Değişken - Eşik Değer	553.335	2.530
Değişken - Muhafazakar / Temkinli	673.011	6.791
Değişken Katılım - Agresif	45.466	353
Değişken Katılım - Atak / Dinamik / Büyüme	62.584	390
Hisse	1.062.096	9.742
Kamu Dış Borçlanma (Karma)	477.048	12.274
Kamu Dış Borçlanma (USD)	807.015	14.750
Katkı	5.491.719	20.154
Katkı Katılım	2.236.961	2.919
Kıyas Gruplarına Dahil Edilemeyen Fonlar	2.044.399	44.759
Para Piyasası	1.534.524	13.422
Standart BES	1.305.219	6.357
Standart Katılım BES	481.115	3.517
Standart Katılım OKS	2.874.392	8.245
Standart OKS	2.093.283	4.608
	41.145	1.212

Kaynak: <https://www.egm.org.tr/bilgi-merkezi/istatistikler/>

Tablo 9'da Katılımcılar tercih ettikleri fonların toplam fon tutarları ve ünik katılımcı sayısı belirtilmektedir. Ünik katılımcı yürürlükte sözleşmesi olup bu sözleşmesi üzerinde belirledikleri fonlarda birikimi olan katılımcıları ifade etmektedir, bu nedenle tablodaki katılımcı sayılarının toplamının, sistem geneli katılımcı sayısı ile uyuşması beklenmemektedir.

Tabloda kıyas grubu boş olan fakat katılımcı sayısı ve fon tutarları görüntülenebilen kayıtlar, rapor tarihi itibarıyla ilgili yıl içinde halka arz edilen ve kıyas grubu henüz belirlenmeyen fonlardan kaynaklanmaktadır.

Grafik 5: Emeklilik Yatırım Fonları Toplam Değeri: Türkiye (Milyon TL)



Kaynak: SPK Yıllık İstatistik Bültenleri

Türkiye’de emeklilik yatırım fonları oluşturulması 27 Ekim 2003 tarihi itibari ile başlamış, devam eden süreçte toplanan fonlar ve katılımcı sayılarında sürekli bir artış görülmektedir. 2012 yılsonu verilerine bakıldığında emeklilik yatırım fonunun toplam değeri 20 milyar TL’nin biraz üzerinde seyrederken 2021 yılsonunda bu rakam 244 milyar TL’ye çıkmıştır. 2021 yılı GSYİH’nin %3.4 oranında bir emeklilik yatırım fon büyüklüğüne sahip olan Türkiye’nin dünya ülkeleri ile kıyaslanarak özel emeklilik sisteminin gelişimi hakkında çıkarım yapılabilmesi mümkündür.

OECD ülkeleri içerisinde yer alan 37 ülkenin emeklilik yatırım fonunun toplam büyüklüğüne bakıldığında 2021 yılsonu itibari ile 58,9 Trilyon dolar olduğu görülmektedir. Toplam fon büyüklüğünün %67,3 sahip ülke konumunda olan ABD’nin emeklilik yatırım fon büyüklüğü 40 Trilyon dolar olarak görülmektedir. Fon büyüklüğü bakımından ABD’nin Ardından İngiltere gelmektedir. İngiltere OECD ülkelerinin toplam emeklilik yatırım fonunun 3,8 Trilyon dolar ile %6,3 sahiptir. OECD ülkeleri için hazırlanan raporda 7 ülkenin toplam emeklilik fonlarının %90’nın üzerinde fon büyüklüğüne sahip olduğu görülmektedir. ABD ve İngiltere’nin ardından üçüncü sırada 3,2 Trilyon dolar ve %5,4 ile Kanada, 2,3 Trilyon dolar ve %3,9 ile Avusturalya, 3,2 Trilyon dolar ve %3,2 ile Hollanda, 1,5 Trilyon dolar ve %2,5 ile Japonya, 1,4 Trilyon dolar ve %2,3 ile İsviçre, bulunmaktadır (Pension Markets In Focus 2022, <https://www.oecd.org/finance/private-pensions/pensionmarketsinfocus.htm>).

Bireylerin çalışma dönemleri boyunca yaptıkları tasarrufların emeklilik yatırım fonları aracılığıyla yatırıma yönlendirilerek ekonominin büyümesine katkı sağlaması emeklilik fonlarının

amaçlarından biridir. Öyle ki emeklilik yatırım fon toplamının OECD ülkelerinde 58,9 Trilyon dolar olması bu fonların finans piyasaları için önemli kaynak olduğunu göstermektedir.

Dünyada birçok ülke tarafından oluşturulan emeklilik yatırım fonlarının gelişimi ülke ekonomileri içerisindeki GSYİH ya oranlanması ile belirgin olacaktır. 2003 yılından itibaren özel emeklilik sistemi kapsamından emeklilik yatırım fonlarının kullanıldığı Türkiye'nin yerini, gelişimini anlamak için OECD ülkeleri ile Türkiye'nin bu çerçevede karşılaştırılması doğru olacaktır.

Her ülkeyi aynı dönemde ve aynı verilerle değerlendirmek için OECD'nin yayınlamış olduğu 2022 raporu dikkate alınarak emeklilik yatırım fonlarının ülkelerin GSYİH oranlarının 2012 yılında 2021 yılına oranları tablolastırılmıştır.

Tablo 10: OECD Ülkelerinin Emeklilik Fon Tutarlarının GSYİH'ye Oranı

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Danimarka	190	185,5	202,6	200,8	204,7	206	196,5	219,7	229,4	233,2
İzlanda	139,3	144,8	148,4	150,6	146,6	160,7	161,9	178,2	206,9	218,6
Hollanda	142,7	146,6	157,2	168,6	182,2	184,3	173,6	194,4	212,7	213,3
ABD	123,1	135,5	136,6	131,5	134,9	147,1	134,9	150,3	169,9	174,1
İsviçre	107,4	126,8	134,1	135,3	139,7	149	142,7	158,7	167	170,9
Kanada	126,6	134,5	142,3	154,8	157,6	159,5	154,8	159,5	179,7	166,1
Avusturalya	93,3	104,1	111,7	121,6	124,3	135,6	135,9	137,5	131,7	147,4
İngiltere	93,6	95,8	95,8	96,5	106,2	107,1	109,7	123,2	126,8	120,5
İsveç	65,6	67,1	74,3	74,1	79,9	89,7	87,3	99,9	108,9	117,0
İsrail	49	50,5	54,1	55,3	55,7	58,7	57,3	63,9	68,9	72,1
Finlandiya	53,4	56,5	59,3	57,8	58,8	59,9	56,8	59,5	64,1	69,2
Şili	59,7	61,9	67,6	68,6	68,7	72	70,2	80,8	75,8	60,3
Belçika	25,9	26,8	27,3	29,3	30,5	35,7	34,3	35,2	40,4	39,9
Yeni Zelanda	16,3	18,6	21,4	22,8	24,1	26,3	26,9	31,1	34,1	37,3
İrlanda	46	50,9	57,7	42,7	37,6	35,9	33,9	38,2	35,5	36,3
Güney Kore	18,5	20,6	23	24,3	25,3	26	26,9	28,2	31,7	31,8
Japonya	29,8	30	31,2	30,6	29,3	28,7	28,7	28,6	30,1	31,4
Kolombiya	18,1	18	20	20,3	22,4	25,1	24	26,7	32	31,2
Meksika	14,9	15,6	16,5	16,3	16,1	16,8	16,3	18,5	22,8	22,1
Portekiz	9,2	9,5	10,7	10,9	10,7	19,4	19	20,7	22	22,0
Letonya	7,6	8,4	9,8	11	12,6	13,8	14	16,7	19,5	20,5
Estonya	9,8	10,8	12,6	14,3	15,8	16,9	16,8	18,5	21,8	16,8
Slovakya	9,3	9,7	10,4	10,1	11,1	11,8	11,7	12,6	14,4	15,9
İspanya	13,3	14,2	14,7	14,3	14	13,6	12,6	13	14,5	14,3
İtalya	6,6	7,3	8,2	8,6	9,2	9,6	9,8	10,9	12,7	12,7
Fransa	8,8	9,3	8,7	8,9	10,3	10,6	10,7	10,6	12,2	12,1
Litvanya	4,3	4,6	5,3	5,8	6,6	7,1	7,2	8,3	9,5	11,1

Tablo 10: (Devamı)

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Norveç	7,4	8,1	8,8	9,7	10,3	10,5	9,8	10,9	12,3	11,0
Çekya	6,7	7,2	7,8	8,1	8,4	8,7	8,7	8,8	9,5	9,4
Polonya	17	18,7	9,6	8,8	9,2	10,1	8,5	8	7,9	8,9
Almanya	6,1	6,1	6,6	6,7	6,9	6,9	7	7	8,2	8,0
Slovenya	6,3	6,4	6,8	6,9	7	7	6,9	7,3	8	7,8
Avusturya	5,1	5,6	5,8	6	5,8	6	5,6	6,1	6,6	6,7
Macaristan	3,9	3,9	4	4	5,8	5,8	5,2	5,4	5,6	5,2
Türkiye	1,2	1,4	1,8	2	2,2	2,5	2,5	2,9	3,4	3,3
Lüksemburg	2	2,1	3	2,8	2,9	2,8	2,7	2,8	2,9	2,6
Yunanistan	0	0,5	0,6	0,6	0,7	0,7	0,7	0,8	1	1,0

Kaynak: Pension Markets In Focus 2022, <https://data.worldbank.org/indicator>

Tablo 10 incelendiğinde; 2021 yılı itibari ile 9 ülkenin GSYİH'sinden daha büyük emeklilik fonlarına sahip olduğu görülmektedir. 2021 yılında GSYİH'nin yalnızca 3,4 kadar bir fon büyüklüğünün olması, Türkiye'nin G20 ülkeleri arasına bulunduğu düşünüldüğünde bireysel emeklilik sisteminin uygulanmaya başladığı tarihten itibaren aradan geçen 18 yılda büyüme anlamında istenilen seviyeye çıkamadığını göstermektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. BİREYSEL EMEKLİLİK SİSTEMİ GÖSTERGELERİNİN BELİRLEYİCİLERİ

3.1. Çalışmanın Amacı

Bireysel emeklilik sistemi, bireylere gelecekteki mali zorluklara karşı korunma sağlayan bir araç olarak önemli bir rol oynamaktadır. Bu sistem sayesinde bireyler, düzenli olarak ödedikleri katkı paylarıyla emeklilik dönemlerinde gelir elde etmeyi hedefleyerek tasarruf yapabilmektedir. Bireysel emeklilik sistemi, aynı zamanda devletler için de önemli bir araçtır. Sisteme katılımın ve ödenen katkı paylarının artması, devletlerin ülke ekonomileri için istediği bir durumdur. Bireysel emeklilik sistemi kapsamında oluşturulan emeklilik fonları hem katılımcılara gelecekteki emeklilik yaşamlarında fayda sağlar hem de finans piyasalarında yatırıma yönlendirilerek ekonomik büyümeye katkıda bulunur. Böylece, bireysel emeklilik sistemi hem bireylerin gelecekteki refahını artırma açısından önemli bir rol oynar hem de ekonomik kalkınmaya katkı sağlar.

Bu özellikleri ile bireysel emeklilik sistemi ve onu etkileyen makroekonomik değişkenlerle ilişkisi birçok çalışmada incelenen bir konu olmuştur. Çalışmanın konusu kullanılan dönemlerin ve ilişkisi araştırılan değişkenlerin farklılaştırılmasıyla güncelliğini de koruyabilmiştir.

Ülke ekonomisi, bireylerin kararlarında önemli bir etmendir. Bu nedenle, çalışmanızda bireylerin bireysel emeklilik sistemine katılımında etkili olabileceği düşünülen seçilmiş makroekonomik ve finansal faktörlerin ilişkisinin incelenmesi önemlidir. Bu çalışmada, veri setinin belirlenmesi ve hipotezlerin kurulmasında daha önce yapılan çalışmalardan yararlanılmıştır. Ayrıca, literatür bölümünde konu hakkında yapılan benzer çalışmalar da incelenmiştir.

3.2. Literatür Çalışması

Bireysel emeklilik sistemi hakkında Türkiye’de katılımcı ve katkı payı toplamaya çalışmaya başladığı 2003 yılından beri çeşitli çalışmalar yapılarak sistem hakkında analizler ortaya konulmuştur. Bireysel emeklilik sisteminin devletler için önemi her geçen dönemde arttığından sistemi birçok yönden inceleyen çalışmalar yapılmış ve yapılmaya devam etmesi muhtemeldir.

Yapılan çalışmalar arasında Korkmaz vd.: Seçilmiş makroekonomik ve finansal faktörlerin ve bu faktörlerin bireysel emeklilik katılımcıların katkı paylarına etkisini araştırmıştır. Türkiye’deki

erken dönem bireysel emeklilik verilerinin kullanıldığı çalışma 2004-2009 yılları arasında aylık verileri ile gerçekleştirilmiştir. Katılımcılar tarafından ödenen katkı pay tutarları etkileyen faktörlerin belirlenmesi amacı ile üç model kurulmuş, finansal yatırım araçlarının etkisinin ölçüldüğü ilk modelde Dolar, EURO, İMKB 100 endeksi ve gecelik faiz oranları kullanılmıştır. Çalışmanın ikinci modelinde makroekonomik faktörlerin katılımcıların katkı pay oranlarına olan etkisinin ölçülmesi hedeflenmiş bunun için ekonomik büyüme, enflasyon ve işsizlik oranları kullanılmıştır. Üçüncü modelde ise finansal ve makroekonomik faktörler beraber değerlendirilmiştir. EKK yöntemi kullanılan çalışmanın sonucunda ilk modelde EURO ve İMKB 100 endeksi, İkinci modelde ekonomik büyümenin katkı payını etkilediği, iki modelin bir arada kullanılmasından oluşan üçüncü modelde ise İMKB 100 endeksi ile ekonomik büyümenin etki ettiği sonucuna varılmıştır.

Çetiner ve Gündoğdu: 2011-2017 yılları arasında BES fon büyüklüğünün değişiminin takip edildiği çalışma aynı zamanda devlet katkısının yürürlüğe girdiği 2013 yılından sonra katılımcı sayısına etki eden faktörleri bulmayı amaçlamıştır. 2011-2017 yılları arasında herhangi bir yılda fon büyüklüğü açısından herhangi bir farkın olup olmadığını belirlemek için kurulan hipotezler student t testi ile test edilmiştir. Pearson korelasyon ve regresyon analizi ile katılımcı sayısına etkisi ölçülmesi için döviz kuru, aylık faiz oranı, BİST 100 endeksinin seçilmiştir. Analiz sonucunda döviz kuru, faiz oranı ve BİST 100 endeksinin katılımcı sayısını pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Kılıç 2014: Türkiye ekonomisinde önemli gösterge olarak belirlediği etkenlerin bireysel emeklilik katılımcı sayısına olan etkisini araştırmayı hedeflediği çalışmada Granger nedensellik testi kullanmıştır. Çalışmada önemli gösterge makroekonomik değişkenler, endeksler, beklentiler, spesifik harcamalar olarak değerlendirilmiştir. 2005-2013 yılları arasında aylık veriler ile yapılan çalışmada 5 ayrı model kurulmuştur. Çalışma sonucu olarak Geçinme endeksi ve spesifik harcamaların bireysel emeklilik katılımcı sayısını artırıcı bir etkiye sahip olduğu ancak beklentiler grubu altında bulunan tasarrufların ile negatif ilişkide olduğu sonucuna varılmıştır.

Uyar 2011: 2004-2009 yılları arasında aylık veriler kullanılarak, bireysel emeklilik sistemi göstergelerinde katılımcı sayısı, sertifika sayısı ve toplam yatırım tutarının makroekonomik göstergeler ile ilişkisini test etmiştir. Riske Maruz Değer-VAR modelinin kullanıldığı çalışmanın sonucunda makroekonomik değişkenlerden olan İMKB endeksi, mevduat faizi, enflasyon, döviz kuru, büyüme oranı ve dış ticaret açığı gibi göstergelerden sadece Sertifika sayısı ile mevduat faizi arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Onay 2016: Devlet desteğini uygulamasının bireysel emeklilik sistemini katılımcı sayısı bakımından etkisinin araştırılmak istediği çalışmada 2004-2015 yılları arasında aylık veriler kullanılarak yapılmıştır. Çalışma dönem olarak devlet katkısı ve öncesi dönemleri kapsadığından kurulan hipotez ile dönemler arasında istatistiksel olarak anlamlı farkların bulunup bulunmadığı

araştırılmıştır. Kruskal-Wallis Testi, Mann Whitney U Testi ve Wilcoxon Testler ile yapılan çalışmanın sonucu olarak devlet katkısının uygulanmasından sonra bireysel emeklilik sistemine katılımları doğrudan etkilediği belirtilmiştir.

Natof 2010: Bireysel emeklilik sisteminde içerisinde toplanan ve emeklilik yatırım fonlarında değerlendirilen katkı paylarının, 2004-2009 yılları arasındaki değişiminin, yine aynı dönemde alternatif yatırım araçları ile karşılaştırılması hedeflenmiştir. Beta ve Sharp analizleri ile kıyaslanan verilerde emeklilik yatırım fonlarının alternatif yatırımdan daha iyi getiri sağlamadığı görülmüştür.

Özmen 2016: Çalışmada bireysel emeklilik sisteminin katılımcı ve katkı payı tutarların, seçilmiş makroekonomik göstergeler ve devlet katkısından etkilenme durumu incelenmiştir. 2010-2015 yılları arasında yapılan çalışmada makroekonomik göstergeler olarak enflasyon, döviz kuru, Borsa endeksi ve faiz oranı seçilmiştir. İlgili göstergelerin bireysel emeklilik sistemin katılımcı sayısı, katkı payı tutarı ve katılımcı fon tutarına etkisinin tespiti için Todo-Yamamoto nedensellik testi ve Mann- Whitney U testi kullanılmıştır. Çalışmanın sonucunda devlet katkısının bireysel emeklilik göstergelerine artırıcı bir etkisi olduğu, bunun yanında makroekonomik göstergeler ile bireysel emeklilik göstergeleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Yeşilyurt 2019: Belirlenmiş makroekonomik göstergeler ile bireysel emeklilik göstergeleri arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişkinin var olup olmadığını araştırmak için 2004-2016 yılları arasında 3 aylık veriler kullanılmıştır. Granger nedensellik testi ve ARDL sınır testi kullanılarak büyüme, işsizlik, cari açık, mevduat faizi ve yatırım verilerinin bireysel emeklilik göstergeleri olan sözleşme sayısı ve toplam yatırım tutarı etkisi incelenmiştir. Çalışmanın sonucunda uzun dönemde mevduat faizi ile sözleşme sayısı arasında pozitif ilişki bulunmuş.

Çengelcik 2019: Bireysel emeklilik sisteminde devlet katkısının katılımların fon tutarlarına etkisinin araştırılması için yapılan çalışmada devlet katkısından önce ve sonra olmak üzere iki model oluşturulmuştur. Haftalık veriler kullanılan ilk modelde 16.10.2006-31.05.2013 yılları arasında 397 haftalık veri incelenmiştir incelenen bu dönemim önemi devlet katkısının olmadığı dönem olmasıdır. İncelenen ikinci dönemde ise devlet katkısı uygulamasının var olduğu 348 hafta incelenmiştir. Johansen Koentegrasyon Testi kullanılarak yapılan araştırmanın sonucunda ilk model için katkı payında gerçekleşen bir birimlik artış katılımcıların fon tutarlarını 0.53 birim arttırmıştır. Kurulan ikinci modelin sonuçlarında katılımcıların fon tutarı ile devlet katkısı tutarı ve katılımcı katkı payı arasındaki ilişkinin yönü negatiftir. Devlet katkı payında meydana gelen 1 birimlik artış katılımcıların fon tutarını 2.62 birim azalttığı sonucuna ulaşmıştır. Katılımcı katkı payı tutarında meydana gelen bir birimlik artış ise katılımcıların fon tutarını 0.26 birim azalttığı sonucuna ulaşmıştır.

Gün 2019: Katılımcıların fon tercihlerinin etkileyen emeklilik yatırım fonlarının üzerinde yapılan çalışmada portföy büyüklüğü en büyük olan fonlar seçilerek bu fonların getirilerinin katılımcılar üzerindeki etkisi incelenmiştir. 2013-2018 yılları arasında aylık veriler kullanılarak panel veri analizi yapılmıştır. Çalışmada elde edilen sonuçlara göre fon getirilerinin katılımcı tercihlerine doğrudan bir etkisi olmadığı görülmüştür.

Özkan ve Demirkale (2021) tarafından yapılan çalışmada, emeklilik yatırım fonlarının Türkiye ve seçilmiş diğer ülkelerdeki makroekonomik değişkenlerle ilişkisi incelenmiştir. Çalışmada, 2005-2019 yılları arasındaki veriler kullanılarak VAR yöntemi kullanılmıştır. Emeklilik yatırım fonlarına etkisi araştırılan makroekonomik değişkenler borsa endeksi, döviz sepeti, enflasyon ve faiz oranıdır. Elde edilen sonuçlar, borsa endeksinin Türkiye ve seçilmiş ülkelerin emeklilik yatırım fon performansı ile güçlü bir ilişkiye sahip olduğunu göstermektedir. Türkiye'deki emeklilik yatırım fonları ile makroekonomik değişkenler arasındaki etki tepki analizi sonuçlarına göre, bir standart hata şoku karşısında borsa endeksi ve döviz sepeti değişkenleri uzun dönemde emeklilik yatırım fon değişkenine doğru sıfır denge değerine yaklaşmaktadır. Bununla birlikte, faiz değişkenindeki bir standart hata şoku karşısında emeklilik yatırım fonu değişkeninin tepkisi negatif yönlüdür. Bu sonuçlar, emeklilik yatırım fonlarının borsa endeksi gibi finansal değişkenlere hassas olduğunu ve bu değişkenlerin fon performansı üzerinde etkili olduğunu göstermektedir. Ayrıca, faiz oranlarındaki değişikliklerin emeklilik yatırım fonlarına negatif yönde etki edebileceği sonucuna varılmıştır.

Munnell ve Yohn (1991) çalışmalarında emeklilik fonlarının bireylerin tasarruf davranışları üzerinde nasıl bir etkiye sahip olduğunu analiz etmeye çalışmıştır. Emeklilik fonlarına katılım düzeyini belirlemek için bireylerin emeklilik fonlarına katılım oranı, bireysel tasarruf oranı, katılımcıların gelir düzeyleri ve demografik bilgiler gibi değişkenler kullanılmıştır. Çalışmada emeklilik fonlarının bireylerin tasarruf davranışlarını etkileyen önemli bir araç olduğu, özellikle düşük gelirli bireyler arasında emeklilik fonlarına katılımın tasarruf oranlarını artırdığı tespit edilmiştir. Bu durum, emeklilik fonlarının gelir eşitsizliğini azaltma ve düşük gelirli bireylerin emeklilik sürecinde daha güvende olmalarını sağlama potansiyeline sahip olduğunu göstermektedir. Çalışmanın sonucu olarak emeklilik fonlarının bireylerin tasarruf davranışları üzerinde olumlu bir etkisi olduğunu ortaya koymaktadır.

Bebczuk ve Musalem (2006), 48 ülkenin emeklilik sistemleri ile tasarruf arasındaki ilişkiyi 1980 -2004 yılları arası incelemektedir. Panel veri yöntemi kullanılarak yapılan çalışmada emeklilik sistemlerinin tasarrufları artırıcı bir etkiye sahip olduğu, emeklilik tasarruflarında yaşanacak 1 dolarlık artışın ulusal tasarrufları 0 ile 20 cent arasında arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Gelişmiş ve kapsamlı emeklilik sistemlerine sahip olan ülkelerin genellikle daha yüksek tasarruf oranlarına sahip olduğunu ayrıca, tasarruf ile yaşlı bağımlılığı ve kentleşme arasında negatif, tasarruf oranı ile büyüme oranı arasında pozitif ilişki tespit edilmiştir.

Sun ve Hu (2014) tarafından yürütülen çalışma, emeklilik sistemlerinin finansal gelişim üzerindeki etkisini incelenmiştir. Çalışmada, 55 ülke için 1990-2010 yılları arasındaki verileri kullanarak panel veri seti hazırlanmıştır. Emeklilik sistemlerinin finansal gelişime olan etkisini analiz etmek için çalışmada banka kredileri, hisse senedi piyasası market değeri, GSYİH, reel faiz oranı değişkenleri kullanılmıştır. Çalışmanın sonucunda emeklilik fonlarının finansal piyasalara sağladığı sermayenin, finansal gelişimi artırdığını göstermektedir. Ayrıca çalışmada emeklilik sistemlerinin finansal gelişim üzerindeki etkisinin ülke ve ekonomik faktörlere bağlı olarak değişebileceği özellikle, finansal piyasaları daha az gelişmiş ve düşük ekonomik büyümeye sahip ülkelerde emeklilik sistemlerinin etkisinin daha güçlü olduğu belirtilmektedir. Bu sonuçlar ile çalışmada emeklilik sistemlerinin finansal gelişim ve ekonomik büyüme açısından önemli bir rol oynadığını, politika yapıcılarının emeklilik sistemlerinin gelişimini teşvik etmeleri ve vergisel avantajlarının sağlanması gibi önlemler alarak finansal gelişime fayda sağlayabileceği sonucuna ulaşmışlardır.

3.3. Çalışmada Kullanılan Veriler

Makroekonomik ve finansal faktörlerin bireysel emeklilik sisteminin göstergelerine etkisinin tespiti için yapılan çalışma 2013-2021 yıllarını kapsamaktadır. İlgili değişkenlerin tamamı aylık verilerden oluşmakta, 2013–2021 arasında 108 dönem verileri kullanılmıştır. Çalışmanın gösterge ve değişkenleri literatür araştırmasında elde edilen bilgiler ve çalışmanın tespit etmek istediği bilgilere göre belirlenmiştir.

Bireysel emeklilik sisteminin gelişimini ölçmek için bireysel emeklilik sistemi katılımcılarının ödediği katkı payı tutarları ve katılımcıların sahip olduğu sertifika sayısına ait verileri kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan veriler Emeklilik Gözetim Merkezinin bilgi merkezi ve istatistiklerinden elde edilmiştir.

Bireysel emeklilik sisteminin gelişimini ölçmek için kullanılan göstergelere etkisi araştırılan makroekonomik ve finansal değişkenler BİST100 endeksi, faiz oranı, enflasyonun etkisinin tespiti için TÜFE ve döviz kuru kullanılmıştır. Kullanılan verilerin tamamı T.C. Merkez Bankasının Elektronik Veri Dağıtım Sisteminden (EVDS) elde edilmiştir.

Çalışmada kullanılan katkı payı tutarı verileri enflasyondan arındırılarak araştırmaya dâhil edilmiştir.

Tablo 11: Çalışmada Kullanılan Veriler

VERİ KAYNAĞI	KAYNAK	VERİLERİN TANIMI	KODU
Borsa İstanbul 100 Endeksi – Seans kapanış verileri	TCMB EVDS	Aylık Dönemler Sonu	LBİST100
Döviz Kuru- ABD Doları Döviz Satış kuru	TCMB EVDS	Aylık Dönemler Sonu	LUSD
Faizi Oranı- Vadeli TRY üzerinden Açılan Mevduat faiz oranı	TCMB EVDS	Aylık Dönemler Sonu	LFAİZ
Tüketici Fiyat endeksi-TÜFE	TCMB EVDS	Aylık Dönemler Sonu	LTÜFE
BES Katkı payı tutarı	EGM	Aylık Dönemler Sonu	LKTP
BES Sertifika Sayısı	EGM	Aylık Dönemler Sonu	LSER. SAY

3.4. Çalışma Modelinin Belirlenmesi

Bireysel emeklilik sistemi göstergeleri ile makroekonomik ve finansal değişkenler aralarındaki ilişkinin test edileceği çalışmada, bireysel emeklilik sisteminin göstergeleri olan sertifika sayısı ve katkı payı tutarı çalışmanın bağımlı değişkenleri ifade etmektedir. BİST 100 endeksi, döviz kuru, faiz oranı ve enflasyonu temsilen de TÜFE değişkeni araştırmanın bağımsız değişkenlerini oluşturmaktadır.

Belli bir zaman diliminde belli aralıklarla edinilen ardışık veriler zaman serilerini oluşturmaktadır, yani zaman serilerini bir değişkenin farklı zamanlarda gözlenen değerler topluluğudur (Göktaş, 2000: 4). Özellikle ekonometrik modeller içeren çalışmalarda sıklıkla zaman serilerinden yararlanılmaktadır. Zaman serilerinde test edilecek çalışmada test tipinin seçilebilmesi için verilerin durağanlığının kontrol edilmesi yani seriyi oluşturan dönemlerin zaman içerisinde sabit olup olmadığının tespit edilmesi gerekmektedir. Zaman serileri ile yapılacak çalışmaların sağlıklı sonuç vermesi verileri durağanlık özelliklerinin tespit edilmesi ile olur. Durağan olmayan seriler arasından ilişkide sahte regresyon söz konusu olabilmektedir. Bir seri belirli bir zaman değerine, yani ortalamaya yaklaşması; serinin diğer gecikmeler için hesaplanan varyansların ve kovaryansların dikkate alınan süre boyunca aynı kaldığı bir döneme yakınsa ise seri durağandır (Göktaş, 2000: 27).

Bir zaman serisinin durağanlığı birim kök içerip (unit root) içermemesi ile de tespit edilmektedir. Birim kök içermeyen serilerin durağan olduğu söylenebilir. Serilerin birim kök içerip içermediğini çeşitli testler ile yapılabilmektedir. Birim kök testleri arasında literatürde en çok kullanılan test genişletilmiş Dickey-Fuller testi (ADF) testidir. Çalışmada kullanılan serilerin durağanlığı, serilerin birim köke sahip olup olmadığı ADF kök testi kullanılarak test edilecektir (Göktaş, 2000: 34).

ADF birim kök testinde serilerin birim kök içerip içermediği;

H0: Seri birim kök içermektedir.

H1: Seri birim kök içermemektedir.

şeklinde kurulan hipotezler ile test edilir. ADF birim kök testi sonucunda bulunan ADF test istatistiklerinin mutlak değerleri McKinnon (1991) kritik değerlerinden küçük ise H0 hipotezi reddedilmez, seride birim kök bulunduğunu dolayısıyla serinin durağan olmadığı sonucuna ulaşılır. Aksi durum olan ADF birim kök test değerinin mutlak değerinin McKinnon (1991) kritik değerlerinden büyük olduğu durumda H0 hipotezi reddedilerek serinin birim kök içermediği yani serinin durağan olduğu sonucuna ulaşılır. Yapılan birim kök testi sonucunda farkı alınmadan durağanlaşan serilere seviye değerinde durağan, birinci farkı sonrasında durağanlaşan serilere birinci farkı alındığında durağan denilmektedir (Özel, 2022: 185).

Çalışmada kullanılan değişlerin durağanlığının tespiti için yapılan ADF birim kök testi Tablo 12’de gösterilmektedir.

Tablo 12: ADF Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler			LBİST100	LUSD	LFAİZ	LTÜFE	LKTP	LSER.SA Y
Sabit Terimli Model	Seviye Değeri	t-İstatistiği	-0.1264	1.2859	-1.9161	2.6141	-2.5658	-4.317***
		<i>Olasılık</i>	0.9429	0.9985	0.3239	1.0000	0.1033	0.0007
	1. Fark Değeri	t-İstatistiği	-9.9122***	-5.935***	-5.719***	-2.6982*	-2.7722*	-3.318***
		<i>Olasılık</i>	0.0000	0.0000	0.0000	0.0777	0.0657	0.0165
Sabit Terimli - Trendli model	Seviye Değeri	t-İstatistiği	-2.3435	-1.8125	-2.7507	1.2129	0.2622	-3.2316*
		<i>Olasılık</i>	0.4069	0.6918	0.2190	1.0000	0.9982	0.0839
	1. Fark Değeri	t-İstatistiği	-10.012***	-6.082***	-5.682***	-3.420*	-4.452***	-4.3825***
		<i>Olasılık</i>	0.0000	0.0000	0.0000	0.0541	0.0028	0.0035

Not: *, ** ve ***simgeleri sırasıyla %10, %5 ve %1 anlamlılık düzeyinde durağanlık göstermektedir.

ADF birim kök testi sonuçlarını gösteren Tablo 12’ye göre; LBİST100, LUSD, LFAİZ, LTÜFE ve LKTP değişkenlerinin sabit terimli ve sabit terimli-trendli modelde seviye değerlerinde birim kök içerdiğinden durağan olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Serilerin seviye değerleri için serilerde birim kök vardır olarak kurulan sıfır hipotezlerinin mutlak değerleri McKinnon kritik değerlerinden küçük çıktığı için reddedilememiştir. İlgili değişkenlerin birinci fark değerleri için kurulan seri birim kök içermektedir hipotezinde ADF test istatistiğinin mutlak değeri McKinnon kritik değerinden büyük olduğundan reddedilebilmiştir yani LBİST100, LUSD, LFAİZ, LTÜFE ve LKTP değişkenleri birinci fark değerleri alındığında birim kök içermemektedir. Çalışmanın bağımlı değişkeni olan SER.SAY değişkeninin seviye değeri için yapılan ADF birim kök testinde sabit terimli- trendli modelde H0 hipotezi %1 ve %5 anlamlılık düzeyinde reddedilememiş ancak %10 anlamlılık düzeyinde H0 hipotezi reddedilebilmiştir. Sabit terimli ve trendli modelin birinci farkı alınarak yapılan ADF birim kök testinde ise tüm anlamlılık düzeylerinde birim kök içermediği görülmüştür.

Çalışmanın gösterge ve değişkenleri için yapılan ADF birim kök testi sonucunda çalışmada kullanılacak serilerin birim kök içermediği ve eşbütünleşme testleri ile analiz edilebileceğini göstermektedir.

Çalışmada bağımlı değişkenler ve bağımlı değişkenler üzerinde bağımsız değişkenlerin etkisinin tespiti kurulan iki modelde araştırılmıştır. Kurulan modeller;

Model 1: KPT'nin bağımlı değişken olduğu model

Model 2: SER.SAY 'nın bağımlı değişken olduğu model

3.5. Eşbütünleşme Testleri ve ARDL Sınır Testi Sonuçları

Durağan olmayan zaman serileri kullanılarak yapılan analizler neticesinde ise sahte regresyon sorunu ortaya çıkabileceği belirtilmişti. Sahte regresyon sorunun ortadan kaldırılması için oluşturulan serilerin farkı alınarak işlem gerçekleştirilebilir. Ancak bu işlem, serilerde bilgi kaybına neden olurken seriler arasında var olan ilişkiyi ortadan kaldırabilir. Bu nedenle, seviye değerlerinde durağan olmadığı tespit edilen serilerin durağan bir bileşimi olabileceğini ve bunun ekonometrik olarak belirlenebileceğini ifade eden eşbütünleşme analizine başvurulmaktadır (Yeşilyurt, 2019: 104)

Durağan olmayan zaman serileri arasındaki ilişkinin incelenmesi için oluşturulan eşbütünleşme testleri iki zaman serisi arasındaki kolerasyonu incelemektedir. Seriler arasında uzun dönemli ilişkinin tespit edilebilmesi için Engle- Granger (1987) tarafından geliştirilen eşbütünleşme testinde kullanılan serilerin seviye değerlerinde durağan olmamaları serilerin tamamının birinci fark değerlerinde durağan olması gerekmektedir. Engle- Granger testinde birinci farkları alındığında birim kök içermeyen seriler arasında uzun dönem ilişkinin belirlenmesi için en küçük kareler yöntemi (OLS) kullanılır, regresyon katsayıları istatistiksel olarak anlamlı ise seriler arasında eşbütünleşme ilişkisi olduğu kabul edilir. Birden fazla zaman serisi arasındaki eşbütünleşme ilişkisinin tespiti için Johansen (1988) Johansen Eşbütünleşme testini geliştirmiştir. Durağan olmayan seriler arasında uzun dönemli ilişki Vektör otoregresyon (VAR) modeli kullanılarak incelenmektedir. Johansen Eşbütünleşme testinin uygulanabilmesi içinde serilerin tamamının birinci fark değerlerinde durağanlaşması gerekmektedir (Yeşilyurt, 2019: 104).

Durağan olmayan seriler arasında ilişkinin incelendi Engle- Granger ve Johansen eşbütünleşme testlerinin kullanılan serilerin yalnızca birinci farklarının alınarak kullanılabilme sorunu Peseran ve Shin (2001) geliştirdikleri ARDL (Autoregressive Distributed Lag Bound Test) Sınır Testi ile ortadan kaldırmışlardır. ARDL Sınır Testinde değişkenlerin seviye değerleri ve birinci fark değerlerinin kullanılarak eşbütünleşme ilişkisinin tahmin edilebilmektedir. Kısa ve uzun dönemli ilişkinin tespit edilebildiği ARDL Sınır testinde en küçük kareler yöntemi (OLS) kullanılır.

ARDL sınır testinden yararlanabilmek için aşağıdaki adımların uygulanması gerekmektedir.

- Serilerin durağanlık derecelerinin belirlenmesi gerekmektedir. Seviye değerinde ve/veya birin fark düzeyinde durağan serilerde ARDL kullanılabilmekte, ikinci fark değerinde durağanlaşan bir serinin tespiti halinde ARDL sınır testi kullanılamayacaktır. Ayrıca kurulan modelde bağımlı değişkenin birinci fark değerinde durağan olması gerekmektedir.
- F istatistik değerinin belirlenmesi ve bulunan F istatistik değerinin Peseran vd. (2001) tarafından belirlenen kritik değerlerine göre değerlendirilmesi gerekmektedir. Bulunan sonuçlarda F istatistik değeri alt sınırdan küçük ise sıfır hipotezi reddedilemeyecek ve eşbütünleşmenin olmadığı kanısına varılacaktır. Eğer hesaplanan F istatistiği üst sınırdan büyük ise, sıfır hipotezi reddedilecek ve değişkenler arasında eşbütünleşme olduğu kanısına varılacaktır. Son durumda ise, hesaplanan F istatistiği alt ve üst değerleri arasında kalırsa bu durumda kararsızlık bölgesinde olacak ve değişkenler arasında eşbütünleşme olup olmadığına dair yorum yapılamayacaktır (Esen vd., 2012: 257).
- Değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin belirlenmesi durumunda uzun dönem ve kısa dönem sonuçlarının tespiti için uzun dönem ve kısa dönem modellerin kurulması gerekmektedir. Uzun dönem model sonucunda bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken arasında ilişkinin istatistiksel anlamlı olup olmadığı olasılık değerlerine bakarak incelenir. Uzun dönem sonuçlarında olasılık değerlerinin %1, %5 ve %10 önem düzeyinde anlamlı bulunması bağımsız değişkenler ile bağımlı değişken arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin tespit edildiğini gösterecektir. Değişkenler arasındaki kısa dönemli ilişkilerin belirlenmesinde ARDL'ye dayanan hata düzeltme modeli ECM kullanılmaktadır. ECM ile gösterilen hata düzeltme teriminin katsayısı kısa dönemde meydana gelen bir dengesizliğin ne kadarının uzun dönemde düzeleceğini gösterir. Hata düzeltme teriminin negatif ve olasılık değerinin %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyinde anlamlı olması beklenir.
- Araştırmada kurulan modelinin sağlıklı ve güvenilir sonuçlar vermesi için otokolerasyon, değişen varyans ve normallik tanısal testlerin yapılması gerekmektedir. Bulunan test sonuçlarının geçerli ve modelin kurulmasına aykırı bir durumun olup olmadığını incelenmelidir. Ayrıca kurulan modelin kararlılığının test edilmesi için CUSUM ve CUSUM KARE test sonuçlarının incelenmesi yapısal bir kırılma olup olmadığı belirlenmelidir (Akel ve Gazel, 2014: 32).

Çalışmada kullanılan gösterge ve değişkenler için yapılan ADF birim kök testi sonuçlarına göre model 1 ve model 2 için ARDL sınır testi uygulanmasında herhangi bir sakınca bulunmadığı görülmektedir.

Bireysel emeklilik sistemi katılımcılarının ödedikleri katkı paylarının bağımlı değişken Bist100 endeksi, dolar, faiz ve TÜFE değişkenlerinin bağımsız değişken olduğu model 1 için yapılan ARDL sınır testi çalışması aşağıdaki gibidir.

Model 1'i tahmin edebilmek için AIC bilgi kriteri aracılığıyla uygun model seçilmiştir. AIC bilgi kriterine bakıldığında ARDL sınır testi (3,0,0,2,1) modelinin seçilmesi gerektiği görülmüştür.

Tablo 13: Model 1 İçin ARDL Tahmin Sonuçları (3, 0, 0, 2, 1)

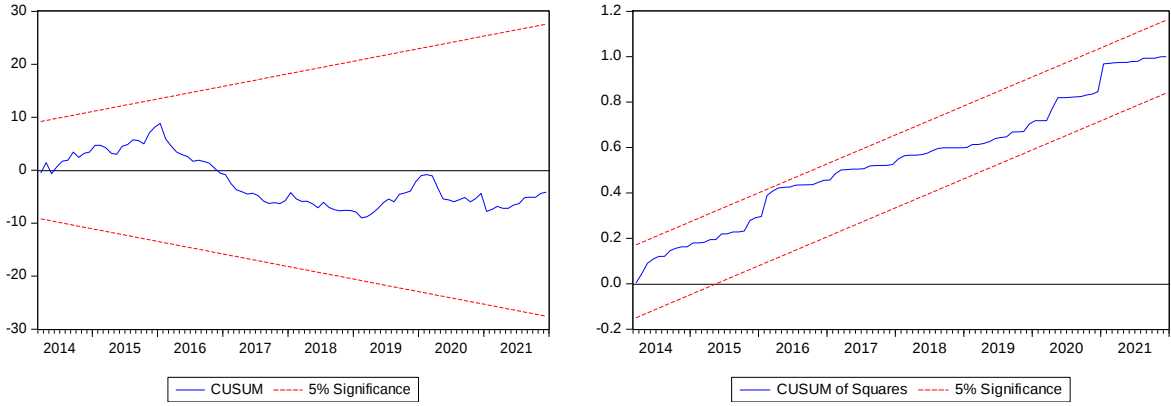
Değişkenler	Katsayılar	t-İstatistiği	Olasılık Değeri
LKTP(-1)	1.021.545	2.018479	0.0000***
LKTP(-2)	0.096639	1.217661	0.2264
LKTP(-3)	-0.130810	-2.552399	0.0123**
LBİST100	0.005062	1.020012	0.3103
LDOLAR	0.003115	0.257285	0.7975
LFAİZ	0.013698	1.724510	0.0879
LFAİZ(-1)	-0.041995	-3.395830	0.0010***
LFAİZ(-2)	0.021693	2.988087	0.0036***
LTÜFE	-0.975890	-1.839225	0.0000***
LTUÜFE(-1)	0.969962	2.320743	0.0000***
C	0.329131	1.957036	0.0533
R-squared	0.999509	Mean dependent var	2.401523
Adjusted R-squared	0.999457	S.D. dependent var	0.195167
S.E. of regression	0.004547	Akaike info criterion	-7.849786
Sum squared resid	0.001944	Schwarz criterion	-7.571752
Log likelihood	4.231137	Hannan-Quinn criter.	-7.737121
F-statistic	19149,62	Durbin-Watson stat	1.930323
Prob(F-statistic)	0.000000		

Not: *, ** ve ***simgeleri sırasıyla %10, %5 ve %1 anlamlılık düzeyinde durağanlık göstermektedir.

Tablo 13'te yer alan R-squared (kare) değeri, bağımlı değişkenin bağımlı değişkenler tarafından açıklanma gücü göstermektedir. Bu değer değerinin 0.99 olması modele dahil edilen bağımsız değişkenlerinin bağımlı değişken olarak alınan katkı payı tutarını açıklama gücünün yüksel olduğunu gösterir. F istatistik değerinin Prob (olasılık) değerinin 0.05'ten küçük olarak bulunması modelin bütün olarak anlamlı olduğunu göstermektedir. Kurulan modelde sahte regresyon sorunu olup olmadığının tespiti için Durbin-Watson (DW) ve R-squared (kare) değerine bakılmaktadır. DW değerinin R kare değerinden büyük olması modelde sahte regresyon sorununun bulunmadığını göstermektedir.

Model 1'in kararlılığının belirlenebilmesi için yani yapısal değişimi test edebilmek için CUSUM ve CUSUM of Squares testleri uygulanmış ve Şekil 1'de verilmiştir.

Şekil 1: Model 1 İçin CUSUM ve CUSUM Kare Testi Sonuçları



Şekil 1'e bakıldığında % 95 güven aralığında hata terimlerinin ve kümülatif hata terimlerinin karelerinin istenen sınırlar içerisinde olduğu yani Model 1'de yapısal bir değişim olmadığı görülmüştür.

Eşbütünleşme ilişkisi sınanmadan önce Model 1 için tanısal testler yapılmıştır. Burada otokorelasyon Breusch-Godfrey Sınaması ile değişen varyans Breusch-Pagan Sınaması ile ve normallik Jarque-Bera Sınaması ile sınanmış, test sonuçları Tablo 14'te verilmiştir.

Tablo 14: Model 1 İçin Tanısal Test Sonuçları

	Testler	Olasılıklar
Otokorelasyon	Breusch-Godfrey (Ki-Kare)	0.606562 (0.5050)
Değişen Varyans	Breusch-Pagan-Godfray (Ki-Kare)	7.841244 (0.6443)
Normallik	Jarque-Bera	11.29272 (0.003530)

Tablo 14'e bakıldığında Breusch-Godfrey Sınaması için test istatistiğinin olasılık değerinin 0.5050 bulunduğu görülmektedir 0.05'ten büyük olmasından dolayı seride "Otokorelasyon yoktur" hipotezi geleneksel önem düzeylerinin hiçbirinde reddedilememiş ve modelde otokorelasyon sorunu olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Breusch-Pagan Sınaması için test istatistiğinin olasılık değeri 0.6443 bulunmuş olup 0,05'ten büyük olduğundan "Değişen varyans yoktur" hipotezi geleneksel önem düzeylerinin hiçbirinde reddedilememiştir. Modelde değişen varyans sorunu yoktur. Normallik sınaması sonucunda test istatistiğinin olasılık değeri 0.000 bulunmuş olup "Hata terimleri normal dağılıma sahiptir" hipotezi geleneksel önem düzeylerinin tamamında reddedilebilmiştir. Modelin hata terimleri normal dağılıma sahip değildir ancak Merkezi Limit Teoremi gereğinde örnek çapı 30'dan büyük olduğu için hata terimlerinin asimptotik olarak normal dağılıma yakınsadığı söylenebilir.

Model 1’de değişen varyans ve otokorelasyon sorunu olmadığı ve modelin kararlı olduğu görüldüğü için sınır testinin uygulanabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Bağımlı değişken ile bağımsız değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisinin tespiti için yapılan test sonuçları Tablo 15’te verilmiştir.

Tablo 15: Model 1 İçin Sınır Testi Sonuçları

Model 1	F-İstatistiği	Kritik Değer	I(0)	I(1)
(LKPT)	7,07668	10%	2,45	3,52
		5%	2,86	4,01
		1%	3,74	5,06

Tablo 15’e bakıldığında elde edilen test istatistiğinin %1, %5 ve %10 önem düzeyinde üst sınır kritik değerinden büyük olduğu görülmektedir, bu sebeple “Seriler arasında eşbütünleşme ilişkisi yoktur” hipotezi %1, %5 ve %10 önem düzeyinde reddedilebilmiştir. Dolayısıyla seriler arasında eşbütünleşme ilişkisi vardır. Seriler arasında eşbütünleşme ilişkisinin tespiti sonrasında kurulan model 1 için uzun dönem ve kısa dönem ilişki sınamasına geçilebilir.

Seriler arasındaki uzun dönem ilişkileri tespit edebilmek amacıyla Model 1 için ARDL uzun dönem modeli tahmin edilmiş ve tahmin sonuçları Tablo 16’da verilmiştir.

Tablo 16: Model 1 İçin ARDL Uzun Dönem İlişki Sonuçları

Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-istatistik	Olasılık
LBİST100	0.400952	0.370099	1,083364	0.2814
LUSD	0.246726	0.905248	0.272550	0.7858
LFAİZ	-0.523083	0.260854	-2,005270	0.0478
LTÜFE	-0.469510	1,516139	-0.309674	0.7575

Model 1’in uzun dönem sonuçlarının gösterildiği tablo 16 incelendiğinde sadece LFAİZ değişkeninin uzun dönemde LKTP’yi istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde etkilediği görülmektedir. Söz konusu etkinin değerinin negatif olması diğer değişkenler sabitken LFAİZ’de ki %1’lik artış KPT’yi %0,52 azaltmakta olduğunu göstermektedir. Bulunan ilişki sonucunda mevduat faizlerinde yaşanan artışın katılımcılar tarafından ödenen katkı payı tutarlarının azalmasına yani katılımcıların tasarruflarının daha az bir kısmını bireysel emeklilik sisteminde değerlendirdiklerini göstermektedir.

Model 1’in diğer sonuçlarına bakıldığında LBİST100, LUSD VE LTÜFE de meydana gelen değişikliklerin uzun dönemde %1, %5, %10 önem düzeyinde anlamlı olmadığı görülmektedir. Bu durum, katılımcılar tarafından ödenen katkı payı tutarlarını Bist100 endeksinin, doların ve enflasyonun etkili olmadığını göstermektedir.

Uzun dönem ilişkinin belirlenmesinden sonra Model 1 için kısa dönem ilişkinin belirlenmesi gerekmektedir. Serilerin aynı trende geleceği dönemi görebilmek amacıyla Model 1 için ARDL Hata Düzeltme Modeli kurulmuş ve tahmin sonuçları Tablo 17’de verilmiştir.

Tablo 17: Model 1 İçin ARDL Hata Düzeltme Testi Sonuçları

Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	t-istatistik	Olasılık
C	0.329131	0.052023	6,326601	0.0000
D(LKTP(-1))	0.034170	0.048388	0.706181	0.4818
D(LKTP(-2))	0.130810	0.047652	2,745103	0.0072
D(LFAİZ)	0.013698	0.007114	1,925395	0.0572
D(LFAİZ(-1))	-0.021693	0.006791	-3,194123	0.0019
D(LTÜFE)	-0.975890	0.034204	-2,853131	0.0000
CointEq(-1)*	-0.012626	0.002079	-6,073638	0.0000

Hata düzeltme modelinde hata teriminin 0 ile -1 arasında bir değer olması ve olasılık değerinin geleneksel önem düzeyinde anlamlı olması beklenmektedir. Tablo 17’ye bakıldığında hata düzeltme teriminin katsayısının geleneksel önem düzeylerinin tamamında anlamlı ve hata düzeltme terinin -0,012626 olduğu görülmektedir. Serilerdeki dengesizliklerin her dönem %1,2’inin giderileceği söylenebilir.

Model 2’yi tahmin edebilmek için AIC bilgi kriteri aracılığıyla uygun model seçilmelidir. AIC bilgi kriterine bakıldığında ARDL sınır testi (2,0,1,1,7) modelinin seçilmesi gerektiği görülmüştür.

Tablo 18: Model 2 İçin ARDL Tahmin Sonuçları (2, 0, 1, 1, 7)

Değişkenler	Katsayılar	t-İstatistiği	Olasılık Değeri
LSEY_SAY(-1)	1.589.797	1.997431	0.0000
LSEY_SAY(-2)	-0.585313	-7.262586	0.0000
LBİST100	0.000814	0.257430	0.7975
LDOLAR	0.009070	0.902743	0.3692
LDOLAR(-1)	-0.017459	-1.865775	0.0656
LFAİZ	0.005520	1.214.522	0.2280
LFAİZ(-1)	-0.006030	-1.301791	0.1965
LTÜFE	-0.000880	-0.024307	0.9807
LTÜFE(-1)	0.004414	0.063975	0.9491
LTÜFE(-2)	0.017951	0.239719	0.8111
LTÜFE(-3)	0.072412	0.914381	0.3631
LTÜFE(-4)	-0.113555	-1.403768	0.1641
LTÜFE(-5)	-0.000435	-0.005750	0.9954
LTÜFE(-6)	0.005501	0.082502	0.9344
LTÜFE(-7)	0.065296	1.632309	0.1064

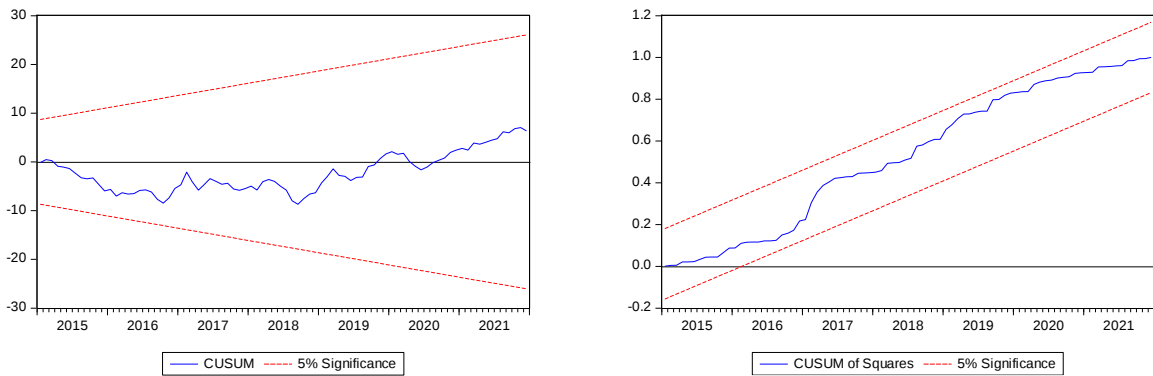
Tablo 18: (Devamı)

Değişkenler	Katsayılar	t-İstatistiği	Olasılık Değeri
C	-0.327800	-1.220999	0.2255
@TREND	-0.000455	-1.598073	0.1138
R-squared	0.999838	Mean dependent var	1.579058
Adjusted R-squared	0.999808	S.D. dependent var	0.193661
S.E. of regression	0.002686	Akaike info criterion	-8.849484
Sum squared resid	0.000606	Schwarz criterion	-8.409315
Log likelihood	4.638989	Hannan-Quinn criter.	-8.671291
F-statistic	32494,27	Durbin-Watson stat	2.084176
Prob(F-statistic)	0.000000		

Tablo 18’de yer alan R-squared (kare) değeri, bağımlı değişkenin bağımlı değişkenler tarafından açıklanma gücü göstermektedir. Bu değer değerinin 0.99 olması modele dahil edilen bağımsız değişkenlerinin bağımlı değişken olarak alınan katkı payı tutarını açıklama gücünün yüksel olduğunu gösterir. F istatistik değerinin Prob (olasılık) değerinin 0.05 den küçük olarak bulunması modelin bütün olarak anlamlı olduğunu göstermektedir. Kurulan modelde sahte regresyon sorunu olup olmadığının tespiti için Durbin- Watson (DW) ve R-squared (kare) değerine bakılmaktadır. DW değerinin R kare değerinden büyük olması modelde sahte regresyon sorununun bulunmadığını göstermektedir.

Model 2’nin kararlılığının belirlenebilmesi için yani yapısal değişimi test edebilmek için CUSUM ve CUSUM of Squares testleri uygulanmış ve Şekil 2’de verilmiştir.

Şekil 2: Model 2 İçin CUSUM ve CUSUM Kare Testi Sonuçları



Şekil 2’ye bakıldığında %95 güven aralığında hata terimlerinin ve kümülatif hata terimlerinin karelerinin istenen sınırlar içerisinde olduğu yani Model 2’de yapısal bir değişim olmadığı görülmüştür.

Eşbütünleşme ilişkisi sınanmadan önce Model 2 için tanısal testler yapılmıştır. Burada otokorelasyon Breusch-Godfrey Sınaması ile, değişen varyans Breusch-Pagan Sınaması ile ve normallik Jarque-Bera Sınaması ile sınanmış, test sonuçları Tablo 19’da verilmiştir.

Tablo 19: Model 2 İçin Tanısal Test Sonuçları

	Testler	Olasılıklar
Otokorelasyon	Breusch-Godfrey (Ki-Kare)	0.353363 (0.6495)
Değişen Varyans	Breusch-Pagan-Godfray (Ki-Kare)	14.80162 (0.5392)
Normallik	Jarque-Bera	0.1797 (0.9140)

Tablo 19’a bakıldığında Breusch-Godfrey Sınaması için test istatistiğinin olasılık değerinin 0.6495 bulunduğu görülmektedir. Bu sebeple “Otokorelasyon yoktur” hipotezi geleneksel önem düzeylerinin hiçbirinde reddedilememiş ve modelde otokorelasyon sorunu olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Breusch-Pagan Sınaması için test istatistiğinin olasılık değeri 0.5392 bulunmuş olup geleneksel önem düzeylerinden büyük olduğundan “Değişen varyans yoktur” hipotezi geleneksel önem düzeylerinin hiçbirinde reddedilememiştir. Modelde değişen varyans sorunu yoktur. Normallik sınaması sonucunda test istatistiğinin olasılık değeri 0.9140 bulunmuş olup “Hata terimleri normal dağılıma sahiptir” hipotezi geleneksel önem düzeylerinin tamamında reddedilememiştir, modelin hata terimleri normal dağılıma sahiptir.

Model 2’de değişen varyans ve otokorelasyon sorunu olmadığı ve modelin kararlı olduğu görüldüğü için sınır testinin uygulanabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Bağımlı değişken ile bağımsız değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisinin tespiti için yapılan test sonuçları Tablo 20’de verilmiştir.

Tablo 20: Model 2 İçin ARDL Sınır Testi Sonuçları

Model 2	F-İstatistiği	Kritik Değer	I(0)	I(1)
(LSER.SAY)	3,33803	10%	2,68	3,53
		5%	3,05	3,97
		1%	3,81	4,92

Tablo 20’ye bakıldığında elde edilen test istatistiğinin geleneksel önem düzeylerinin tamamında üst kritik değerden küçük olduğu görülmektedir. Kurulan modelin eşbütünleşme test sonuçlarında %10 ve %5 alt sınır kritik değerinden büyük olsa da seriler arasında eşbütünleşme ilişkisi hakkında belirsizlik mevcuttur ve eşbütünleşme ilişkisi konusunda bir sonuca varmak mümkün değildir. Bu sebeple “Seriler arasında eşbütünleşme ilişkisi yoktur” hipotezi geleneksel

önem düzeylerinin hiçbirinde reddedilememiştir. Seriler arasında eşbütünleşme ilişkisi yoktur, bu sebeple uzun dönem ilişkiler ve kısa dönem ilişkiler bu model için incelenemeyecektir.

3.6. Toda Yamamoto Nedensellik Testi Sonuçları

Toda Yamamoto nedensellik testi, zaman serisi analizlerinde kullanılan bir yöntemdir ve temel olarak değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisini değerlendirmek için istatistiksel testler kullanır. Bu test, Granger nedensellik testinin genişletilmiş bir versiyonudur ve hem zaman serisi hem de çapraz kesit verileri üzerinde uygulanabilmektedir. Çalışmada kullanılan gösterge ve değişkenlerle yapılan Toda Yamamoto Nedensellik testi sonuçları aşağıdaki Tablo 21’de gösterilmiştir.

Tablo 21: Toda Yamamoto Nedensellik Testi Sonuçları

Nedensellik İlişkisi			İstatistik Değeri	Olasılık Değeri
L ^{SER.SAY}	YOK	KTP	1.453597	0,4835
L ^{BİST100}	VAR	KTP	1.306422	0.00146**
L ^{USD}	YOK	KTP	54.91516	1.18939
L ^{FAİZ}	VAR	KTP	5.164491	0.0756*
L ^{TÜFE}	YOK	KTP	1.828546	0,4008
L ^{KTP}	YOK	SER.SAY	0.8252	0.63729
L ^{BİST100}	YOK	SER.SAY	1.095396	0.5783
L ^{USD}	YOK	SER.SAY	3.672187	0.1594
L ^{FAİZ}	YOK	SER.SAY	2.671771	0.2629
L ^{TÜFE}	YOK	SER.SAY	2.418638	0.2984
L ^{KTP}	YOK	BİST100	3.283656	0.1936
L ^{SER.SAY}	YOK	BİST100	3.156865	0.2063
L ^{USD}	YOK	BİST100	1.914950	0.3839
L ^{FAİZ}	YOK	BİST100	1.200913	0.5486
L ^{TÜFE}	VAR	BİST100	4.837202	0.08905*
L ^{KTP}	YOK	USD	4.037574	0.1328
L ^{SER.SAY}	YOK	USD	0.787912	0.6744
L ^{BİST100}	YOK	USD	3.575579	0.1673
L ^{FAİZ}	VAR	USD	10.4713	0.005323**
L ^{TUFE}	YOK	USD	2.181053	0.336
L ^{KTP}	VAR	FAİZ	5.585294	0.06126*
L ^{SER.SAY}	YOK	FAİZ	1.157224	0.5607
L ^{BİST100}	VAR	FAİZ	14.84766	0.0006***
L ^{USD}	VAR	FAİZ	2.955971	0.0000***
L ^{TÜFE}	VAR	FAİZ	7.776429	0.02048**
L ^{KTP}	YOK	TÜFE	1.294273	0,5235
L ^{SER.SAY}	YOK	TÜFE	2.456677	0,2928
L ^{BİST100}	VAR	TÜFE	17.11751	0.0001***
L ^{USD}	VAR	TÜFE	61.94539	0.0000***
L ^{FAİZ}	YOK	TÜFE	1.410.398	0.494

Not: *, ** ve ***simgeleri sırasıyla %10, %5 ve %1 anlamlılık düzeyinde durağanlık göstermektedir.

Toda Yamamoto nedensellik testi sonuçlarına göre LBİST100 değişkeninden KTP'ye (%5 anlamlılık düzeyinde) tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Bu sonuç, LBİST100 (BİST100 endeksi) değişkeninde meydana gelen değişimlerin KTP'yi etkilediğini göstermektedir.

LFAİZ'den LKTP'ye %10 anlamlılık düzeyinde çift yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Bu sonuç, mevduat faizindeki değişimlerin bireysel emeklilik katkı payını etkilediğini ve aynı zamanda bireysel emeklilik katkı payının da mevduat faizini etkilediğini göstermektedir.

LKTP'den LFAİZ'e %10 anlamlılık düzeyinde çift yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Bu sonuç, bireysel emeklilik katkı payındaki değişimlerin mevduat faizini etkilediğini ve aynı zamanda mevduat faizinin de bireysel emeklilik katkı payını etkilediğini göstermektedir.

LTÜFE'den LBİST100'e %10 anlamlılık düzeyinde, LBİST100'den LTÜFE'ye %1 anlamlılık düzeyinde çift yönlü ilişki tespit edilmiştir. Bu sonuçlar, tüketici fiyat endeksinin Borsa İstanbul endeksini etkilediğini ve aynı zamanda Borsa İstanbul endeksinin de tüketici fiyat endeksini etkilediğini göstermektedir.

LFAİZ'den LUSD'ye %5 anlamlılık düzeyinde, LUSD'den LFAİZ'e %1 anlamlılık düzeyinde çift yönlü nedensellik tespit edilmiştir. Bu sonuçlar, faiz oranının dolar kurunu etkilediğini ve aynı zamanda dolar kurunun da faiz oranını etkilediğini göstermektedir.

LBİST100'den LFAİZ'e %1 anlamlılık düzeyinde ve LTÜFE'den LFAİZ'e %5 anlamlılık düzeyinde tek yönlü nedensellik ilişkisi mevcuttur. Bu sonuçlar, Borsa İstanbul endeksinin faiz oranını etkilediğini ve tüketici fiyat endeksinin de faiz oranını etkilediğini göstermektedir.

LUSD'den LTÜFE'ye %1 anlamlılık düzeyinde nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Bu sonuç, dolar kurundaki değişimlerin tüketici fiyat endeksini etkilediğini göstermektedir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

İnsanların temel bir ihtiyacı olan sosyal güvenlik kavramı, sanayi devrimi sonrasında bireylerin devletlerden talep ettiği ve karşılanmasını beklediği bir hak haline gelmiştir. Yirmi birinci yüzyıla gelindiğinde, devletlerin vatandaşlarına vermesi zorunlu hale gelen sosyal güvenlik hizmetinin en önemli özelliklerinden biri vatandaşlarına tanıdığı emeklilik hakkı olmuştur. Çalışma dönemlerinin sonunda, bireylerin gelirlerinin devamlılığını sağlayarak yaşam standartlarını devam ettirebilmeleri, kazandıkları emeklilik hakkı ile olur. Zaman içerisinde, kamu kurumları tarafından sağlanan emeklilik hizmetinin, bireylerin arzu ettikleri emeklilik şartlarını tek başına sağlayamamış ve alternatif çözümlerin üretilmesine ihtiyaç duyulmuştur.

Emeklilik sisteminde yaşanan olumsuzlukların çözümü noktasında bireysel emeklilik sistemi bireylere alternatif olmuştur. Bireysel emeklilik sistemi, katılımcılarına emeklilik dönemlerinde ek gelir sağlayarak katılımcılarının daha iyi bir yaşam standardı elde etmesine imkan tanımaktadır.

Bireysel emeklilik sistemi, bireylerin emeklilik dönemlerinde elde edeceği ek gelir için tasarruflarını değerlendirdikleri alternatif bir finansal araçtır. Her ne kadar emeklilik sisteminde yaşanan olumsuzlukların giderilmesinde alternatif bir çözüm olarak ortaya çıksa da finansal bir araç olma özelliği, bireysel emeklilik sistemini ekonomiye etkilerinin araştırılmasında ve finansal araçlarla karşılaştırılmasında literatürde sıklıkla karşılaşılan bir konu haline getirmektedir.

Yapılan çalışmada, Türkiye’de işletilen bireysel emeklilik sistemi göstergelerine etki eden değişkenlerin etki dereceleri tespit edilmek istenmiştir. Çalışma, 2013/Ocak-2021/Aralık dönemlerine ait veriler kullanılarak borsa endeksi, döviz kuru, tüketici fiyat endeksi (TÜFE) ve faiz oranının bireysel emeklilik sisteminin önde gelen göstergelerinden sertifika sayısı ve katkı payı tutarındaki değişimlere etkisini incelemiştir. Makroekonomik ve finansal değişkenlere ait veriler, T.C. Merkez Bankası elektronik veri dağıtım sistemi üzerinden elde edilmiştir. Tüketici fiyat endeksi (TÜFE) enflasyon göstergesi olarak kullanılmış, faiz oranı değişkeni için aylık mevduat faizi oranı, döviz kuru değişkeni olarak dolar kuru ve borsa endeksi değişkeni olarak da Borsa İstanbul’da işlem gören piyasa değeri ve işlem hacmi açısından en büyük 100 hisse senedinin oluşturduğu BİST100 endeksi kullanılmıştır. Çalışmanın üçüncü bölümünde, verilere ait bilgilere yer verilmiş ve analizde göstergelerin ve değişkenlerin kısaltmaları kullanılmıştır.

Zaman serileri yöntemi kullanılarak yapılan çalışmada, veri setini oluşturan göstergelerin ve değişkenlerin durağan olması, yani birim kök içermemesi önemlidir. Bu nedenle, çalışmada

kullanılan değişkenlerin durağanlığı test edilmiştir. Bu test için ADF (Augmented Dickey-Fuller) birim kök testi kullanılmıştır. Birim kök içeren seriler zaman içinde trende veya yapısal kırılmaya sahip olduğunu ve istatistiksel analizlerde istikrarlı sonuçlar üretmeyeceğini gösterir. Test sonuçları, serilerin birinci fark değerlerinde durağanlaştığı sonucuna ulaşıldığını göstermektedir. Bu, çalışmada kullanılan göstergelerin ve değişkenlerin birim kök içermediği ve durağan oldukları anlamına gelir. Bu durum, zaman serileri ile yapılacak analizinde güvenilir sonuçlar elde edilmesi için önemlidir.

Durağanlık testi sonrası, araştırmanın amacı doğrultusunda iki model kurulmuştur. Bu modellerde, bireysel emeklilik katılımcılarının ödedikleri katkı payı tutarları ve sahip oldukları sertifika sayısının makroekonomik ve finansal değişkenlerin etkisini araştırılmıştır.

Model 1’de, katılımcıların katkı payı tutarı (LKTP) bağımlı değişken olarak belirlenmiştir. Bağımsız değişkenler ise LBİST100 (Borsa İstanbul endeksi), LUSD (dolar kuru), LFAİZ (faiz oranı) ve LTÜFE (tüketicici fiyat endeksi) olarak seçilmiştir. Bu modelde, bireysel emeklilik katılımcılarının katkı payı tutarındaki değişimlerin makroekonomik ve finansal değişkenlerden etkilenip etkilenmediği incelenmektedir.

Model 2’de ise, katılımcıların sahip olduğu bireysel emeklilik sertifika sayısı (LSER.SAY) bağımlı değişken olarak kullanılmıştır. Bağımsız değişkenler ise BİST100 (Borsa İstanbul endeksi), USD (dolar kuru), FAİZ (faiz oranı) ve TÜFE (tüketicici fiyat endeksi) olarak belirlenmiştir. Bu modelde, bireysel emeklilik katılımcılarının sertifika sayısındaki değişimlerin makroekonomik ve finansal değişkenlerden etkilenip etkilenmediği araştırılmaktadır.

Araştırma çerçevesinde kurulan modellere değişen varyans, otokorelasyon ve normal dağılıma uygunluğunun tespit edilmesi için tanısal testler uygulanmıştır. Ayrıca, modellerin kararlılığı tespit etmek amacıyla CUSUM ve CUSUM KARE testleri de uygulanmıştır. Test sonuçlarına göre, modellerin tanısal ve yapısal bir sorun içermediği belirlenmiştir. Bu sonuçlar, modellerin ARDL (Autoregressive Distributed Lag) sınır testi ile incelenmesinde bir engel olmadığını göstermektedir.

ARDL sınır testi sonuçlarına göre, Model 1’de LKTP (katkı payı tutarı) bağımlı değişken olarak alınmış ve eşbütünleşme ilişkisi tespit edilmiştir. Uzun dönem ilişki testi sonuçlarına göre, LFAİZ (faiz oranı) değişkeninin LKTP’yi istatistiksel olarak anlamlı ve negatif bir şekilde etkilediği görülmüştür. Bu sonuca göre, mevduat faizlerindeki %1’lik bir artışın katılımcıların ödediği katkı payı tutarını %0.52 azalttığı söylenebilir. Bu sonuç, bireysel emeklilik katılımcılarının mevduat faizinin arttığı dönemlerde Bireysel Emeklilik Sistemi için katkı payı ödemelerini azalttığını göstermektedir. Model 1’de diğer bağımsız değişkenlerin LKTP zerindeki etkisinin istatistiksel olarak anlamlı olmadığı bulunmuştur. Ayrıca, Model 1’deki değişkenler arasındaki kısa dönem ilişkiyi belirlemek için yapılan hata düzeltme testi, kısa dönemdeki sapmaların uzun dönemde dengeye geleceğini ve modelin kararlı bir model olduğunu göstermiştir.

Öte yandan, Model 2’de LSER.SAY (sertifika sayısı) bağımlı değişken olarak alınmış ancak eşbütünleşme ilişkisi tespit edilememiştir. Bu nedenle, Model 2 için ARDL uzun dönem ilişki testi yapılamamıştır.

Çalışmanın son bölümünde, kullanılan değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisini belirlemek için Toda Yamamoto Nedensellik Testi uygulanmıştır. Nedensellik Testi sonuçlarına göre, araştırmada kullanılan değişkenler arasında çeşitli nedensellik ilişkileri tespit edilmiştir. Bu ilişkiler, değişkenler arasında karşılıklı etkileşimlerin olduğunu ve bir değişkenin diğerini tahmin etmede anlamlı bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir.

Nedensellik testi sonuçlarında LBİST100’den KTP’ye tek yönlü anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Bu sonuç, borsa endeksinin katkı payı tutarını etkileyebileceğini göstermektedir. Aynı şekilde, LFAİZ’den LKTP’ye ve LKTP’den LFAİZ’e çift yönlü anlamlı bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Bu durum, mevduat faizindeki değişimlerin katkı payı tutarını etkileyebildiğini ve aynı zamanda katkı payı tutarındaki değişimlerin mevduat faizini etkileyebildiğini göstermektedir.

LTÜFE’den LBİST100’e ve LBİST100’den LTÜFE’ye çift yönlü anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Bu sonuç, tüketici fiyat endeksi ile borsa endeksi arasında karşılıklı etkileşimin olduğunu göstermektedir. Ayrıca, LFAİZ’den LUSD’ye ve LUSD’den LFAİZ’e çift yönlü nedensellik tespit edilmiştir. Bu durum, faiz oranı ile dolar kuru arasında karşılıklı etkileşim olduğunu göstermektedir. LBİST100’den LFAİZ’e, LTUFE’den LFAİZ’e ve LUSD’den LTÜFE’ye tek yönlü anlamlı bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Bireysel emeklilik sistemi, finansal kaynak ihtiyacının ülke içerisindeki tasarruflarla karşılanmasına katkıda bulunur. Bu sistemin, finansal kaynağın maliyetini azaltma potansiyeli vardır çünkü ülke içerisinde temin edilen bireysel tasarrufların kaynak maliyeti genellikle düşük maliyetli olmaktadır. Emeklilik sözleşmeleri sözleşme tipi olarak uzun vadeli kontratlardır ve bu süre zarfında katılımcıların sisteme katkı payı ödemelerinin devam edeceği varsayılır. Emeklilik fonları genellikle uzun vadeli yatırımlara yönlendirildiği için, finansmanın geri ödeneceği süre uzamaktadır. Bu sayede yaratılan uzun vadeli fonlar uzun vadeli yatırımların finansmanında kullanılarak uzun vadeli yatırımlar için aranan fon ihtiyacını giderebilmektedir.

Ekonomiye sağlaması muhtemel faydaları nedeniyle devletler bireysel emeklilik sistemini teşvik edici faaliyetlerde bulunmaktadır. Sisteme takılımların artırılması için vergi teşvikleri, ek katkı payı uygulaması, işverenlerin sisteme katılımının sağlanması, otomatik katılım sistemi ile bireylerin sistem ile tanıştırılması uygulanan teşvik edici faaliyetleridir.

Devletin teşvik edici faaliyetlerinin yanında katılımcıların sisteme katılmasında etkili olan makroekonomik ve finansal değişkenlerin etkisinin araştırıldığı çalışma sonucunda Mevduat faiz

oranındaki değişikliklerin katılımcıların ödediğı katkı payı tutarını etkilediğı belirlenmiştir. Özellikle mevduat faiz oranındaki artışın, katılımcıların ödedikleri katkı payı tutarını azalttığı görülmüştür. Bu durumda, bireylerin daha yüksek faiz oranlarından dolayı bireysel emeklilik sistemine daha az katkı yapması beklenmektedir. Sonuçlar bireysel emeklilik sistemi katılımcılarının finansal kararlarını mevduat faiz oranına bağılı olarak şekillendirdiğini ve bireysel emeklilik sistemine olan ilginin faiz oranlarına duyarlı olduğunu göstermektedir.

Türkiye’de bireysel emeklilik sistemi 20 yıldır uygulanmakta olsa da yeterince tanınmadığı ve kullanılmadığı Emeklilik Gözetim Merkezi (EGM) tarafından düzenlenen veriler ve raporlarda görülmektedir. OECD ülkeleri ile karşılaştırıldığında Türkiye’nin bireysel emeklilik fon büyüklükleri, ülkelerinin GSYİH’sinden daha düşük bir seviyededir. OECD’nin 2021 yılı verileri incelendiğinde 9 ülkenin bireysel emeklilik sistemi içerisinde toplanan fonların parasal büyüklüğünün ülkelerinin GSYİH’den büyük olduğunu göstermektedir. Aynı dönemde Türkiye GSYİH ‘sının %3,4’ü kadar bireysel emeklilik fonuna sahiptir.

Bireysel emeklilik sisteminin Türkiye’de gelişmemesinin birden çok nedeni bulunmaktadır. Bunlardan biri, genç nüfus arasında sistemin tanınırlığının zayıf olmasıdır. Genç vatandaşların erken yaşlarda bireysel emeklilik sistemine dahil edilmeleri ve sisteme katılımlarının sağlanması, uzun vadeli kaynak sağlanmasına ve erken yaşlardan itibaren tasarruf alışkanlığının kazandırılmasına katkı sağlayabilir. Bu noktada, genç nesillere bireysel emeklilik sistemi hakkında daha fazla bilgilendirme yapılması ve sistemin avantajlarının vurgulanması önemlidir.

Türkiye’de bireysel emeklilik sistemine katılımların coğrafi bölgelere göre dağılımları incelendiğinde bölgeler arasında büyük farklar olduğu görülmektedir. Bölgesel olarak yapılacak tanıtım ve bilgilendirme çalışmaları ile katılımın düşük olduğu bölgelerdeki vatandaşların tasarrufları bireysel emeklilik sistemi içerisinde değerlendirilmesi sağlanacaktır.

Bireylerin tasarruf etmelerinde ve tasarruflarını değerlendirmesinde önemli olan faktörlerden biride finansal okuryazarlıktır. Finansal okuryazarlık bireylerin tasarruf etmelerinde ve tasarruflarını doğru bir şekilde değerlendirmelerinde kritik bir faktördür. Finansal okuryazarlık, bireylerin finansal araçları, yatırım seçeneklerini, risk ve getiri ilişkisini anlamalarına ve finansal piyasalarda daha bilinçli kararlar almalarına yardımcı olacaktır. Finansal okuryazarlığın artması, Türkiye’deki bireysel emeklilik sisteminin tanınırlığını ve kullanımını artırabilir.

Emeklilik şirketleri bireysel emeklilik sisteminin tanıtımı ve katılımı için önemli bir rol oynamaktadır. Potansiyel katılımcılarla doğrudan temas halinde olan emeklilik şirketleri, sistemin kurallarını, özelliklerini ve devletin sağladığı destekleri aktararak toplumu bilgilendirebilir ve sisteme katılımı teşvik edebilir. Emeklilik şirketlerinin reklam ve bilgilendirme faaliyetleri, bireysel emeklilik sisteminin avantajlarını ve katılımcılara sağladığı geliri vurgulayabilir. Potansiyel

katılımcıları sistemin faydaları konusunda bilinçlendirmek, sisteme bakış açılarını değiştirebilir ve katılım isteğini artırabilir. Bu tür faaliyetler, toplumda bireysel emeklilik sisteminin daha iyi anlaşılmasını ve kabul görmesini sağlayabilir.



KAYNAKÇA

- 65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun (1976), **T. C. Resmi Gazete**, 15642 <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2022.pdf> (08.10.2022).
- Akel, Veli ve Gazel, Sümeyra (2014), “Döviz Kurları ile Bist Sanayi Endeksi Arasındaki Eşbütünleşme İlişkisi: Bir ARDL Sınır Testi Yaklaşımı”, **Erciyes Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 44, 23-41.
- Akın, Faruk (2016), “Otomatik Katılım Sisteminin Bireysel Emeklilik Sektörüne Etkileri”, **Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 1, 1-12.
- Akkaya, Yüksel (2000), “Sosyal Güvenlik Tarihi Üzerine Notlar”, **Toplum ve Hekim Paneli**, 15:2.
- Akpınar, Onur (2007), **Bireysel Emeklilik Sistemi Ve Türkiye’deki Emeklilik Yatırım Fonlarının Performans Çözümlemesi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akpınar, Teoman ve Öğütoğulları, Eren (2020), “Türkiye’de Sosyal Güvenliğin Kısa Tarihçesi”, **Balkan ve Yakındoğu Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 6.
- Akyıldız, Hüseyin (1999), “Dünyada Sosyal Güvenlikte Alternatif Reform Arayışları”, **Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 2(14), 197- 214.
- Alpar, Bülent (2000), “ILO Sosyal Güvenlik Nihai Raporu ve Gerçekleşen Değişiklikler”, **Kamu-İş Dergisi**, 5(4),1-16.
- Alper, Yusuf (2003), **Türkiye’de Sosyal Güvenlik ve Sosyal Sigortalar**, 2.Basım, Ekin Yayınevi, Bursa.
- _____ (2015), “Sosyal Güvenlik Hakkı ve Sosyal Güvenliğin Finansmanı”, **VII. Sosyal İnsan Hakları Sempozyumu**.
- _____ (2015), “Sosyal güvenlik reformu (2008-2016): Kapsamla ilgili gelişmeler”, **In Journal of Social Policy Conferences**, 68, 1-23.
- Altan, Yavuz (2005), **Özel Emeklilik Şirketlerinde Portföy Yönetimi ve Türkiye Uygulaması**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Arslan, Seçkin vd. (2019), “Türkiye’de ve Dünya’da Bireysel Emeklilik Sistemi Uygulamaları Üzerine Bir İnceleme”, **In ResearchGate Conference Paper**, 27, 28-39.
- Aydın, Asaf (2008), **Türkiye’de ve Dünya’da Bireysel Emeklilik Sistemi**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ayhan, Bedrana (2011), **Uluslararası Tecrübeler Işığında Tamamlayıcı Bir Sosyal Güvenlik Sistemi Olarak OYAK Modeli**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bebczuk, Nestor ve Musalem, Alberto (2006), "Pensions and Saving: New International Panel Data Evidence," **Department of Economics, Working Papers**, C.061.
- Bireysel Emeklilik Danışma Kurulunun Çalışma Esas ve Usulleri Hakkında Yönetmelik (2001), **T.C. Resmi Gazete**, 24569, (31.10.2001).
- Bireysel Emeklilik Tasarruf ve Yatırım Sistemi Kanunu (2001), **T. C. Resmi Gazete**, 24366, (07.04.2001).
- Boyacıoğlu, Namika ve Öçal, Mehmet (2018), “Sosyal Güvenlik Hizmetlerinin Finansman Yöntemleri: Türkiye’de ve Dünyada Sosyal Güvenliğin Finansmanına Kısa Bir Bakış”, **Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 10(26), 920-933.
- Çalışır, Yusuf Can (t.y.), **Türk Sosyal Güvenlik Sisteminin Gelişimi**, Ders Notları, Ankara Üniversitesi Ayaş Meslek Yüksek Okulu, https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/50650/mod_resource/content/1/T%C3%BCrk%C3%BCvenlik%20Sisteminin%20Geli%C5%9Fimi.pdf (01.10.2022).
- Çengelcik, Çağla (2019), **Türkiye’de Bireysel Emeklilik Sistemi Katılımcılarının Fon Tutarını Belirlemeye Yönelik Bir Analiz**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karabük Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çetiner, Müge ve Gündoğdu, Fatma (2018), “Türkiye’de Bireysel Emeklilik Ve Emeklilik Yatırım Fonlarının Görünümü: 2011-2017 Dönemi”, **International Journal Of Disciplines Econoics & Administrative Scinces Studies**, 4(7), 24-34.
- Dalğar, Hüseyin (2006), **Türk Finansal Piyasalarında Kurumsal Yatırımcılar Olarak Emeklilik Yatırım Fonları ve Performanslarının Değerlendirilmesi**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Danışoğlu, Emel (2002), “Sosyal Güvenlik Sisteminde Yenilenme İhtiyacı”, **Planlama Dergisi, Özel Sayı-DPT’nin Kuruluşunun**, 42, 219-228.
- Demir, Sezai (2013), **Türkiye’de Sosyal Güvenlik Sistemindeki Aksaklıklar**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Demirkale, Özge ve Özkan, Turgut (2021), “Emeklilik Yatırım Fonlarına Etki Eden Makroekonomik Faktörlerin En Küçük Kareler ve VAR Yöntemi ile Analizi: Türkiye ve Seçilmiş Ülkeler”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 76(1), 65-102.
- Demirpehlevan, Burhan (2010), **Avrupa Birliği Ülkeleri ve Türkiye’de Bireysel Emeklilik Sistemi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dickey, David. A. ve Fuller, Wayne A. (1979), “Distribution of the estimators for autoregressive time series with a unit root. **Journal of the American statistical association**”, 74(366a), 427-431.
- Dirlik, Sait (1988), “Sosyal güvenliğin tarihsel gelişimi”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 43.01.
- Emeklilik Gözetim Merkezi Çalışma Esasları Yönetmeliği, **T.C. Resmi Gazete**, 26754, (12.01.2008).
- Emeklilik Gözetim Merkezi (2005), **Bireysel Emeklilik Sistemi Gelişim Raporu 2004**, Emeklilik Gözetim Merkezi, İstanbul.
- Emeklilik Yatırım Fonlarının Kuruluş ve Faaliyetlerine İlişkin Esaslar Hakkında Yönetmelik (2013), **T.C. Resmi Gazete**, 28586, (13.03.2013).
- Esen, Ethem vd. (2012), “Feldstein-Horioka Hipotezinin Türkiye Ekonomisi İçin Sınanması: ARDL Modeli Uygulaması”, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 7(1), 251-267.
- Girgin, Kadir (2007), **Özel Emeklilik Fonları ve Sermaye Piyasasına Etkileri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Göktaş, Özlem (2000), **Durağan Olmayan Zaman Serilerinde Koentegrasyon Analizi ve Bir Uygulama**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gün, Adem (2019), **Bireysel Emeklilik Fon Getirilerinin Katılımcıların Fon Türü Tercihlerine Etkisi: Türkiye Örneği**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara üniversitesi - Bankacılık ve Sigortacılık enstitüsü.
- Güneş, İsmail ve Yakar, Soner (2004), “Sosyal Sigorta Finansman Yöntemleri ve Türkiye’de Sosyal Sigorta Kurumlarının Finansman Yöntemlerinin Değerlendirilmesi”, **Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 13, (2).
- Güvercin, Hüseyin (2004), “Sosyal Güvenlik Kavramı ve Türkiye’de Sosyal Güvenliğin Tarihçesi”, **Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası**, 57-2.
- Güzel, Ali vd. (2012), **Sosyal Güvenlik Hukuku**, 14. Basım, Beta Yayınları, İstanbul.

- İncidüzen, Murad (2008), **Özel Emeklilik Sistemleri ve Türkiye’de Hayat Sigortalarından Bireysel Emeklilik Sistemine Aktarım Süreci**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi - Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü.
- Johansen, Soren (1988), “Statistical analysis of cointegration vectors”, **Journal of Economics Dynamics and Control**, 12, 231-254.
- Karabulut, Alparaslan (2016), “Sosyal Güvenlik Hakkı ve 1982 Anayasasına Yansımaları”, **İş ve Hayat**, 2(3), 187-208.
- Kılıç, Erdem (2014), “Ekonomik Öncü Göstergelerinin Bes Katılımcı Sayısı Üzerindeki Etkisi”, **Maliye Finans Yazıları**, 28(102), 60-76.
- Korkmaz, Turhan vd. (2010), “Bireysel Emeklilik Yatırım Fonlarının İşlem Hacmine Etki Eden Faktörlerin Analizi”, **TİSK Akademi**, 5(9), 65-80.
- Macunoğlu, Utku (2022), **Bireysel Emeklilik Sistemi Ve Belirleyicileri: OECD Ülkeleri Üzerinden Belirleyicilerin Analizi**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Munnell, Alicia H. ve Yohn, Frederick O. (1991), “What Is the Impact of Pension on Saving?”, **Federal Reserve Bank of Boston, Working Paper**, No. 91-5.
- Natof, Anuşka (2010), **Türkiye’de Bireysel Emeklilik Sistemini Oluşturan Emeklilik Fonları ve Alternatif Sermaye Piyasası Araçları İle Karşılaştırılması: 2003’den Günümüze Kadar**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Onay, Ercan (2016), **Bireysel Emeklilik Sistemine Devlet Teşviki Etkisinin Analizi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hitit Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ongun, Tuba (2012), “1980’lerden Küresel Krize”, **Dünya Ekonomisi, Ekonomik Yaklaşım Dergisi**, Cilt: 23.
- Özel, Özgür (2022), **Türkiye Bankacılık Sektörü Sorunlu Kredilerinin Yapısı ve Belirleyicilerinin ARDL Sınır Testi Yöntemi İle Analizi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özmen, Bedri (2016), **Bireysel Emeklilik Sistemi, Devlet Katkısı Ve Makroekonomik Göstergeler Arasındaki Etkileşim: Türkiye Örneği**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özmen, Zeynep (2015), **Türk Sosyal Güvenlik Sisteminin Mali Krizi Ve Çözüm Önerileri**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi – Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- _____ (2017), “Avrupa’da Sosyal Güvenlik Sisteminin Finansmanı: Farklı Refah Devletleri Üzerine Bir İnceleme”, **Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2(7), 601-620.

- Paksu, Mehmet Tufan (2007), **Bireysel Emeklilik Sistemi Ve Ekonomik Etkileri**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal bilimler Enstitüsü.
- Pension Markets in Focus 2022, <https://www.oecd.org/finance/private-pensions/pensionmarketsinfocus.htm> (11.11.2022)
- Sigortacılık ve Özel Emeklilik Düzenleme ve Denetleme Kurumu (2022), **Sigortacılık ve Bireysel Emeklilik Sistemi Faaliyetleri Hakkında Rapor – 2021**, Sigortacılık ve Özel Emeklilik Düzenleme ve Denetleme Kurumu, İstanbul.
- Sosyal Sigortalar Ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu (2006), **T. C. Resmi Gazete**, 26200 <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5510&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5> (09.10.2022)
- Strateji Geliştirme Başkanlığı (2022), 2021 Yılı Faaliyet Raporu, **T.C. Sosyal Güvenlik Kurumu**.
- Sun, Shouji ve Hu, Jiye (2014), “The Impact of Pension Systems on Financial Development: An Empirical”, **Study. Risk Governance Control:Financial Markets Institutions**. 4(3). 120-131.
- Şakar, Müjdat (2017), **Sosyal Sigortalar Uygulaması**, 12. Basım, Beta Basım Yayım, İstanbul.
- Şenocak, Hasan (2010), “Sosyal Güvenlik Sistemini Oluşturan Bileşenlerin Tarihi Süreç Işığında Değerlendirilmesi”, **Journal of Social Policy Conferences**, 0(56).
- Talas, Cahit (1997), **Türkiye’nin Açıklamalı Sosyal Politika Tarihi**, Bilgi yayınevi, Ankara.
- Tapia, Waldo (2008), “Description of Private Pension Systems”, **OECD Working Papers on Insurance and Private Pensions**, no 22.
- Tuğsel, Erdem (2007), **Ülkemizde Bireysel Emeklilik Sistemi ve Fonların Kaynağını Etkileyen Unsurlar**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tuncay, Can (2000), “Bireysel Emeklilik Rejimi Üzerine”, **Çimento İşveren Dergisi**, 2(14), 3-16.
- TÜSİAD (1997), **Türk Sosyal Güvenlik Sisteminde Yeniden Yapılanma**, İstanbul: TUSİAD Yayınları.
- URL, <https://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/kurumsal/kurumumuz/tarihce> (11.10.2022).
- URL, <http://eski.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/kurumsal/kurumumuz> (11.10.2022).
- URL, <https://databank.worldbank.org/reports.aspx?source=2&country=OECD#> (09.10.2022).
- URL, <http://www.maligundem.com/gundem/yazdir.asp?ID=119> (10.10.2022).
- URL, <https://data.worldbank.org/indicator> (09.10.2022).
- URL, https://tr.wikipedia.org/wiki/Dil%C3%A2ver_Pa%C5%9Fa_Nizamnamesi (11.10.2022).

URL, <https://veri.sgk.gov.tr/> (26.11.2022).

URL, https://www.allianz.com.tr/tr_TR/seninle-guzel/ulkelere-gore-emeklilik-yaslari.html#/azye-customer-application-form (25.11.2022).

URL, <https://www.egm.org.tr/bilgi-merkezi/istatistikler/> (22.11.2022).

URL, <https://www.egm.org.tr/bireysel-emeklilik/bireysel-emeklilik-nedir/> (20.11.2022).

URL, <https://www.egm.org.tr/bireysel-emeklilik/tarihce/> (20.11.2022).

URL, <https://www.egm.org.tr/kurumsal/egm-hakkinda/> (22.11.2022).

URL, <https://www.egm.org.tr/otomatik-katilim/oks-nedir/> (13.11.2022).

URL, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.4632.pdf> (20.11.2022).

URL, https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc075/kanuntbmmc075/kanuntbmmc07503774.pdf (01.11.2022).

Uygun, Yakup (2006), **Bireysel Emekliliğin Sosyal Güvenlik Sistemindeki Konumu ve Geleceği**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi - Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü.

Yeşilyurt, Hilal (2019), **Makroekonomik Değişkenlerin Bireysel Emeklilik Sistemi Üzerine Etkileri: Türkiye Örneği**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde Ömer Halis Demiz Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yılmaz, Savaş (2008), **Bireysel Emeklilik Sisteminin Vergilendirme Açısından Analizi ve Değerlendirmesi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ÖZGEÇMİŞ

Kadir AKAN, 2007 yılında Gölcük Müfit Saner ilkokulunda İlköğretimini; 2011 yılında Gölcük Barbaros Hayrettin Lisesi'nde orta öğretimini tamamlayıp, 2017 yılında da Karadeniz Teknik Üniversitesi-İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü'nü bitirdi. 2018 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı Finans Bölümü'nde yüksek lisans programına başladı.

AKAN, bekâr olup, iyi seviyede İngilizce bilmektedir.

